

ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Вісник наукової думки студентів факультету суспільних наук Ужгородського національного університету
Випуск 15 / 2026

СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНІ С Т У Д І Ї

Заснований Ученою радою факультету суспільних наук, протокол No 5 від 30 січня 2007 р. Виходить з березня 2008 року УДК 316.3:32 ББК С5:Ф01 С 69

Наша адреса: 88016, м. Ужгород, вул. Університетська, 14, каб. 202, тел.: (0312) 640314, e-mail: tomej@ukr.net

Відповідальний редактор:

Вікторія СВИЩО, кандидат філософських наук

Редакційна колегія вісника:

Василь ЛЕВКУЛИЧ, доктор філософських наук;
Юрій ОСТАПЕЦЬ, доктор політичних наук;
Ірина КОЗУБОВСЬКА, доктор педагогічних наук;
Оксана ПОВІДАЙЧИК, доктор педагогічних наук;
Федір ШАНДОР, доктор філософських наук;
Уляна МИХАЙЛИШИН, доктор психологічних наук;
Анатолій КЛЮЧКОВИЧ, доктор політичних наук;
Олена ПОПАДИЧ, доктор педагогічних наук;
Маріан ТОКАР, доктор наук з державного управління;
Дмитро АФНАСЬЄВ, кандидат соціологічних наук;
Сергій ТОПОЛЯНСЬКИЙ, ст.викладач.

Оригінал-макет вироблений
Сергієм Тополянським

Віддруковано
у Редакційно-видавничому центрі факультету
суспільних наук УжНУ

88016, м. Ужгород,
вул. Університетська, 14, каб.205.

т./факс (0312) 64-37-69

***Рекомендовано до друку та опублікування рішенням Редакційно-видавничої ради ДВНЗ
«Ужгородський національний університет» (протокол № 5 від 22 травня 2026 р.).***

***Рекомендовано до друку та опублікування рішенням Вченої ради ДВНЗ «Ужгородський
національний університет» (протокол № 8 від 28 травня 2026 р.).***

МАТЕРІАЛИ
підсумкової студентської наукової конференції
(м. Ужгород, 21 травня 2026 р.)

Ужгород 2026

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

Банга Вікторія Леонідівна ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	5
Василинець Яна Михайлівна, Стропко Олександра Олександрівна ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДО 170-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ).....	8
Галько Вероніка Штефанівна ІГРОВІ STEM-ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОРГАНІВ ЧУТТЯ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ УЧНІВ 1–2 КЛАСІВ.....	10
Голубець Вікторія Володимирівна ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	13
Гриневич Марія Олегівна ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ).....	16
Мартинюк Дар'я Сергіївна ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК СТРАТЕГІЧНА ФУНКЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	19
Примич Світлана Олександрівна ВИХОВАННЯ ПЕРВИННИХ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	21
Сивак Анастасія Михайлівна АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	24
Черкесов Олексій Євгенович ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ТА РОЗВИВАЮЧИХ ІГОР В НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ...	27

ФІЛОСОФІЯ

Гарчар Катерина Адріанівна ЦИФРОВА ГУМАНІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	30
Гевці Олександр Олександрович УНІВЕРСАЛІЗМ ПРАВ ЛЮБДИНИ: СУЧАСНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	32
Грин Аріна Василівна ВІЙНА, МИР і ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	35
Ільченко Володимир Юрійович МАСОВЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	38

Ісаєва Олександра Олександрівна

ПРАВА ЛЮДИНИ: УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЧИ КРИЗА? 40

Ланцфер Аліна Михайлівна

ЕКОЛОГІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛЮДСТВА 43

Мадяр Марія Вікторівна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФІЯ

СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 46

Оксенюк Андрій Андрійович

ЛЮДИНА ЯК МІКРОКОСМ У ФІЛОСОФІЇ ПЛАТОНА 48

Староста Іван Іванович

КОНЦЕПЦІЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ТА НЕСКІНЧЕННОСТІ

У ТВОРЧОСТІ ЗЕНОНА 50

ПОЛІТОЛОГІЯ. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Вовканич Андрій Вадимович

СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ РОЛЬ

У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 53

Зінич Дмитро Віталійович

ПОНЯТТЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ

У СУЧАСНОМУ СВІТІ 55

Зінченко Марія Олександрівна

CANCEL CULTURE ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СВОБОДУ

ПОЛІТИЧНОЇ ДИСКУСІЇ 57

Пахомов Володимир Сергійович

КОНЦЕПЦІЯ «AMERICA FIRST» ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ

У ДРУГОМУ ПРЕЗИДЕНТСТВІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА 61

Файбиш Стефанія Михалівна

ПРОЄКТИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ

ЄВРОПЕЗАЦІЇ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ 64

Чернікова Валерія Сергіївна

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2023 РОКУ В ІСПАНІЇ:

«ЗОЛОТА АКЦІЯ» РЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ 68

Шкоба Дмитро Олександрович

ПРАВорадикальні партії у країнах Центральної Європи:

ІДЕЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА

ПРИЧИНИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО УСПІХУ 71

ПСИХОЛОГІЯ

Галалінг Єлизавета Степанівна

ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ВИРАЖЕННЯ

КОНФЛІКТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ 76

Дюндева Таїсія Володимирівна

ФАКТОР ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

ПІД ЧАС ВІЙНИ 79

Зейкан Данієлла Олегівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	81
Ісаєвич Вікторія Василівна РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ УВАГИ	85
Кандієва Антоніна Олегівна ВПЛИВ СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА РИЗИК ПОВЕРНЕННЯ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	90
Петраш Анастасія Михайлівна ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ІНТЕЛЕКТУ: ВІД ОДИНИЧНОГО ПОКАЗНИКА ДО МНОЖИННОЇ СТРУКТУРИ	93
Семенова Аліна Олегівна ВПЛИВ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА СОЦМЕРЕЖ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ	96

СОЦІОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Гнатюк Анна Богданівна, Костишина Софія Володимирівна ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ СЕРЕД МОЛОДІ: ПСИХОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ.....	100
Попович Емілія Олександрівна ТРАВМА-ІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	102
Старцун Катерина Андріївна ПРОЯВИ ТА ПОШИРЕНІСТЬ ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД СТУДЕНТІВ	106
Чобаня Софія Віталіївна ПРОБЛЕМА ПОШИРЕННЯ ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	111
Смілевський Антон Леонідович ІНДЕКС FREEDOM HOUSE У ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ	114

ПЕДАГОГІКА

Банга Вікторія Леонідівна,
студентка 3 курсу спеціальності «Дошкільна освіта»
науковий керівник: Милян Жанна Іванівна

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

Сучасна система дошкільної освіти спрямована на формування активної, творчої та самостійної особистості дитини. Одним із важливих завдань освітнього процесу у закладах дошкільної освіти є розвиток пізнавальної діяльності дітей, що забезпечує формування інтересу до пізнання навколишнього світу, розвиток мислення та здатності до самостійного пошуку знань.

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти України, пізнавальна активність є важливою характеристикою розвитку дитини, що проявляється у прагненні досліджувати навколишній світ, ставити запитання, робити висновки та відкривати нове [1].

Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавальної діяльності, оскільки саме в цей час активно формуються основні психічні процеси: увага, пам'ять, мислення, мовлення, уява. Ефективним засобом стимулювання пізнавальної активності дітей виступає гра, яка є природною формою діяльності дошкільника.

Особливе місце у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти займають дидактичні ігри, які поєднують навчальні завдання з ігровою діяльністю, сприяючи розвитку інтелектуальних здібностей дітей.

Однак у практиці дошкільної освіти не завжди достатньо використовуються можливості дидактичних ігор для розвитку пізнавальної діяльності дітей. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування та вдосконалення методики їх використання.

Проблема розвитку пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку знайшла відображення у працях багатьох українських і зарубіжних дослідників.

Значний внесок у вивчення ігрової діяльності дітей зробили Л. Виготський, Ж. Піаже, Д. Ельконін, які підкреслювали важливу роль гри у психічному розвитку дитини [7; 9; 10].

Питання використання дидактичних ігор у навчанні дошкільників досліджували Л. Артемова, Т. Поніманська, Н. Гавриш, А. Богуш, О. Кононко.

Зокрема, Л. Артемова зазначає, що дидактична гра є ефективним засобом розвитку мислення, уваги та мовлення дітей, оскільки вона активізує пізнавальні процеси та стимулює інтерес до навчання [2].

На думку Т. Поніманської, дидактичні ігри сприяють формуванню пізнавальної активності дітей, розвивають здатність до аналізу, узагальнення та порівняння [4].

Зарубіжні дослідники також підкреслюють важливу роль ігрової діяльності у розвитку пізнавальної сфери дітей. Зокрема, Ж. Піаже (J. Piaget) вважав гру

важливим засобом інтелектуального розвитку дитини, що сприяє формуванню логічного мислення та пізнавальних структур [8].

Пізнавальна діяльність – це активна діяльність дитини, спрямована на пізнання навколишнього світу, засвоєння нових знань та формування уявлень про предмети і явища. Основними компонентами пізнавальної діяльності є:

- пізнавальний інтерес;
- пізнавальна активність;
- мислення;
- увага;
- пам'ять;
- уява.

У дошкільному віці пізнавальна діяльність має переважно ігровий характер, оскільки гра є природною формою діяльності дитини.

На думку О. Кононко, розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку відбувається через різні види діяльності, серед яких особливе місце займає гра [3].

Дидактична гра – це спеціально організована педагогом ігрова діяльність, спрямована на засвоєння дітьми певних знань, умінь і навичок. Основними структурними компонентами дидактичної гри є: дидактичне завдання; ігрове завдання; ігрові дії; правила гри; результат гри.

Використання дидактичних ігор у освітньому процесі сприяє розвитку логічного мислення, формуванню навичок аналізу та порівняння, розвитку мовлення та формуванню пізнавального інтересу [5].

У педагогічній практиці використовуються різні види дидактичних ігор. Найпоширенішими є:

1. Ігри з предметами (ігри з природним матеріалом, іграшками, предметами побуту).
2. Настільно-друковані ігри (лото, доміно, пазли).
3. Словесні ігри (ігри на розвиток мовлення, логічного мислення).

Кожен із цих видів ігор має свої педагогічні можливості для розвитку пізнавальної діяльності дітей.

Ефективність використання дидактичних ігор у розвитку пізнавальної діяльності дітей залежить від дотримання певних педагогічних умов. До них належать:

- систематичне використання ігор у освітньому процесі;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- поєднання гри з іншими видами діяльності;
- створення розвивального предметного середовища.

Важливо також забезпечити поступове ускладнення ігрових завдань, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей дітей [6].

Вихователь відіграє ключову роль у формуванні пізнавальної діяльності дітей. Основними завданнями педагога є:

- організація пізнавально-ігрової діяльності дітей;
- стимулювання пізнавального інтересу;
- створення ситуацій успіху;

- підтримка самостійності дітей.

Важливим є також використання проблемних ситуацій та запитань, які стимулюють дітей до активного мислення.

Для ефективного використання дидактичних ігор важливе значення має розвивальне предметно-ігрове середовище. Таке середовище повинно:

- стимулювати пізнавальну активність дітей;
- бути доступним та безпечним;
- забезпечувати можливість самостійної діяльності.

Формування пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Дидактичні ігри є ефективним засобом розвитку пізнавальної активності дітей, оскільки вони поєднують навчання з грою, стимулюють інтерес до пізнання, сприяють розвитку мислення, мовлення та уяви.

Ефективність використання дидактичних ігор залежить від професійної майстерності вихователя, організації розвивального середовища та систематичності педагогічної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (Державний стандарт дошкільної освіти). Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Артемова Л. В. Педагогіка і психологія дошкільної гри. Київ: Вища школа, 2010. 272 с.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ: Освіта, 2015. 255 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник 4-те видання, перероблене. К. : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна педагогіка. Київ: Академвидав, 2012. 374 с.
6. Гавриш Н. В. Теорія і методика дошкільної освіти. Київ: Слово, 2017. 312 с.
7. Elkind D. The Power of Play: Learning What Comes Naturally. Cambridge: Da Capo Press, 2007. 240 p.
8. Piaget J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. New York: Norton, 1962. 232 p.
9. Bodrova E., Leong D. Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education. New Jersey: Pearson, 2007. 346 p.
10. Berk L. Development Through the Lifespan. Boston: Pearson Education, 2018. 192 p.

Василинець Яна Михайлівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Дошкільна освіта»,
Стропко Олександра Олександрівна,
студентка 1 курсу спеціальності «Дошкільна освіта»,
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Староста Володимир Іванович

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ СОФІЇ РУСОВОЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ДО 170-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Сучасний етап розвитку української освіти характеризується активними реформами, спрямованими на гуманізацію освітнього процесу, утвердження дитиноцентризму, розвиток компетентнісного навчання та формування національно свідомої особистості. У цьому контексті особливого значення набуває звернення до історико-педагогічної спадщини видатних українських педагогів, ідеї яких залишаються актуальними й у XXI столітті.

У поточному році відзначаємо 170 років від дня народження Софії Русової (1856-1940), однієї з найяскравіших постатей української педагогіки, відомої як громадська діячка, письменниця, публіцистка, організаторка освітньої справи, одна з фундаторок української дошкільної педагогіки. Її діяльність охоплювала широке коло питань: розвиток національної школи, реформування системи освіти, організацію дошкільного виховання, підготовку педагогічних кадрів, захист прав дитини та формування громадянської свідомості молодого покоління.

Метою даного повідомлення є аналіз основних ідей педагогічної спадщини Софії Русової для розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні.

Педагогічні ідеї Софії Русової формувалися в умовах складної історичної ситуації, коли українська мова і культура зазнавали обмежень. Проте вона послідовно відстоювала необхідність створення національної системи освіти, яка базується на гуманістичних цінностях, повазі до особистості дитини та розвитку її творчого потенціалу.

Педагогічна спадщина Софії Русової є предметом дослідження багатьох українських науковців [1-4]. Значний внесок у вивчення її діяльності зробили дослідники історії педагогіки, які розкривають різні аспекти її освітньої та громадської діяльності. У працях українських учених підкреслюється, що Софія Русова належить до провідних представників гуманістичного напрямку педагогічної думки, а її погляди формувалися під впливом європейської педагогічної традиції і були глибоко пов'язані з українською культурою та національними освітніми потребами.

Особливу увагу Софія Русова приділяла і у своїх працях обґрунтовувала необхідність створення системи дошкільного виховання, яка враховує вікові та психологічні особливості дітей, сприяє їх гармонійному розвитку та формуванню моральних якостей. Педагогічна концепція Софії Русової ґрунтувалася на гуманістичних принципах виховання. Вона виступала проти

авторитарної системи освіти, яка базувалася на примусі та покаранні. На її переконання, школа повинна створювати умови для гармонійного розвитку дитини, формування її самостійності, творчих здібностей та моральних якостей, оскільки що саме раннє дитинство є фундаментом формування особистості. У праці «Дошкільне виховання» вона підкреслювала важливість створення такого освітнього середовища, яке сприяє природному розвитку дитини; обґрунтовувала дитиноцентровану модель освіти; підкреслювала, що потрібно не вчити дитину, не давати їй готові знання, а, насамперед, збудити її духовні сили, розвуршити цікавість, виховати її почуття [6]. Навчання дітей, згідно Софії Русової, повинно відбуватися через діяльність, гру та творчість. Педагогиня зазначала, що не треба силувати дітей ані до гри, ані до роботи; треба лише вести і те й друге так цікаво, щоб діти захоплювалися ними. Такий підхід відповідає сучасним педагогічним концепціям, у яких навчання розглядається як активний процес пізнання і базується на дослідницькій діяльності та внутрішній мотивації дитини; це також відображає сучасний перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми освіти.

Софія Русова зазначала, що основою виховання має бути повага до особистості дитини; все виховання в дитячому садку має один певний ґрунт – воля, з'єднана з шануванням кожної особи й кожної праці [6]. Отже, вона розглядала дитину як активного суб'єкта виховного процесу, який має право на власну думку, свободу самовираження та індивідуальний розвиток.

Важливим аспектом педагогічної концепції Софії Русової було моральне виховання, а серед найважливіших методів морального виховання дитини, – приклад батьків, педагогів; бесіди; моральні вправи; ігри; виховання позитивних звичок. Вона наголошувала на необхідності формування моральної самостійності особистості та здатності дитини самостійно оцінювати власні вчинки, а весь сенс моральної індивідуальності полягає в тому, щоб дитина самостійно розуміла правду і неправду [6].

Особливе місце у педагогічній спадщині Софії Русової займає проблема національного виховання. Вона послідовно обґрунтовувала необхідність створення національної школи, яка формує громадянську свідомість, повагу до культури та історії свого народу. На її переконання, школа повинна сприяти формуванню особистості, здатної активно брати участь у житті суспільства. У праці «Дидактика» авторка зазначала, що метою виховання є формування людини з незалежним мисленням, почуттям громадянського обов'язку та відповідальності перед суспільством [5].

Педагогічна діяльність Софії Русової була тісно пов'язана з її громадською активністю. У період Української Народної Республіки вона працювала у сфері державного управління освітою, де брала участь у розробленні освітньої політики та створенні української національної школи.

Висновки. Таким чином, педагогічна спадщина Софії Русової займає важливе місце в історії української педагогіки, оскільки є інтелектуальним ресурсом для розвитку сучасної дошкільної освіти в Україні та формування гуманістичної педагогічної парадигми. Її ідеї гуманістичного виховання, дитиноцентризму, національної школи та гармонійного розвитку особистості

залишаються актуальними й сьогодні. Осмислення педагогічної концепції Софії Русової сприяє глибшому розумінню історичних витоків сучасних освітніх реформ і відкриває нові можливості для вдосконалення освітньої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Джус О.В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: Монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 260 с. URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/4614> (дата звернення: 11.04.2026).
2. Дічек Н.П. С.Ф. Русова і зарубіжна педагогіка. *Педагогіка і психологія*. 1996. №3. С. 169-177. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106943/1/1996%29.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).
3. Маляр Л., Красняник Т. С.Ф. Русова про засоби реалізації національного виховання у закладах дошкільної освіти. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Ужгород, 2019. Вип. 10. С. 117-122. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8814dfc-b054-48f6-b2b9-47f5e78cfc5a/content> (дата звернення: 11.04.2026).
4. Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітительки): Матеріали V Всеукр. наук.-практ. онлайн – конф., 18-19 лютого 2021 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. 426 с. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13519/1/zbirnik_tez_rusova_2021_z_tit.pdf (дата звернення: 11.04.2026).
5. Русова С. Дидактика. Видавниче Товариство «Сіяч» при Українському Педагогічному інституті ім. М. Драгоманова: Прага, 1925. 190 с.
6. Русова С. Дошкільне виховання. Вибрані педагогічні твори / упоряд., передм., комент. О.В. Проскура. Київ : Освіта, 1996. 304 с.

Галько Вероніка Штефанівна,

*студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»,
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Староста Володимир Іванович*

ІГРОВІ STEM-ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОРГАНІВ ЧУТТЯ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ УЧНІВ 1-2 КЛАСІВ

Сучасний етап реформування освіти в Україні, зокрема, реалізація концепції Нової української школи (НУШ) [2], концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) [3], актуалізує необхідність формування компетентнісного підходу до навчання, де ключове місце займає розвиток дослідницьких умінь, критичного мислення та пізнавальної активності учнів. Особливого значення це набуває у дошкільній освіті [5], а надалі у першому циклі початкової освіти (1-2 класи), де провідною діяльністю залишається гра.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» створює сприятливі умови для впровадження STEM-освіти, яка передбачає поєднання природничих знань із практичною діяльністю, експериментуванням та міжпредметною інтеграцією [1]. У цьому контексті вивчення органів чуття як засобів пізнання природи набуває особливої значущості, оскільки саме через сенсорний досвід молодші школярі формують первинні уявлення про навколишній світ.

Ігрові STEM-технології дозволяють поєднати природну потребу дітей у грі з елементами наукового пізнання, що сприяє розвитку предметно-методичної компетентності педагога через використання інноваційних форм і методів навчання. *Наприклад, у статті [4] висвітлено актуальність впровадження STEM-освіти в інклюзивному середовищі початкової школи як інструменту формування базових наукових уявлень у дітей молодшого шкільного віку, показано, що STEM-ігри можуть бути ефективним інструментом інклюзивної освіти, особливо у викладанні природничих дисциплін у початковій школі.*

Метою даного повідомлення є аналіз та розроблення ігрових STEM-підходів до вивчення органів чуття в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для учнів 1-2 класів.

STEM-освіта у початковій школі передбачає інтеграцію знань із різних освітніх галузей; формування дослідницьких умінь; розвиток логічного та критичного мислення; використання практико-орієнтованих завдань. У першому циклі навчання доцільно застосовувати ігрові методи (рольові, дидактичні, сюжетні); елементи дослідницької діяльності; проблемно-пошукові завдання; інтерактивні технології. У процесі даного дослідження нами запропоновано деякі приклади STEM-ігрових технологій, які можна використовувати під час вивчення органів чуття в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для учнів 1-2 класів.

Гра-дослідження «Таємнича скринька»/«Таємничий мішечок» (орган дотику; розвиток тактильного сприйняття, сенсорного аналізу та мовлення, формулювання гіпотез). Учні на дотик визначають предмет у закритій скриньці чи мішечку (гудзик, камінь, губка тощо). Має місце реалізація таких **STEM-компонентів**: Science (властивості предметів), Engineering (конструкція «скриньки»), Mathematics (класифікація предметів).

Експеримент-гра «Чарівні запахи» (орган нюху). **Завдання**: розпізнати запах (кава, лимон, м'ята); згрупувати запахи (приємні/неприємні). Можливе **проблемне питання**: «Чому деякі запахи ми відчуваємо сильніше?».

STEM-гра «Світ звуків» (орган слуху). **Завдання**: розпізнати звуки природи; створити «звукові моделі» (наприклад, дощу, рух автомобіля тощо). Має місце реалізація таких **STEM-компонентів**: Science (природознавство), Art (музичне мистецтво), Mathematics (класифікація).

Дослід «Смакова лабораторія» (орган смаку). **Завдання**: визначити смаки (солодкий, кислий, солоний); встановити залежність між продуктом і смаком.

Візуальна гра «Знайди відмінності» (орган зору; розвиток спостережливості та уваги). **Завдання**: *провести* порівняння об'єктів природи, виявлення змін.

Візуальна STEM-гра «Детективи світла» (орган зору; формування уявлень про роль зору в пізнанні світу, розвиток спостережливості, первинне розуміння впливу світла. Учні отримують «місію детективів» – знайти відмінності між об'єктами, визначити зміни при різному освітленні (денне/штучне/затемнення). Має місце реалізація таких **STEM-компонентів**: Science (світло, тінь, зорове сприйняття), Technology (використання ліхтарика або інтерактивної дошки); Engineering (створення простих «світлових скриньок»), Mathematics (підрахунок знайдених відмінностей). Приклади завдань: «Знайди 5 відмінностей між двома зображеннями природи», «Що змінилося в предметі, коли ми вимкнули світло?», «Які кольори видно краще при різному освітленні?»

Зазначимо, що ефективність STEM-ігрових технологій забезпечується за умови: поєднання гри та дослідження; створення проблемних ситуацій; використання міжпредметних зв'язків; врахування вікових особливостей учнів; активної ролі учня як дослідника. Огляд джерел та аналіз реальної шкільної практики дає нам можливість звернути увагу на деякі проблеми впровадження ігрових STEM-підходів:

- недостатній рівень підготовки педагогів до STEM-освіти;
- обмежене матеріально-технічне забезпечення;
- формалізація ігрових методів без глибокого змісту;
- недостатня кількість методичних розробок.

Висновки. Таким чином, використання STEM-ігрових технологій у процесі вивчення органів чуття в 1-2 класах сприяє формуванню цілісного уявлення про навколишній світ; розвитку дослідницьких і сенсорних умінь; підвищенню мотивації до навчання; реалізації компетентнісного підходу НУШ. Ігрова діяльність у поєднанні з елементами STEM створює ефективне освітнє середовище, зорієнтоване на активну діяльність учня. З нашого погляду, подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на: вивчення впливу STEM-ігор на розвиток критичного мислення; інтеграцію цифрових технологій у STEM-ігрову діяльність; підготовку майбутніх вчителів до використання STEM-підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іщенко Олена, Староста Володимир. STEM-уроки в початковій школі з використанням Google Arts & Culture. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції: зб. матеріалів III Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Кропивницький, 24.04.2025). Кропивницький : ДонДУВС, 2025. С. 339-341. URL : https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/06/zbirnyk_tez_konferencziya_steam_24_04_2025.pdf (дата звернення: 18.04.2026).

2. Концепція Нова українська школа. Упорядники: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; заг. ред. М. Грищенко. 2016. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 18.04.2026).

3. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. №

960-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text>. (дата звернення: 18.04.2026).

4. Назаренко Л. Впровадження STEM-освіти в інклюзивному класі початкової школи за програмою «Інтелект України»: досвід вчителя. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, 2025. Вип. 44 (2). С. 104-108. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2025.4414> (дата звернення: 18.04.2026).

5. Староста В.І., Горошак С.Б. Природничо-екологічний аспект STEM-освіти: деякі погляди педагогів закладів дошкільної освіти. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «STEM-освіта: досвід, виклики, ідеї та рішення» (м. Запоріжжя; 20-21.10.2022). Ел. зб. наук. праць ЗОППО. Запоріжжя, 2022. Вип. №3(50)/2022. 5 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1G1sNruwLMX7Yh5L3qrBNUwg8F7NCaIKj/view>. (дата звернення: 18.04.2026).

Голубець Вікторія Володимирівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Початкова освіта»
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Попадиш Олена Олександрівна

ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах модернізації української освіти, що здійснюється відповідно до концепції Нової української школи, пріоритетним завданням стає не лише інтелектуальний розвиток дитини, а й формування її соціальної компетентності. Початкова школа виступає першим повноцінним соціальним інститутом, де дитина вчиться вибудовувати стійкі зв'язки, співпрацювати, розв'язувати конфлікти та брати відповідальність за спільну діяльність. **Саме в цей період закладаються основи тих взаємин, які згодом визначатимуть рівень соціальної адаптації дитини, її впевненість у собі та здатність будувати конструктивне спілкування.**

Міжособистісні відносини молодших школярів є складним динамічним феноменом, що включає емоційні переживання та оцінні судження. Науковці (І. Бех [1], Н. Бібік [2]) підкреслюють, що саме в цьому віці закладаються основи моральної поведінки та емпатії. Проте, як свідчить практика, рамки класичного уроку часто обмежують можливості для вільного спілкування та повноцінної соціальної взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває позакласна діяльність, яка, маючи більш гнучку структуру та добровільний характер, створює унікальне середовище для формування позитивних взаємин між учнями.

Психологічні особливості молодшого шкільного віку створюють специфічне підґрунтя для формування стосунків. У цей період відбувається перехід від ситуативних контактів до більш усвідомлених зв'язків, що

ґрунтуються на спільних інтересах та моральних нормах [5, с. 215]. Для молодших школярів характерна висока емоційна чутливість, потреба у визнанні та прийнятті групою. Водночас недостатній розвиток вольової сфери та навичок саморегуляції часто призводить до виникнення конфліктів і непорозумінь. Саме тому позакласна робота, яка не обтяжена суворим академічним оцінюванням, дозволяє дітям почуватися вільніше, що сприяє розкриттю їхнього комунікативного потенціалу.

Аналіз наукової літератури та педагогічної практики дозволяє стверджувати, що позакласна діяльність впливає на формування міжособистісних відносин через низку механізмів. По-перше, це механізм спільної діяльності. Позакласні заходи (свята, квести, походи) передбачають кооперацію, що змушує учнів домовлятися, розподіляти ролі та координувати свої дії задля досягнення спільної мети. Саме колективна діяльність формує почуття «ми», яке є основою згуртованості групи [3]. По-друге, важливим є механізм емоційного співпереживання. У процесі підготовки до вистав, змагань чи благодійних заходів діти переживають спільні емоції, що сприяє розвитку емпатії та зменшенню проявів агресії. По-третє, позакласна діяльність забезпечує зміну соціальних ролей. Дитина, яка не завжди є успішною в навчанні, може проявити себе в іншій діяльності – творчій, організаційній чи спортивній. Це сприяє підвищенню її статусу серед однолітків та формуванню позитивної самооцінки [4, с. 19].

Серед форм позакласної роботи особливе місце посідає ігрова діяльність. Командні ігри, квести та сюжетно-рольові ігри сприяють розвитку навичок співпраці, відповідальності та взаємопідтримки. Важливо, щоб педагог орієнтував дітей не на конкуренцію, а на співробітництво.

Ефективною є також художньо-естетична діяльність. Підготовка свят, театральні виступи, створення спільних творчих продуктів сприяють узгодженню позицій, розвитку поваги до думки інших та формуванню колективної відповідальності.

Важливу роль відіграє проєктна та соціально-волонтерська діяльність, яка формує в дітей ціннісні орієнтації, альтруїзм та громадянську відповідальність. Спільна діяльність на користь інших об'єднує учнів на ціннісному рівні та підвищує рівень довіри в колективі [5, с. 421].

Ефективність позакласної діяльності значною мірою залежить від педагогічної майстерності вчителя. У позаурочний час педагог виконує роль фасилітатора та організатора взаємодії. Демократичний стиль спілкування сприяє створенню сприятливого психологічного клімату та розвитку партнерських відносин між учнями.

Важливим є використання інтерактивних методів (вправи «Коло дружби», «Комплімент», «Скринька довіри»), які сприяють розвитку комунікативних навичок, емпатії та культури спілкування.

Разом із тим організація позакласної діяльності пов'язана з певними труднощами: ризиком перевантаження дітей, необхідністю врахування індивідуальних інтересів та залучення пасивних учнів. Подолання цих викликів можливе за умови дотримання принципів добровільності та варіативності.

Важливою є також співпраця з батьками, оскільки саме сім'я формує первинні моделі взаємодії. Спільні заходи сприяють зміцненню як родинних, так і міжособистісних зв'язків у колективі.

Важливим аспектом формування міжособистісних відносин у процесі позакласної діяльності є цілеспрямоване педагогічне проєктування взаємодії учнів. Йдеться не лише про організацію заходів, а про створення таких педагогічних ситуацій, у яких дитина опиняється перед необхідністю взаємодіяти, домовлятися, приймати рішення разом з іншими. Саме в таких умовах формується досвід відповідальної поведінки та усвідомленого ставлення до іншого як до рівноправного партнера.

Особливої ефективності набуває використання технологій колективної творчої діяльності, що передбачають спільне планування, підготовку та реалізацію заходів. Наприклад, підготовка класного свята або тематичного заходу може бути організована як серія мікрогрупових завдань: одна група відповідає за сценарій, інша – за оформлення, ще одна – за комунікацію та запрошення. Такий підхід не лише формує відповідальність, а й створює ситуацію взаємозалежності, коли результат залежить від внеску кожного. У цих умовах навіть пасивні учні поступово включаються в діяльність, оскільки відчують свою значущість.

Окремої уваги заслуговує питання профілактики конфліктів у дитячому колективі засобами позакласної діяльності. Конфлікти в молодшому шкільному віці часто виникають через нерозвиненість комунікативних умінь, імпульсивність та невміння враховувати позицію іншого. Саме тому важливо не лише реагувати на конфліктні ситуації, а й попереджати їх через формування культури спілкування. У цьому контексті ефективними є вправи на розвиток емпатії, рольові ігри з моделюванням конфліктних ситуацій, а також обговорення життєвих випадків у форматі «що б ти зробив». Така робота формує в дітей здатність бачити ситуацію з різних позицій та обирати конструктивні способи взаємодії. Особливо цінним є те, що в умовах безпечного позаурочного середовища дитина має можливість помилятися у взаємодії та вчитися виправляти ці помилки без страху оцінювання.

Суттєвим доповненням до традиційних форм позакласної діяльності є використання елементів сучасних педагогічних технологій, зокрема проєктного навчання та елементів гейміфікації. Наприклад, організація довготривалого класного проєкту («Наш дружній клас», «Тиждень добрих справ») дозволяє системно формувати міжособистісні відносини, оскільки взаємодія учнів відбувається не епізодично, а впродовж тривалого часу. Гейміфікація ж, через систему символічних винагород, рівнів і командної взаємодії, підвищує мотивацію дітей до участі та створює позитивний емоційний фон спілкування.

Важливо підкреслити, що ефективність позакласної діяльності значною мірою залежить від системності її організації. Разові заходи, навіть яскраві й емоційно насичені, не забезпечують стійкого результату. Лише цілеспрямована, продумана система роботи, інтегрована в загальну виховну стратегію класу, здатна впливати на характер міжособистісних відносин. У цьому контексті

доцільним є планування позакласної діяльності з урахуванням динаміки розвитку колективу: від етапу адаптації – до етапу згуртованості.

Таким чином, позакласна діяльність виходить за межі організації дозвілля і постає як інструмент цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток особистості.

Узагальнюючи викладене, зазначимо: позакласна діяльність є не другорядним елементом освітнього процесу, а ключовим простором формування культури взаємин у дитячому колективі. Саме тут дитина набуває першого досвіду співжиття з іншими – досвіду довіри, підтримки, відповідальності та взаємоповаги. І від того, наскільки педагог усвідомлено організує цей простір, залежить не лише психологічний клімат класу, а й здатність дитини будувати людяні взаємини в подальшому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
2. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Гірська школа українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 26-30.
3. Карпенко Л. М. Позакласна робота в школі: теорія і практика. Київ : Либідь, 2017. 272 с.
4. Котлова Л. О., Бродовська А. В. Особливості міжособистісних взаємовідносин молодших школярів у шкільному колективі. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Південна фундація педагогіки, 2017. С. 18-21.
5. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.

Гриневиц Марія Олегівна,
*студентка 2 курсу спеціальності «Початкова освіта»
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Староста Володимир Іванович*

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ)

У сучасній початковій освіті, згідно з концепцією Нової української школи, ключовим завданням є формування природничої компетентності молодших школярів [3]. Інтегрований курс «Я досліджую світ» надає унікальну можливість вивчати неживу природу не як сукупність теоретичних фактів, а через діяльнісний підхід. Використання вчителем ігрових технологій дозволяє адаптувати наукові поняття до життєвого досвіду дитини, що гарантує високу мотивацію та міцне засвоєння знань.

Мета даного повідомлення полягає у висвітленні деяких практичних аспектів використання ігрових технологій під час вивчення об'єктів неживої природи, спираючись на інтеграцію традиційних підручників та сучасних цифрових ресурсів.

Процес пізнання неживої природи в початкових класах базується на розрізненні об'єктів (тіл), що оточують дитину. На основі аналізу навчальних матеріалів підручників [1; 4] та цифрових ресурсів [2], виокремлено наступні напрями впровадження ігрових елементів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ»:

1. Дидактичні ігри на класифікацію та логічний аналіз. Першим етапом є формування вміння розрізняти об'єкти природи та предмети, створені людиною.

- Гра «Світ навколо нас»: Учні за ілюстрацією [4, с. 86] визначають, які тіла належать до живої природи, а які – до неживої.

- Гра-сортування «Живе – неживе»: Учні класифікують тіла природи за суттєвими ознаками (дихання, ріст, живлення, розмноження), що дозволяє чітко розмежувати сфери природи та їх взаємозв'язок [1, с. 103].

- Логічна вправа «Морська зірка чи Космічна зоря». Ця гра допомагає учням усвідомити різницю між об'єктами зі схожими назвами, але різною фізичною суттю [1, с. 102].

2. Експериментально-ігрова та дослідницька діяльність. Практичні дослід в початковій школі мають форму «наукової гри», де учні виступають у ролі дослідників-детективів, де велика увага приділяється формуванню навичок спостереження та дослідження.

- Дослід «Сила світла»: Порівняння росту двох рослин (у темряві та на світлі) дозволяє дітям ігровим шляхом підтвердити гіпотезу про важливість світла для життя [1, с. 109].

- Дослід «Тепло і ріст». Спостереження за пророщуванням цибулі в різних температурних умовах наочно демонструє значення сонячного тепла [1, с. 110]. Це формує навички тривалого спостереження та фіксації результатів.

- Гра «Я – дослідник». Учні вчаться використовувати органи чуття для вивчення властивостей предметів неживої природи на прикладі води (колір, форма, запах, маса, смак). Це перетворює рутинне вивчення на захопливий процес наукового пошуку [4, с. 103].

3. Рольове моделювання та емоційне сприйняття. Даний вид технологій дозволяє перетворити абстрактні знання на особистий досвід дитини через занурення в ігрову ситуацію.

- Сценарій «Подорож із Сонцем»: Учні аналізують Сонце як величезну розпечену кулю, що дає світло і тепло всьому живому [1, с. 107].

- Рольова гра «Безпечний відпочинок»: Діти програють ситуації на пляжі, засвоюючи правила захисту від сонячних променів, що поєднує природничі знання з основами здоров'язбереження [1, с. 107].

- Ігрова ситуація «Дорога до школи з Тарасиком»: Вчитель пропонує учням допомогти персонажу дійти до школи. Під час цієї «подорожі» діти мають ідентифікувати та назвати спочатку тіла неживої природи (Сонце, повітря,

каміння) а потім – живої (дерева, птахи), що стимулює розвиток просторової орієнтації та закріплює вивчений матеріал у практичному контексті [1, с. 102].

- Аналіз віршованих творів: Використання поезії (наприклад, Г. Чубач «Сонце») дозволяє учням емоційно відчувати вплив природних чинників на тіла живої природи [1, с. 106].

4. Інтерактивні цифрові технології та AR-моделювання. Сучасним рівнем гри в освіті є доповнена реальність, що дозволяє візуалізувати невидимі процеси.

- Віртуальний квест «Фази росту»: Використання застосунку AR Book дозволяє учням спостерігати 3D-модель росту дерева. Учні можуть спостерігати як фактори неживої природи (світло, вода, тепло) безпосередньо впливають на розвиток організму [2].

- Цифрові вікторини: Завдяки платформі AR Book учні в ігровій мультимедійній формі закріплюють знання про взаємодію живої та неживої природи, що розвиває їхню цифрову компетентність [2].

Таким чином, на основі проведеного огляду можна стверджувати, що інтеграція ігрових технологій, традиційних підручників, практичних дослідів та інноваційних AR-інструментів дозволяє вчителю створити динамічне освітнє середовище. Ключовим висновком, який учні мають зробити в ході дидактичних ігор, є нерозривність природи: нежива природа (наприклад, Сонце як джерело світла й тепла) є базовою умовою для існування всього живого. Впровадження таких технологій забезпечує не лише засвоєння знань, а й виховує дбайливе ставлення до довкілля та закладає основи наукового світогляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гільберг Т.Г., Тарнавська С.С., Павич Н.М. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ: Генеза, 2024. Ч. 1. 112 с.

2. Інтерактивна платформа AR Book. Курс «Я досліджую світ», 1 клас. URL: <https://arbook.info/market/i-exploring-world/nezhiva-j-zhiva-priroda/> (дата звернення: 25.04.2026).

3. Концепція Нова українська школа. Упорядники: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін.; заг. ред. М. Грищенко. 2016. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).

4. Коршунова О.В., Гущина Н.І. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Київ: Освіта, 2018. Ч. 1. 141 с.

Мартинюк Дар'я Сергіївна,
студентка 4 курсу спеціальності «Початкова освіта»
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Попадич Олена Олександрівна

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК СТРАТЕГІЧНА ФУНКЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасні трансформаційні процеси в освіті України, пов'язані з реалізацією ідей Нової української школи, зумовлюють перегляд усталених підходів до професійної діяльності вчителя початкової школи. Освітній процес дедалі більше орієнтується не на узагальнений образ «середнього учня», а на конкретну дитину з її індивідуальними потребами, можливостями та власною освітньою траєкторією. У таких умовах педагогічна підтримка набуває принципово нового значення – вона виступає не допоміжним елементом, а визначальним чинником якості та гуманістичної спрямованості освіти.

Проблематика інклюзивної освіти є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: М. Ainscow [6], Т. Brandon, J. Charlton [9], Akhmetzyanova A. I., Artemyeva T. V., Kurbanova T. A., Nigmatullina I. A., Tvardovskaya A. A. [7], Nair L. [11], Tsymbal-Slatvinska S., Maksymchuk B., Saienko V. [12], Л. Головань [3], О. Виговської [2], які розглядають її як складний багаторівневий процес трансформації освітнього середовища.

Згідно з визначенням В. Бондаря, *«інклюзивна освіта – це освітня технологія, яка передбачає навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у звичайному закладі освіти, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу»* [1, с. 123]. У свою чергу, інтеграція трактується як процес забезпечення цілісності освітньої системи через взаємозв'язок її складників [5, с. 168].

У сучасних умовах інклюзивного навчання суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки вчителя. Зокрема, І. Демченко акцентує увагу на важливості сформованості моніторингової, діагностичної та змістової компетентностей як підґрунтя ефективної педагогічної діяльності [4, с. 47].

У межах цього дослідження педагогічну підтримку розглядаємо як системно організовану діяльність учителя, спрямовану на створення умов для навчання, розвитку та соціалізації кожної дитини з урахуванням її освітніх можливостей. Водночас М. Mangano підкреслює необхідність застосування інноваційних методів навчання, які забезпечують рівну участь усіх учнів в освітньому процесі [10, с. 123], тоді як S. Alekhina наголошує на значенні інклюзивного інформаційно-освітнього середовища як простору формування ключових компетентностей [8, с. 71].

Важливою тенденцією є зміна ролі вчителя: від функції передавання знань – до ролі фасилітатора, наставника і партнера дитини. Саме така позиція дозволяє забезпечити ефективну взаємодію з учнями, які мають різні освітні потреби.

На відміну від традиційних підходів, де педагогічна підтримка має епізодичний характер і спрямована переважно на подолання труднощів, у

даному дослідженні обґрунтовується її системний, безперервний і випереджувальний характер. Педагогічна підтримка інтегрує всі етапи освітнього процесу – від діагностики до оцінювання результатів – і забезпечує індивідуалізацію навчання.

У роботі теоретично обґрунтовано та змодельовано структурно-функціональну модель педагогічної підтримки, яка відображає логіку професійних дій учителя та забезпечує цілісність освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання. На відміну від існуючих підходів, запропонована модель орієнтована не лише на подолання труднощів, а передусім на розкриття потенціалу кожної дитини. Модель реалізується через чотири взаємопов'язані етапи. Перший етап – діагностика, що передбачає виявлення індивідуальних особливостей учня (наприклад, учень не включається в роботу під час читання, але активно реагує на візуальні матеріали). Другий етап – адаптація, спрямований на створення доступного освітнього середовища (застосування коротких інструкцій, чіткої структури уроку, використання «сигналів уваги»).

Третій етап – розвиток, який забезпечує активізацію пізнавальної діяльності (використання альтернативних форм виконання завдань, що дозволяють учневі демонструвати знання без перевантаження). Четвертий етап – супровід результатів, орієнтований на закріплення досягнень і формування позитивної самооцінки (учитель акцентує увагу на успіхах дитини, підсилюючи її віру у власні можливості).

Важливою складовою педагогічної підтримки є організація партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Ефективність її реалізації забезпечується використанням таких інструментів, як диференціація та індивідуалізація навчання, застосування адаптованих і візуальних матеріалів, створення ситуації успіху, педагогіка партнерства та формувальне оцінювання.

Таким чином, педагогічна підтримка – це не лише допомога учневі у подоланні труднощів, а передусім створення умов для його розвитку. Йдеться про переорієнтацію освітнього процесу: від уніфікованого навчання – до побудови індивідуальних освітніх траєкторій. Саме в цьому полягає сутність сучасної інклюзивної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В. І. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: посібник для вчителів початкових класів. Київ, 2004. 152 с.
2. Виговська О. Інклюзивна освіта – лакмусовий папірець якості педагогічної освіти: від школи для всіх до толерантного суспільства. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2016. № 4–6. С. 62–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dslg_2016_4-6_9 (Дата звернення: 20.05.2024).
3. Головань Л. П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами. *Бористен*. 2012. № 10. С. 14–17. DOI: <http://surl.li/uqcgpr>
4. Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2014. 160 с.
5. Попадич О. О., Опачко М. В. Тенденції розвитку інклюзивної освіти у

вищій школі. Інклюзивне середовище закладу вищої освіти: стан та перспективи розвитку. *Development trends in special and inclusive education in the context of the European dimension: theory and practice* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 21.08.2024. P. 164-188.

6. Ainscow M. Understanding the development of inclusive education system. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. 2015. № 7. Vol. 3 (3). P. 5–20. DOI: <https://www.redalyc.org/pdf/2931/293121928002.pdf>

7. Akhmetzyanova A. I., Artemyeva T. V., Kurbanova T. A., Nigmatullina I. A., Tvardovskaya A. A. *The Model of Inclusive Educational Space of Federal University. The Social Sciences*. 2015. Vol. 10(7). P. 568–587. DOI: <http://surl.li/uqcg>

8. Alekhina S. V. Psychological studies of the inclusive education in the practice of the preparation of the master students. *The psychological education*. 2015. Vol. 20. P. 70–72. DOI: <http://surl.li/uqcha>

9. Brandon T., Charlton J. The lessons learned from developing an inclusive learning and teaching community of practice. *International Journal of Inclusive Education*. 2011. Vol. 15, № 1. DOI: <https://eric.ed.gov/?id=EJ915324>

10. Mangano M. Teacher views on working with others to promote inclusion. *Perspectives on Inclusive Education*. 2015. Vol. 4. P. 117–132. DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/S1479-363620150000004005>

11. Nair L. K. Achievement Motivation and Self Esteem among Handicapped Children. *Starlet research journal of pharmaceutical biological and chemical sciences*. 2015. No 6(2) DOI: [https://www.rjpbcs.com/pdf/2015_6\(2\)/\[242\].pdf](https://www.rjpbcs.com/pdf/2015_6(2)/[242].pdf)

12. Psycho-Pedagogical Experience of Intellectual Education in the Views of Ukrainian and Foreign Pedagogues as the Basis of Modern Neuropedagogy. BRAIN / Tsymbal-Slatvinska S., Maksymchuk B., Saienko V. et al. *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. No 13(4). S. 321–346. <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/391>

Примич Світлана Олександрівна,
студентка 3 курсу спеціальності «Дошкільна освіта»
науковий керівник: Милян Жанна Іванівна

ВИХОВАННЯ ПЕРВИННИХ НАВИЧОК АМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний розвиток системи дошкільної освіти України передбачає створення умов для гармонійного розвитку особистості дитини, формування її життєвих компетентностей та готовності до подальшого навчання. Однією з важливих складових такого розвитку є формування первинних навичок самообслуговування, які забезпечують становлення самостійності дитини, формування відповідальності та організованості.

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти України, розвиток самостійності та формування культурно-гігієнічних навичок є одним із важливих

завдань освітнього напрямку «Особистість дитини» [1]. У цьому документі наголошується, що дитина дошкільного віку повинна поступово оволодівати вміннями догляду за собою, дотримуватися елементарних правил гігієни та самостійно виконувати доступні побутові дії.

Молодший дошкільний вік (3–4 роки) є особливо важливим періодом у формуванні таких навичок, оскільки саме в цей час відбувається інтенсивний розвиток пізнавальної активності, формування самостійності та прагнення до наслідування дорослих. Дитина починає усвідомлювати власні можливості, прагне виконувати певні дії самостійно, що створює сприятливі умови для формування навичок самообслуговування.

Проте на практиці вихователі закладів дошкільної освіти часто стикаються з низкою труднощів у цьому процесі: недостатня сформованість самостійності дітей, різний рівень підготовленості вихованців, недостатня підтримка з боку сім'ї. Це зумовлює необхідність наукового осмислення та вдосконалення педагогічних підходів до формування навичок самообслуговування.

Проблема формування самостійності та навичок самообслуговування у дітей дошкільного віку досліджувалася багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Зокрема, значний внесок у розроблення теоретичних основ виховання самостійності дітей зробили М. Монтессорі, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, які підкреслювали важливу роль діяльності у розвитку особистості дитини [7; 8].

Питання формування культурно-гігієнічних навичок та самообслуговування розглядали Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Поніманська, А. Богуш, Л. Артемова. Дослідники наголошують, що формування таких навичок має здійснюватися систематично, у процесі повсякденної діяльності дітей.

Так, Т. Поніманська зазначає, що формування навичок самообслуговування є важливою умовою розвитку самостійності та впевненості дитини у власних силах [5].

О. Кононко підкреслює, що саме у дошкільному віці закладаються основи самостійності, відповідальності та здатності до самоорганізації [3].

Разом з тим дослідники наголошують на необхідності поєднання педагогічних впливів закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Самообслуговування розглядається як система практичних дій дитини, спрямованих на задоволення власних потреб та підтримання особистої гігієни.

До основних навичок самообслуговування належать:

- умивання;
- користування рушником;
- охайне приймання їжі;
- самостійне одягання та роздягання;
- підтримання порядку у власних речах.

Формування цих навичок має велике значення для розвитку особистості дитини, оскільки сприяє:

- розвитку самостійності;
- формуванню відповідальності;

- розвитку моторики;
- вихованню охайності та дисциплінованості.

На думку Л. Артемової, формування навичок самообслуговування повинно здійснюватися поступово, з урахуванням вікових можливостей дітей [2].

У молодшому дошкільному віці діти тільки починають оволодівати елементарними навичками самообслуговування. Для цього віку характерні:

- недостатня координація рухів;
- швидка втомлюваність;
- потреба у допомозі дорослого.

Саме тому педагог повинен організовувати діяльність дітей таким чином, щоб забезпечити поступовість та систематичність навчання [4].

Ефективними методами формування навичок самообслуговування є:

- показ і пояснення;
- вправляння;
- заохочення;
- використання ігрових ситуацій.

Вихователь відіграє провідну роль у формуванні навичок самообслуговування у дітей. Основними завданнями педагога є:

- створення сприятливого предметно-розвивального середовища;
- організація систематичних вправ;
- формування позитивної мотивації.

Важливе значення має особистий приклад дорослого, оскільки діти молодшого дошкільного віку активно наслідують поведінку дорослих.

Окрім особистого прикладу ефективним засобом у формуванні навичок самообслуговування є ігрова діяльність. Під час гри діти відтворюють дії дорослих, закріплюють набуті навички та виявляють самостійність. Наприклад, у сюжетно-рольових іграх («Лікарня», «Сім'я», «Дитячий садок») діти можуть виконувати різні дії, пов'язані з доглядом за собою [6].

Ефективність формування навичок самообслуговування значною мірою залежить від узгодженості дій педагогів та батьків. Батькам доцільно заохочувати самостійність дітей, не виконувати за дитину ті дії, які вона може зробити сама та підтримувати позитивне ставлення до праці.

Формування первинних навичок самообслуговування у дітей молодшого дошкільного віку є важливим завданням дошкільної освіти. Цей процес сприяє розвитку самостійності, формуванню культурно-гігієнічних навичок та соціалізації дитини.

Ефективність формування таких навичок залежить від систематичності педагогічної роботи, використання ігрових методів та співпраці закладу дошкільної освіти і сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Артемова Л.В. Педагогіка і психологія дошкільної гри. Київ: Вища школа, 2010. 272 с.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості дошкільника. Київ: Освіта, 2015. 255 с.
4. Богущ А.М. Дошкільна педагогіка. Київ: Академвидав, 2012. 374 с.
5. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник 4-те видання, перероблене. К. : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
6. Гавриш Н.В. Теорія і методика дошкільної освіти. Київ: Слово, 2017. 312 с.
7. Elkind D. The Power of Play. Cambridge: Da Capo Press, 2007. 240 p.
8. Montessori M. The Absorbent Mind. New York: Holt, 1995. 455 p.

Сивак Анастасія Михайлівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Початкова освіта»
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Попадич Олена Олександрівна

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У сучасних умовах розвитку Нової української школи особливої актуальності набуває проблема формування академічної доброчесності як складника загальної культури учасників освітнього процесу. Якщо у вищій освіті академічну доброчесність традиційно розглядають як важливу умову якості освіти, наукової вірогідності та суспільної довіри [5, с. 839], то в початковій школі її доцільно осмислювати як основу виховання чесності, відповідальності, самостійності та поваги до результатів власної й чужої праці.

Академічна доброчесність у початковій школі не може зводитися лише до запобігання списуванню чи формального виконання правил. Йдеться про поступове формування в молодших школярів елементарних, але дуже важливих моральних орієнтирів: виконувати завдання самостійно, не привласнювати чужі ідеї, визнавати допомогу інших, чесно оцінювати власні зусилля, відповідально ставитися до навчання. Саме в молодшому шкільному віці закладаються перші уявлення дитини про справедливість, довіру, відповідальність і повагу до праці.

У сучасному науковому дискурсі академічна доброчесність трактується як системоутворювальний чинник якості освіти та довіри до її результатів [5, с. 839]. Водночас О. О. Попадич обґрунтовує академічну доброчесність не лише як етичну категорію, а і як управлінський механізм у системі менеджменту освітнього процесу, що сприяє формуванню культури відповідальності в академічному середовищі [6, с. 293]. Такий підхід є важливим і для початкової школи, оскільки доброчесність має бути не випадковою вимогою вчителя, а частиною цілісної організації освітнього процесу.

Аналіз наукових джерел свідчить про багатовимірність проблеми академічної доброчесності. Зокрема, у працях науковців розкрито етичні виміри академічної діяльності та наголошено на необхідності формування моральної відповідальності суб'єктів освіти [1]. У сучасних дослідженнях також акцентується увага на нових викликах, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту, що актуалізує питання самостійності виконання завдань і автентичності навчальних результатів [2]. Окрім того, важливим є правовий аспект проблеми: відповідальність за порушення академічної доброчесності регламентується нормативними актами та потребує чіткого усвідомлення всіма учасниками освітнього процесу [7].

Нормативно-правові засади академічної доброчесності в Україні закріплені в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» [3; 4], у яких визначено основні принципи, вимоги та відповідальність за порушення академічної доброчесності. Водночас у контексті початкової освіти важливо не лише знати ці норми, а й трансформувати їх у доступні для дітей правила поведінки, що формують базову культуру чесного навчання.

В умовах Нової української школи академічна доброчесність органічно поєднується з ідеями педагогіки партнерства, компетентнісного підходу та дитиноцентризму. Учитель початкових класів виступає не лише транслятором знань, а й фасилітатором розвитку особистості дитини, формуючи середовище довіри, підтримки та відкритості. У такому середовищі дитина не боїться помилитися, вчиться аргументувати власну позицію, усвідомлює цінність самостійного результату та відповідальність за нього.

На нашу думку, важливим є й управлінський аспект формування академічної доброчесності в початковій школі. Йдеться про системну організацію освітнього процесу: чіткі правила оцінювання, прозорість вимог, використання формувального оцінювання, підтримку індивідуального прогресу учнів. Саме завдяки таким механізмам доброчесність стає не абстрактним поняттям, а реальною практикою щоденного навчання.

Вважаємо, що практична реалізація академічної доброчесності в початковій школі може здійснюватися через різноманітні форми роботи: створення «кодексу класу», колективне обговорення правил чесної поведінки, виконання індивідуальних і групових завдань із визначенням особистого внеску, використання рефлексивних вправ, моделювання ситуацій вибору, аналіз художніх текстів і життєвих прикладів. Такі підходи сприяють усвідомленню дітьми значущості чесності не як зовнішньої вимоги, а як внутрішньої цінності.

Окремої уваги потребує питання формування академічної доброчесності в умовах цифровізації освіти. Сучасні учні початкової школи з раннього віку взаємодіють із цифровим контентом, що створює як нові можливості для навчання, так і нові ризики порушення принципів доброчесності. Використання готових відповідей із мережі Інтернет, некритичне копіювання інформації, виконання завдань за допомогою сторонніх ресурсів без усвідомлення їх змісту – усе це вимагає від учителя початкових класів цілеспрямованої роботи щодо формування основ інформаційної культури та відповідального ставлення до використання інформації. У цьому контексті особливої значущості набуває

розвиток у молодших школярів навичок елементарної академічної культури: уміння пояснити, як було виконано завдання, висловити власну думку, відрізнити «своє» від «чужого», визнати допомогу інших. Такі навички є основою не лише навчальної діяльності, а й подальшого успішного навчання на всіх рівнях освіти. Крім того, важливим чинником формування академічної доброчесності є особистий приклад учителя. Саме педагог демонструє зразки чесної поведінки: коректне використання джерел, повагу до думки учнів, об'єктивність оцінювання, відкритість до діалогу. У межах педагогіки партнерства це сприяє формуванню довірливих відносин між учителем і учнями, що, у свою чергу, знижує потребу в нечесній поведінці. Не менш важливою є взаємодія з батьками, які також впливають на формування цінностей дитини. Пояснення батькам значущості самостійного виконання завдань, недопущення «допомоги замість дитини», підтримка її зусиль і навіть помилок як частини навчального процесу – усе це формує єдине освітнє середовище доброчесності.

Отже, саме початкова школа закладає той ціннісний фундамент, від якого залежить не лише подальша академічна успішність дитини, а й її здатність бути чесним, відповідальним і свідомим громадянином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус О. С., Пилипчук В. І. Академічна доброчесність у вищій освіті: виклики та перспективи. *Вища освіта України*. 2019. № 4(85). С. 52–64.
2. Громик Л. І., Насмінчук І. А., Брюховецька І. В., Кушнір Л. О. Академічна доброчесність майбутніх фахівців в епоху штучного інтелекту. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 67(1). С. 278–284.
3. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://web.archive.org/web/20171102112737/http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page> (дата звернення: 06.01.2026).
4. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 06.01.2026).
5. Опольська М. В., Попадич О. О., Попадич Б. Т., Петухова Т. А. Концепт категорії академічної доброчесності у вищій освіті. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 2(43). С. 833–841.
6. Попадич О. О. Академічна доброчесність у системі менеджменту освітнього процесу вищої школи. *«Інноваційна педагогіка»*. Науковий журнал. Випуск 91. Том 1. 2026. С. 293-298.
7. Рудик В. А., Хименко О. А. До проблеми правового регулювання відповідальності за порушення академічної доброчесності. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2017. № 1(3). С. 7–12.

Черкесов Олексій Євгенович,
студент 3 курсу спеціальності «Дошкільна освіта»
науковий керівник: Милян Жанна Іванівна

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ТА РОЗВИВАЮЧИХ ІГОР В НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний розвиток дошкільної освіти характеризується пошуком ефективних педагогічних технологій, спрямованих на всебічний розвиток особистості дитини. Особливого значення у цьому процесі набуває використання дидактичних ігор, які виступають важливим засобом формування пізнавальної активності, розвитку мислення, мовлення, уваги та творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Гра традиційно розглядається як провідний вид діяльності дошкільника, у межах якого відбувається засвоєння соціального досвіду, формування емоційно-вольової сфери та розвиток комунікативних умінь [1].

У педагогічній теорії та практиці дидактичні ігри розглядаються як особлива форма організації навчання, що поєднує ігрову мотивацію з пізнавальними завданнями. Вони сприяють активному залученню дітей до освітнього процесу, створюють позитивний емоційний фон та стимулюють інтерес до пізнання навколишнього світу. Використання дидактичних ігор у роботі з дітьми старшого дошкільного віку є важливим чинником формування передумов навчальної діяльності, що має особливе значення у контексті підготовки дітей до навчання в школі [2].

Проблема використання ігрових технологій у дошкільній освіті привертає значну увагу дослідників, оскільки саме через гру дитина засвоює нові знання, формує уявлення про навколишній світ та розвиває здатність до творчого мислення. У зв'язку з цим актуальним є дослідження педагогічних можливостей дидактичних та розвиваючих ігор у навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку.

У психолого-педагогічній літературі гра розглядається як важливий засіб розвитку особистості дитини дошкільного віку. У процесі ігрової діяльності дитина активно взаємодіє з навколишнім середовищем, набуває нових знань і навичок, розвиває уяву, мислення та мовлення. Саме тому використання дидактичних ігор у освітньому процесі закладу дошкільної освіти є важливою складовою сучасної педагогічної практики [3].

Дидактична гра являє собою спеціально організовану педагогічну діяльність, що поєднує навчальну мету з ігровими елементами. Її особливістю є наявність чітко визначених правил, ігрових завдань та навчального змісту, спрямованого на розвиток певних пізнавальних умінь і навичок. У процесі такої гри дитина не лише засвоює нову інформацію, а й вчиться застосовувати знання у різних ситуаціях, що сприяє формуванню логічного мислення та пізнавальної активності [4].

Важливим аспектом використання дидактичних ігор є їхній вплив на формування мотивації до навчання. Ігрова діяльність створює позитивний емоційний фон, сприяє активізації пізнавального інтересу та стимулює дітей до самостійного пошуку відповідей на поставлені запитання. Завдяки цьому навчання набуває більш природного та доступного характеру для дошкільників [5].

Розвиваючі ігри є важливим засобом формування пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку. Вони спрямовані на розвиток інтелектуальних здібностей, формування логічного мислення, уваги, пам'яті та уяви. Особливістю таких ігор є їхня спрямованість на активізацію розумової діяльності дітей, що сприяє розвитку їхнього творчого потенціалу [6].

У процесі використання розвиваючих ігор педагог має враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей. Це дозволяє створити оптимальні умови для їхнього інтелектуального розвитку та забезпечити ефективне засвоєння навчального матеріалу. Важливо також забезпечити поступове ускладнення ігрових завдань, що сприяє розвитку пізнавальної самостійності дітей [7].

Розвиваючі ігри можуть мати різноманітний зміст і форму. До них належать логічні ігри, ігри з конструктором, настільно-друковані ігри, мовленнєві ігри та ігри на розвиток сенсорних здібностей. Використання таких ігор сприяє формуванню у дітей умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки, що є важливими складовими пізнавальної діяльності [8].

Ефективність використання дидактичних ігор значною мірою залежить від правильності їх організації. Педагог повинен ретельно добирати ігровий матеріал, враховуючи навчальну мету, вікові особливості дітей та рівень їхнього розвитку. Важливо також забезпечити активну участь кожної дитини у грі, створюючи умови для прояву ініціативи та творчості [2].

Організація дидактичної гри передбачає кілька етапів: підготовчий, ігровий та підсумковий. На підготовчому етапі педагог визначає мету гри, підбирає необхідні матеріали та пояснює правила. На ігровому етапі діти виконують ігрові завдання, взаємодіють між собою та з педагогом. Підсумковий етап передбачає аналіз результатів гри, узагальнення отриманих знань та обговорення виконаних завдань [4].

Важливим аспектом організації дидактичних ігор є створення сприятливої психологічної атмосфери. Діти повинні відчувати підтримку педагога, мати можливість вільно висловлювати свої думки та брати активну участь у колективній діяльності. Це сприяє розвитку комунікативних умінь та формуванню позитивного ставлення до навчання.

Дидактичні та розвиваючі ігри можуть використовуватися у різних видах освітньої діяльності дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, вони активно застосовуються під час занять з розвитку мовлення, формування елементарних математичних уявлень, ознайомлення з природою та навколишнім світом.

У мовленнєвій діяльності ігри сприяють розвитку словникового запасу, формуванню граматично правильного мовлення та розвитку комунікативних умінь. Під час математичних занять дидактичні ігри допомагають дітям засвоювати поняття числа, форми, величини та просторових відношень [6].

Крім того, ігри широко використовуються у художньо-творчій діяльності, де вони сприяють розвитку уяви, творчого мислення та емоційної сфери дитини. Такий підхід дозволяє зробити освітній процес більш цікавим та ефективним.

Дидактичні ігри мають значний виховний потенціал, оскільки сприяють формуванню моральних якостей, розвитку соціальних навичок та вихованню культури поведінки. У процесі гри діти навчаються взаємодіяти один з одним, дотримуватися правил, проявляти взаємодопомогу та повагу до інших.

Крім того, ігрова діяльність сприяє формуванню відповідальності, самостійності та здатності до прийняття рішень. Саме через гру діти засвоюють соціальні норми та правила поведінки, що є важливим етапом їхньої соціалізації [7].

Отже, використання дидактичних та розвиваючих ігор у навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного віку є важливою складовою сучасної дошкільної освіти. Ігрові технології сприяють активізації пізнавальної діяльності дітей, розвитку їхніх інтелектуальних та творчих здібностей, формуванню комунікативних умінь і соціальних навичок.

Ефективність використання дидактичних ігор залежить від професійної майстерності педагога, правильного добору ігрового матеріалу та врахування вікових особливостей дітей. Систематичне використання ігрових методів у освітньому процесі сприяє створенню сприятливого освітнього середовища, у якому дитина може повноцінно розвиватися та реалізовувати свій потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvit%20y.pdf
2. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти. Київ: Грамота, 2019. 504 с.
3. Беленька Г.В. Дошкільна педагогіка. Київ: Академвидав, 2015. 346 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник 4-те видання, перероблене. К. : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
5. Hyvönen P. Play in the School Context? The Perspectives of Finnish Teachers. *Australian Journal of Teacher Education*, 2011. 36. P. 65-83.
6. Johnson J., Christie J., Wardle F. Play, Development and Early Education. Boston: Pearson, 2016. 268 p.
7. Whitebread D. The Importance of Play. Cambridge: University of Cambridge, 2012. 240 p.
8. Singer D., Golinkoff R., Hirsh-Pasek K. Play = Learning. Oxford University Press, 2013. 288 p.

ФІЛОСОФІЯ

Гарчар Катерина Адріанівна,
студентка 3 курсу спеціальності «Філософія»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Ходанич Юрій Михайлович

ЦИФРОВА ГУМАНІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Щоб визначити поняття цифрової гуманізації, варто звернутися до визначення гуманізації як такої. У Філософському енциклопедичному словнику редакції В. Шинкарука можна знайти таке розуміння: «Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) це система світоглядних орієнтацій, центром котрих є людина, її самість, високе призначення та право на вільну самореалізацію» [3, с. 134]. Гуманізація – поширення та утвердження даних поглядів, тому можемо припустити, що цифрова гуманізація – це намагання людиною олюднити цифру, тобто машину.

Людина намагалася гуманізувати природу, тварин, предмети з давніх-давен, про що писав ще Ксенофан Колофонський. Його цитата звучить так: «Якби бики, коні чи леви мали руки і могли ними малювати, то коні малювали б богів схожими на коней, а бики – на биків, і надавали б їм таких самих тіл, які мають вони самі» [1, с. 11].

Тому з приходом у наше життя машинного виробництва, технологій та автоматизації настала гуманізація й того. Машина, яка має ім'я, чи м'яка іграшка з певним характером не несуть шкоди, звісно, проте коли мова заходить про сучасні реалії, ми зіштовхуємося зі штучним інтелектом. Коди, які можуть відповідати, генерувати чи радити.

Останнім часом можна помітити новини про людей, які мають «стосунки» зі штучним інтелектом (ШІ), певну версію сім'ї чи згенерованих штучно дітей. Або, якщо піти масштабніше, з'являються репортажі про «ШІ-релігію» – культу, де люди вірять, що штучний інтелект – це Бог, який знає відповіді на всі питання.

Людство почало наділяти алгоритми і коди суб'єктністю (іменем, улюбленою манерою спілкування чи вмінням запам'ятовувати), щоб взаємодія мала бодай якийсь емоційний сенс. «Закоханості» чи «дружби» із штучним інтелектом не існує та існувати не може, бо це всього лише симуляція близькості. Або ж гіперреальність за Ж. Бодріаром – «реальніше за реальне – саме так знищують реальне» [2, с. 119]. Ми поклоняємося машині, яка вдало під нас мімікрує.

Паралельно з цим відбувається ще один процес, менш помітний, але не менш важливий – гуманізація самої мови взаємодії з технологіями. Голосові асистенти підтримують іменну систему: Siri, Alexa, Аліса. Їм надають голос, стаття, подекуди навіть характер. Це не випадково. Дослідження Стенфордського університету показали, що люди автоматично застосовують соціальні норми навіть до комп'ютерів, якщо ті поведуться достатньо «людяно» [5, с. 77].

Корпорації знають це й активно використовують – тепер ми не «реалізуємо програму», а «знайомимося з асистентом».

Поступово межа між інструментом і співрозмовником розмивається. І що більше вона розмивається, то складніше люди критично оцінюють отриману інформацію. Якщо хтось нам подобається – ми менше схильні сумніватися в тому, що «хтось» каже. Саме ця закономірність робить гуманізований ШІ показово потужним інструментом впливу: не примусового, а м'якого, майже непомітного.

Я припускаю, що поглиблення у комунікації з ШІ почалося з часу, коли людям приходилося сидіти вдома місяцями – локдаун. Ізоляція, відсутність спілкування та нудьга спричинили труднощі в подальшій підтримці стосунків наживо.

Важливо пам'ятати, що ШІ, зокрема генеративний ШІ, створений нам подобатися – цікавитися нашою думкою, зі всім погоджуватися і підлаштовуватися під відповіді. В той час як реальні люди можуть нас дратувати, засмучувати чи злити. З цього випливає логічна думка, що люди можуть ставати залежними від ШІ, зокрема, через легкість спілкування та отримання очікуваних відповідей.

Окремої уваги заслуговує питання дитячої та підліткової аудиторії. Покоління, яке зростає із доступом до ШІ із раннього дитинства, формує наші соціальні навички в принципово інших умовах. Якщо дитина звикає до того, що «співрозмовник» завжди терплячий, завжди доступний і завжди дає правильну відповідь – це неминуче накладає відбиток на те, як вона взаємодіятиме з однолітками, вчителями, батьками. Емпатія не вроджена навичка, вона тренується через людський контакт. Алгоритм усуває потребу навіть намагатися створити цей контакт.

Це підводить нас до питання самотності – одного з головних соціальних проблем сучасності. За даними Всесвітньої охорони здоров'я, хвороба самотності є таким же фактором ризику для здоров'я, як куріння п'ятнадцяти сигарет на день [4]. І саме в цей момент технологічні корпорації пропонують «рішення» у вигляді персоналізованих ШІ. Додатки на кшталт Replika чи Character.AI позиціонують себе як простір для емоційної підтримки. Проте, насправді вони не усувають самотність – вони її монетизують.

Хоча наш мозок ще досі не готовий до такої стрімкої еволюції кодів – нам складно сприймати, що граматично правильні та, подекуди, кумедні чи співчутливі відповіді дає машина, а не інша людина. Це часто можуть використовувати великі корпорації, аби приховати факт крадіжки даних, маніпуляції вибором та погіршення екології. Таким чином, наше бажання бути почутими перетворюється на товар. Можна легко доплатити боту за додаткові повідомлення чи поліпшення емпатії не тільки грошима, а й нашими даними.

Компанії, що розробляють великі мовні моделі, не є благодійними організаціями. Архітектура «дружнього ШІ» – це, передусім, бізнес-модель, в якій перевага користувача конвертується в прибуток. Чим більше людина прив'язана до конкретного продукту, чим глибше вона довіряє йому свої думки, страхи та бажання, – тим ціннішими залишаються її дані. Ми маємо справу з

парадоксом: чим більше «людяним» здається алгоритм, тим ефективніше він функціонує як інструмент збору інформації. Ілюзія близькості – знайдений спосіб отримати найдороччі дані.

Зрештою, цифрова гуманізація – це симптом, а не причина. Вона вказує на глибший дефіцит: брак справжнього зв'язку, відчуття безпеки у стосунках, простір, де можна бути почутим без ризику бути відкинутим. Технологія заповнює цей простір із точністю – і саме тому її так складно критикувати. Важко злитися на те, що дає тобі те, чого ти так відчайдушно потребуєш, навіть це якщо лише муляж вирішення проблеми. Постає питання: чи є вихід? І чи взагалі варто його шукати, якщо значна частина суспільства не відчуває дискомфорту від такого стану речей?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюх В. О. Природа національного міфу: історико-філософський контекст; дис. канд. філос. наук; спец.: 09.00.05. Київ, 2000. 148 с.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з франц. В. Ховхун. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
3. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2002. 751 с.
4. Johnson S. Who declares loneliness as «global public health concern». *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2023/nov/16/who-declares-loneliness-a-global-public-health-concern> (date of access: 23.04.2026).
5. Nass C., Steuer J., Tauber E. Computers are social actors. *Human factors in computing system*. 1994. P. 72–78.

Гевці Олександр Олександрович,

*студент 2 курсу спеціальності «Міжнародне право»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Ханас Уляна Ярославівна*

УНІВЕРСАЛІЗМ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУЧАСНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Права людини є фундаментальною категорією сучасного міжнародного права, що відображає уявлення про невід'ємну гідність, свободу та рівність кожної особи. Їхнє становлення пов'язане з розвитком ідей природного права, згідно з якими певні права належать людині від народження і не можуть бути скасовані державою [1, с. 47]. У працях Дж. Локка обґрунтовано право на життя, свободу та власність як базові, тоді як І. Кант підкреслював автономію особистості та її цінність як самоцілі [2, с. 33]. У ХХ столітті ці ідеї отримали нормативне закріплення у міжнародному праві, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 року, яка заклала основу сучасної системи захисту прав людини [3, с. 14].

Універсальність прав людини означає їх поширення на всіх людей незалежно від громадянства, раси, статі, мови чи релігії. Вони виступають глобальним стандартом, що визначає мінімальні умови гідного існування людини. До таких прав належать громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Важливою ознакою прав людини є їх взаємозалежність і неподільність, що означає неможливість ефективної реалізації одних прав без забезпечення інших [4, с. 66].

Разом із тим, концепція універсальності прав людини стикається з серйозними викликами у сучасному світі. Одним із ключових є конфлікт між правами людини та принципом державного суверенітету. Суверенітет традиційно розглядається як верховенство державної влади на своїй території та її незалежність у міжнародних відносинах. Однак міжнародні стандарти прав людини обмежують абсолютний характер суверенітету, оскільки зобов'язують держави дотримуватися певних мінімальних стандартів [5, с. 89].

Держави нерідко використовують аргумент суверенітету для виправдання порушень прав людини або невиконання міжнародних зобов'язань. Це проявляється у відмові визнавати юрисдикцію міжнародних судів, ігноруванні рішень міжнародних організацій або у формальному виконанні зобов'язань без реального забезпечення прав [6, с. 102]. Така практика підриває ефективність міжнародної системи захисту прав людини і ставить під сумнів їх універсальний характер.

Водночас міжнародне співтовариство поступово формує підходи, що обмежують суверенітет у випадках грубих і систематичних порушень прав людини. Зокрема, концепція «відповідальності за захист» передбачає, що держава несе відповідальність за захист свого населення, а у разі її неспроможності або небажання це робити, міжнародна спільнота може втручатися [7, с. 52]. Це свідчить про трансформацію класичного розуміння суверенітету та посилення ролі прав людини у міжнародному праві.

Особливого значення у сучасних умовах набувають цифрові права людини, які виникають у зв'язку з розвитком інформаційного суспільства. Вони включають право на доступ до інформації, захист персональних даних, приватність у цифровому середовищі, свободу вираження поглядів в інтернеті [8, с. 118]. Цифровізація відкриває нові можливості для реалізації прав, але водночас створює нові загрози.

Серед основних викликів цифрової епохи слід виділити масове стеження, яке здійснюється як державами, так і приватними корпораціями. Збір і обробка великих обсягів даних дозволяють контролювати поведінку людей, що може призводити до порушення права на приватність [9, с. 73]. Крім того, поширення штучного інтелекту породжує проблему алгоритмічної дискримінації, коли автоматизовані рішення можуть відтворювати або посилювати соціальну нерівність.

Філософські дилеми цифрових прав людини пов'язані з необхідністю балансування між різними цінностями. З одного боку, держава прагне забезпечити безпеку, боротися з кіберзлочинністю та тероризмом. З іншого боку, надмірний контроль може обмежувати свободу слова та приватність. Постає

питання про межі допустимого втручання держави у цифровий простір та відповідальність за використання новітніх технологій.

Проблема універсальності прав людини також пов'язана з існуванням різних культурних традицій і правових систем. Концепція культурного релятивізму підкреслює, що права людини не можуть бути повністю універсальними, оскільки вони формуються під впливом історичних, релігійних і соціальних факторів [10, с. 61]. У різних суспільствах існують різні уявлення про свободу, справедливість і рівність, що впливає на розуміння прав людини.

Наприклад, у деяких культурах колективні інтереси можуть переважати над індивідуальними, що впливає на реалізацію таких прав, як свобода вираження поглядів або право на приватність. У цьому контексті універсалізм прав людини може сприйматися як нав'язування західних цінностей іншим суспільствам.

Водночас прихильники універсалізму наголошують, що існують базові права, які мають бути гарантовані кожній людині незалежно від культурного контексту. До них належать право на життя, заборона катувань, заборона рабства, рівність перед законом. Ці права мають абсолютний характер і не можуть бути обмежені за жодних обставин [4, с. 70].

Сучасний підхід до вирішення цієї дилеми полягає у поєднанні універсальних стандартів із врахуванням культурних особливостей. Визнається, що хоча права людини є універсальними за своєю природою, їх реалізація може відрізнятися залежно від конкретного контексту. Такий підхід дозволяє уникнути як крайнощів універсалізму, так і надмірного релятивізму.

Крім того, у сучасному світі спостерігається тенденція до політизації прав людини. Деякі держави використовують правозахисну риторику як інструмент зовнішньої політики, що підриває довіру до міжнародних механізмів захисту прав [6, с. 110]. Це також можна розглядати як прояв кризи прав людини, оскільки їх значення знецінюється у політичних конфліктах.

Не менш важливим є питання ефективності механізмів захисту прав людини. Незважаючи на існування численних міжнародних інституцій, порушення прав людини залишаються поширеним явищем. Це свідчить про розрив між проголошеними стандартами і їх реальною реалізацією.

Таким чином, права людини перебувають у стані складної трансформації. З одного боку, вони залишаються універсальною цінністю, що визнається більшістю держав світу. З іншого боку, сучасні виклики – політичні, культурні та технологічні – ставлять під сумнів їх абсолютну універсальність і ефективність.

Отже, можна зробити висновок, що мова йде не стільки про кризу прав людини, скільки про їх еволюцію. Вони адаптуються до нових умов, розширюють свій зміст і потребують нових механізмів захисту. Це свідчить про їхню життєздатність і важливість у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Локк Дж. Два трактати про правління. К.: Наш формат, 2020. 312 с.
2. Кант І. До вічного миру: Хрестоматія для лінивих: веб-сайт. URL: <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua/l/immanujil-kant-dovichnogo-miru/>

3. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Шевчук С. Основи конституційної юстиції: навчальний посібник. Харків: Консум, 2002. 293 с.

5. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник/ за ред. В. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.

6. Evans G. The Responsibility to Protect. Washington: Brookings Institution Press, 2008. 349 p.

7. Floridi L. The Ethics of Information. Oxford: Oxford University Press, 2013. 361 p.

8. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Ithaca: Cornell University Press, 2013. 304 p.

Грин Аріна Василівна,
студентка 2 курсу спеціальності «Міжнародне право»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Ханас Уляна Ярославівна

ВІЙНА, МИР І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Тема війни і миру є однією з найстаріших у філософії та водночас однією з найбільш актуальних сьогодні. Людство постійно намагається зрозуміти, чи можна виправдати війну, хто несе відповідальність за її наслідки і чи реально взагалі досягти стабільного миру. У сучасному світі ці питання вже не є лише теоретичними. Війни впливають на життя мільйонів людей, руйнують міста, економіку і міжнародні відносини. Тому важливо розглядати війну не тільки як політичне явище, а і як моральну та правову проблему.

Ідея «справедливої війни» з'явилася ще у Середньовіччі. Її розвивали Августин Блаженний і Фома Аквінський, які намагалися пояснити, коли війна може бути морально виправданою. Сьогодні ця теорія використовується в міжнародному праві і має досить чіткі критерії. Вона поділяється на дві великі частини:

- право на війну (*jus ad bellum*) – коли держава взагалі може починати війну;
- правила у війні (*jus in bello*) – як саме повинні поводитися сторони під час конфлікту.

Щоб війна вважалася допустимою, зазвичай повинні бути виконані умови:

- захист від агресії або серйозної загрози;
- війна як крайній варіант, коли інші способи не працюють;
- пропорційність – шкода не повинна перевищувати необхідний рівень;
- легітимне рішення державної влади [1].

Сучасний філософ Майкл Волцер підкреслює, що навіть у війні не можна «відключати мораль». Є речі, які не можна робити навіть заради перемоги –

наприклад, навмисно атакувати цивільних [2]. У міжнародному праві є важливий принцип: відповідальність несе не тільки держава, а й конкретні люди.

Держава відповідає, якщо:

- порушує міжнародні договори;
- здійснює агресію;
- підтримує або організовує незаконні дії.

У такому випадку можуть застосовуватися санкції, політична ізоляція або вимоги відшкодування шкоди.

А ось дивлячись на відповідальність з боку суб'єкта, окремі особи – політики, військові командири або виконавці наказів – також можуть бути притягнуті до відповідальності. Цей принцип особливо закріпився після Нюрнберзького процесу, де було сказано, що: виконання наказу не звільняє від відповідальності, якщо наказ злочинний [3]. Сьогодні це правило працює через Міжнародний кримінальний суд, який розглядає справи про:

- геноцид;
- воєнні злочини;
- злочини проти людяності;
- агресію [4].

Тобто відповідальність є персональною, і посилення на «я просто виконував наказ» не завжди працює.

Геноцид – це один із найтяжчих міжнародних злочинів. Його визначення закріплене в Конвенції ООН 1948 року. Йдеться про дії, спрямовані на знищення певної групи людей повністю або частково [5].

Воєнні злочини – це порушення правил війни. Наприклад:

- умисні вбивства цивільних;
- катування;
- руйнування цивільних об'єктів без військової необхідності.

Але тут є важливий момент: не все зводиться лише до права. Є складність у тому, що різні держави можуть по-різному оцінювати одні й ті самі події; політика часто впливає на юридичні рішення; міжнародні органи іноді діють вибірково. Тому виникає питання морального судження: навіть якщо юридичне рішення ще не винесене, суспільство вже формує моральну оцінку подій. І тут важливо розуміти, що право і мораль не завжди збігаються, але вони повинні доповнювати одне одного [2].

Ідея миру як постійного стану людства особливо відома завдяки Іммануїлу Канту. Він вважав, що війни можна зменшити або навіть усунути, якщо держави будуть організовані правильно. У його роботі «До вічного миру» він пропонував:

- республіканську форму правління;
- міжнародні договори між державами;
- систему міжнародного права [6].

Сьогодні ми можемо сказати, що існує два рівні миру:

- негативний мир – коли просто немає війни;
- позитивний мир – коли є справедливі закони, захист прав людини і стабільність.

У реальному світі повного «вічного миру» поки що немає. Причини цього:

- політичні інтереси держав;
- економічні конфлікти;
- боротьба за ресурси;
- нові типи війн (гібридні, інформаційні).

Але важливо, що міжнародні організації (наприклад, ООН) і міжнародне право все ж працюють як механізм стримування конфліктів [7]. Тобто ідея миру не зникла – вона просто стала складнішою і більш реалістичною. Війна і мир – це не тільки політичні явища, а й глибокі моральні та правові категорії.

Теорія справедливої війни показує, що навіть у конфлікті існують межі. Міжнародне право закріплює відповідальність як держав, так і окремих осіб. Геноцид і воєнні злочини мають не тільки юридичне, а й моральне значення. А ідея миру залишається важливим орієнтиром, навіть якщо її повне досягнення поки що виглядає складним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. The City of God / Augustine of Hippo. London : Penguin Classics, 2003. URL: <https://www.penguinrandomhouse.com/books/261646/city-of-god-by-saint-augustine> (дата звернення: 16.04.2026).
2. Michael Walzer Just and Unjust Wars . New York : Basic Books, 1977. URL: <https://www.basicbooks.com/titles/michael-walzer/just-and-unjust-wars/9780465052707> (дата звернення: 16.04.2026).
3. International Military Tribunal (Nuremberg). Judgment, 1946. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/judtrial.asp> (дата звернення: 16.04.2026).
4. Rome Statute of the International Criminal Court. 1998.
5. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 16.04.2026).
6. United Nations. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. 1948. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml> (дата звернення: 16.04.2026).
7. Perpetual Peace: A Philosophical Sketch / Immanuel Kant. Indianapolis : Hackett Publishing, 2003. URL: <https://hackettpublishing.com/perpetual-peace-and-other-essays-9780872202115> (дата звернення: 16.04.2026).
8. United Nations. Charter of the United Nations. 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 16.04.2026).

Ільченко Володимир Юрійович,
студент 4 курсу спеціальності «Філософія»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Мараєва Уляна Миколаївна

МАСОВЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Сучасний світ сьогодні переживає глибокі трансформації у соціальній, культурній, політичній сферах. Масове суспільство, породжене індустріальною епохою, сьогодні стало визначальною формою організації соціального життя. Основними його рисами стали стандартизація способів мислення і поведінки, та розлога система споживання, що вплинула на розвиток реклами і бізнесу, трансформацію державних і політичних інституцій. Із розвитком індустріального суспільства та поглибленням розподілу праці формується органічна солідарність – тип соціальної єдності (Е. Дюркгейм), що виникає не через подібність людей, а через їхню взаємозалежність. Саме ця взаємозалежність стає підґрунтям появи й поширення масової культури. У ХХІ столітті ці процеси лише посилюються під впливом глобалізації, цифрових технологій та розвитку мас-медіа. Соціальні мережі, інформаційні платформи та алгоритмічні системи формують нові типи масової свідомості, що впливають на політичні уподобання, культурні орієнтири та ідентичність людини. Це актуалізує питання автономії особистості, критичного мислення та меж впливу масової культури.

Крім того, сучасні виклики – інформаційні війни, маніпуляції громадською думкою, поширення фейкових новин, демонструють, що масове суспільство є не лише об'єктом теоретичного аналізу, але й практичною проблемою, яка потребує філософського осмислення. Дослідження цього феномену дозволяє глибше зрозуміти механізми соціального контролю, влади та комунікації в умовах цифрової доби.

Більшість теоретичних праць до середини ХІХ століття, в яких досліджували масові явища, носили в основному описовий характер, а їх автори не виділяли об'єкт дослідження. Діяльність соціальної маси в багатьох роботах оцінювалася як переважно деструктивна; універсалізувалася така елементарна форма маси, як натовп, її характеристики екстраполювалися і на інші форми масових взаємодій. Поява нових форм соціально-масових явищ: масовізації виробничих і життєвих укладів, масових рухів радикального і реформаторського характеру на тлі розгортання масової культури в кореляції з масовою свідомістю та споживацьким світоглядом, визначають важливий аспект її дослідження.

В соціокультурному контексті масове суспільство можна визначити як таке, що послуговується продуктами масового виробництва, формує споживацький світогляд, культивує силу і успіх, конформізм, зводячи все до розважального, побутового. А. Бойко узагальнює, що нові форми життєдіяльності і сучасної культури «а) включають у себе особливості виробництва культурних цінностей в індустріальному і постіндустріальному

суспільстві; б) розраховані на масове споживання цієї культури; в) у них наголос робиться на «посередній» рівень розвитку наймасовіших споживачів даної продукції» [1, с. 90-91]. Масове суспільство, таким чином, відображає світогляд мас, широких верств, аудиторії, нівелюючи особистість, тим самим формуючи стандартизований внутрішній світ. Поряд із зовнішнім блиском, людина тоне у бюрократизмі індустріального світу, віддаляється від внутрішніх особистісних цінностей і прагнень. Всім починає керувати натовп. Як зазначає Х. Ортега-і-Гассет, «Маса – це безліч людей без особливих достоїнств <...> хто відчуває, що він «точнісінько як всі інші», і до того ж анітрохи цим не засмучений, навпаки щасливий відчувати себе таким ж, як всі. Основні його риси – нестримне зростання життєвих прагнень і принципова невдячність до всього, що дозволило так добре жити. Як тільки світ і життя широко розкрилися пересічній людині, душа її для них закрилася. Саме в цій замкнутості душі – сутність «повстання мас» [3]. Утилітарний та гротескно-розважальний характер масової культури породжує суспільство настроїв, натуралізованої чуттєвості та споживацької орієнтації, формує відповідні поведінкові стереотипи. Воно є «вертикальною навалою варварів» зі сторони середнього та нижчого класів, що в XX столітті визначає суспільний розвиток «під брутальною владою мас» [4, с. 110].

Від початку індустріальної революції масове суспільство пов'язане з розвитком мережових та комунікативних систем, а це породжує зростаючий розрив між свідомим і несвідомим існуванням людини. Завдяки розвитку комунікативних технологій, на думку Л. Усанової, формується «контрольована маса»: контроль свідомості людини відбувається засобами телекомунікацій, ізолюючи кожного члена суспільства. [5, с. 45-46] Непередбачуваність суспільного розвитку зумовлює розгортання культури від чітких орієнтирів буття до відчуження свідомості, що виникає внаслідок нав'язування чужих цінностей і заміни традиційних культурних форм масовими. «Суспільство ризику», згідно концепції У. Бека та Е. Гідденса, що має тенденцію до універсалізації та глобалізації, реалізується в сучасних культурних умовах через ризики від накопичених благ (технологічних, споживацьких) із спрощеним шаблонним конструюванням реальності, формуванням низькопробних смаків, поширенням культури кітчу, культом масового споживання та соціального конформізму [2, с. 121], що в умовах «суспільства ризиків» несе загрозу для майбутнього існування суспільства, оскільки саме генерує ці ризики.

Людина самоусувається з культуротворчого життя, перетворюється на пасивний суб'єкт сприйняття, «формує матрицю існування глядача, що віддалено спостерігає за життям, уникаючи необхідності проявляти себе в дії і вчинку» [5, с. 45]. Виробництво і споживання визначають критерії комерційної привабливості та інструментальної ефективності. Тому, масове, стандартизоване виробництво, а разом з ним і комунікативні практики зазнають процесу функціоналізації, де комунікативні технології сьогодні створюють гомогенне середовище, засобами якого можна краще контролювати свідомість, непомітно та ефективно впливати на формування смаків, наративів, моди, поведінкових кліше.

Таким чином, модернізаційні процеси сучасності, що тісно пов'язані з глобалізацією, формують нові виклики для самоідентифікації людини у світі. Економічні та політичні чинники спричиняють глобальну переорієнтацію культури, у межах якої формується нове бачення суспільства, в якому людина опиняється на межі багатьох ідентичностей і часто втрачає навіть прагнення до цілісності. Розмиваючи свою самоцінність, людина формує *свій образ та враження* в очах інших. У результаті цього виникає явище симуляції: людина не стільки є кимось, скільки відтворює певний образ, насаджений ззовні. Тому втрата автентичної індивідуальності, свободи, можливостей власного вибору і перехід до «знакової», «символічної» ідентичності є наслідком споживання символів. У цих умовах важливого значення набуває розвиток медіаграмотності та усвідомлення механізмів впливу та критичну оцінку отриманої інформації. Отже, збереження власної системи цінностей і здатності до самостійного, критичного мислення стає необхідною умовою гармонійного розвитку особистості в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А. О. Філософська рефлексія сучасної культури епохи суспільства масового споживання. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 64. С. 90-99.
2. Мараєва У. М. Ідентичність в контексті сучасної культурної парадигми. *Актуальні проблеми філософії і соціології*, 2025. Вип. 55, С. 119-124.
3. Ортега-і-Гассет. Навала мас. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printitzip.php?tid=3813>
4. Рилова Ольга. Концепція масового суспільства Хосе Ортеги-і-Гасета. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.політолог.студії. 2020. Вип. 30. С. 109-115.
5. Усанова Людмила. Проблема ідентичності: між масовізацією та індивідуалізацією. *Філософські обрії*, (38), 2019. С. 41-50.

Ісаєва Олександра Олександрівна,
студентка 2 курсу спеціальності «Міжнародне право»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Ханас Уляна Ярославівна

ПРАВА ЛЮДИНИ: УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЧИ КРИЗА?

Права людини – це права, притаманні кожній людині в силу її людської сутності. Вони еволюціонували протягом століть і були визнані в різних документах, а врешті-решт увінчалися «Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права», які були підписані та ратифіковані більшістю країн, що зробило більшість цих прав імперативними

нормами права. Міжнародна спільнота та світ прокинулися і зрозуміли, що без просування та захисту прав людини світ не може існувати мирно, а порушення цих прав може призвести до чергової світової війни, яка буде руйнівною для всього людства. Таким чином, ці права вважаються «взаємопов'язаними, неподільними та взаємозалежними». [1, с. 1164]

На Всесвітній конференції з прав людини 1993 року в першому пункті резолюційної частини Віденської декларації та Програми дій було зазначено, що «універсальний характер цих прав і свобод не підлягає сумніву».

«...визнаючи та підтверджуючи, що всі права людини впливають із гідності та цінності, притаманних людській особистості, і що людська особистість є центральним суб'єктом прав людини та основних свобод і, відповідно, має бути основним бенефіціаром цих прав і свобод та активно брати участь у їх реалізації...» [2, розд. I, п.1]. З цього випливає, що кожна людина є вільною у своїх правах і можливостях, її життя є недоторканим, і ніхто не може це заперечити.

Читаючи, сотні документів, які підтверджують законність цих прав, напевно кожна людина приходить до висновку, що вона є незалежною особою і не залежно від обставин є вільною навіть при умовах, які цьому можуть перешкоджати та заперечувати.

На відміну від позитивного права, яке створює держава, права людини базуються на концепції морального універсалізму: певні блага є настільки важливими для людського існування, що жодна політична доцільність не може їх скасувати [3, с. 21]. Держава у цьому випадку виступає механізмом для їх забезпечення та захисту, а вже самі люди, які виступають суб'єктами, повинні ними користуватися.

Як зазначав Луї Генкін, права людини стали «світською релігією» нашого часу, оскільки вони є єдиною мовою, якою можна висувати моральні вимоги до влади. Якщо говорити про міжнародно-правовий аспект прав людини, то «головне протиріччя сучасності полягає в тому, що права людини є міжнародними, а їх реалізація – національною. Суверенітет часто використовується як інструмент захисту від зовнішнього контролю за дотриманням прав» [4, с. 14].

Криза полягає в тому, що авторитарні режими успішно використовують «суверенну рівність» для блокування резолюцій ООН, що робить міжнародний захист прав людини вибірковим та неефективним [5, с. 12].

Розвиток технологій створив простір, де традиційні правові норми не діють. Цифрові права сьогодні визначають доступ людини до інформації та її право на приватність. Основна дилема полягає у «наглядovому капіталізмі»: приватні корпорації та держави збирають масиви даних, що дозволяє маніпулювати свідомістю громадян [6, с. 182]. Безперечно, що це породжує проблеми. Особа та її приватне життя, чи вважається воно приватним у зв'язку із впливом на нього соціальних мереж? Штучний інтелект та збір даних про осіб, чи досі особа вважається недоторканою? Мені здається, що діяльність правоохоронних органів повинна поступово поширюватися й на нагляд за штучним інтелектом зокрема.

В основі ідеї прав людини лежить концепція природного права. Головний філософський постулат полягає в тому, що людина має права не тому, що держава «дозволила» їх мати, а за фактом свого народження [7, с. 114].

Кантівська ідея людської гідності стверджує: людина завжди є метою і ніколи – лише засобом. Це робить права людини універсальною цінністю, що стоїть вище за державні кордони [8, с. 54].

Проте сучасна реальність на превеликий жаль є іншою.

Міжнародно-правові інституції не завжди в змозі забезпечити надійний захист прав та мирне урегулювання конфліктів. Сотні інституцій виявилися неспроможними надати допомогу тим, хто страждає від збройних конфліктів. Скільки б людство не прогресувало, яких проривів у технологіях вони б не досягали, не створювали нових можливостей – одне залишається не змінним. Наскільки б людина не була обізнана у наділених нею правах, вона не є захищеною.

Криза поглиблюється технологічним розривом. Сучасні системи масового стеження, розпізнавання обличчя та алгоритмічного аналізу поведінки фактично нівелюють право на приватність [5, с. 28]. Виникає філософська дилема: чи може людина вважатися вільною, якщо її вибір моделюється алгоритмами, а кожна дія фіксується серверами [9, с. 92].

Отже, перед людиною постає питання чи є вона вільною у своїх правах? Чи може вважатися захищеною у сучасному світі під впливом багатьох чинників, які це заперечують? Як врегулювати дану ситуацію?

Тисячі законодавців до сих пір не знайшли відповіді на ці питання. Світ змінюється щохвилини, а система не може так швидко підлаштовуватися.

Проте, вона може створити такі умови, щоб людство могло жити і працювати без зайвих зусиль та застережень.

Підсумовуючи все вищесказане, впевнено можу сказати, що права людини, яких людство досягло на даний момент, є універсальними. Звичайно, що вони не є досконалими, але вони забезпечують людині існування та розвиток, що є головним їхнім завданням та пріоритетом.

Криза неминуча, але при правильному підході і реакції на трансформації, зумовлені глобальними політичними, ідеологічними та технологічними викликами людство може дійти консенсусу. Міцний фундамент уже закладено. Для збереження гуманістичних цінностей необхідно перейти від декларативного захисту права до створення реальних, дієвих механізмів відповідальності держав. Тільки через повернення до реальної універсальності та адаптації законодавства до технологічних змін можливо подолати нинішній регрес і забезпечити сталий розвиток цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jain H. Evolution of Human Rights: A Historical Perspective. *International Journal of Law Management & Humanities*. 2023. Vol. 6, Iss. 2. P. 1162–1171. ISSN 2581-5369. URL: <https://www.ijlmh.com/paper/evolution-of-human-rights-a-historical-perspective/> (дата звернення: 11.04.2026).

2. Віденська декларація та Програма дій : прийнята Всесвітньою конференцією з прав людини 25 черв. 1993 р. Офіс Верховного комісара ООН з

прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action> (дата звернення: 11.04.2026).

3. Alan Gewirth, Human Rights: Essays on Justification and Applications. 1982. URL: <https://catalogue.nla.gov.au/catalog/1711602> дата звернення: 15.04.2026).

4. Louis Henkin, The Age of Rights. Columbia University Press, 1990. URL: <https://lnk.ua/kAbFNfCg4> (дата звернення: 15.04.2026). (

5. Звіт Freedom House. Freedom in the World 2024: The Mounting Damage of Flawed Elections and Armed Conflict. URL: <https://lnk.ua/eOykSFn8y> (дата звернення: 11.04.2026).

6. Shoshana Zuboff, The Age of Surveillance Capitalism. New York. Public Affairs. 2019. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=56791> (дата звернення: 14.04.2026).

7. Локк Дж. Два трактати про правління. К.: Наш формат, 2020. 312 с.

8. Кант І. Основи метафізики моральності. Юніверс, 1999.

9. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття. BookChef, 2018. 416 с.

Ланцфер Аліна Михайлівна,

студент 2 курсу спеціальності «Міжнародне право»

науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент

Ханас Уляна Ярославівна

ЕКОЛОГІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛЮДСТВА

Екологія та відповідальність людства сьогодні стають однією з ключових тем розвитку міжнародного права, філософії та глобальної політики, оскільки екологічні проблеми набули планетарного характеру і безпосередньо впливають на майбутнє цивілізації. В сучасній еколого-правовій доктрині екологічні права визначаються, як:

- а) елемент змісту екологічних відносин;
- б) складник правового статусу суб'єкта;
- в) сукупна міра можливої поведінки в екологічних правовідносинах;
- г) правові можливості; (д) вид та обсяг можливої поведінки;
- е) сукупність юридичних можливостей і засобів тощо.[1,23]

Об'єктивна закономірність взаємодії суспільства і природи виявляється також і у тому, що в процесі використання природних ресурсів для виробництва матеріальних благ, необхідних суспільству, у природне середовище скидаються різні відходи виробництва і продукти життєдіяльності людей. Природа у даному випадку виступає як постійний резервуар для складування забруднюючих речовин. Однак сама природа може утилізувати лише незначну кількість забруднюючих речовин. Отже, постає проблема належної охорони природного середовища, бо без природоохоронної діяльності у сучасних умовах, коли техногенний тиск на довкілля зростає, неможливо забезпечити екологічну

безпеку суспільства, довкілля та людини. Охорона природи – об'єктивна необхідність, яку не можна ігнорувати. [2, с.4]

Однією з центральних концепцій сучасного міжнародного екологічного права є кліматична справедливість. Вона ґрунтується на принципі, що відповідальність за зміну клімату повинна розподілятися не формально однаково, а з урахуванням історичного внеску держав у забруднення довкілля та їхніх економічних можливостей. Саме тому розвинені країни беруть на себе більші зобов'язання щодо скорочення викидів і фінансової підтримки країн, що розвиваються, що закріплено у міжнародних кліматичних угодах. Водночас особлива увага приділяється захисту вразливих груп населення, які найменше спричинили екологічні проблеми, але найбільше від них страждають.

Паралельно розвивається концепція екологічних прав людини, які належать до прав третього покоління та відображають колективний характер екологічних інтересів. Вони включають право на безпечне довкілля, доступ до екологічної інформації та участь у прийнятті рішень щодо природних ресурсів. Ці положення отримали міжнародне закріплення, зокрема в Орхуській конвенції, яка забезпечує механізми реалізації таких прав на практиці [3]. Вона не тільки проголошує, та декларує екологічні права громадян (на сприятливе довкілля, екологічну інформацію, участь у прийнятті екологічно значимих рішень), а до того ж регулює процедурні питання їх захисту. Конвенція, насамперед, спрямована на захист екологічних прав суспільства, а в першу чергу - захисту права на інформацію. У документі наведено дефініцію громадськості, як одну або більше фізичну чи юридичну особу та їх об'єднання, організації або групи, що діють згідно з національним законодавством (ст. 2). Заслуговує на увагу положення щодо права доступу до правосуддя з питань охорони довкілля, яке створює нові умови щодо включення судової влади у механізм вирішення екологічних проблем.

У філософському вимірі екологічні права базуються на ідеї нерозривного зв'язку людини і природи, де стан довкілля безпосередньо впливає на здоров'я, якість життя та гідність людини.

Важливим аспектом сучасної екологічної думки є відповідальність перед майбутніми поколіннями. Вона передбачає, що сучасне суспільство не має права використовувати природні ресурси таким чином, щоб позбавити майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби. Ця ідея стала основою концепції сталого розвитку, яка поєднує економічний розвиток, соціальну справедливість та охорону довкілля.

Організаційно-правові форми – невід'ємний елемент механізму державно-правового забезпечення екологічної безпеки. Вони передбачають два основні блоки забезпечення екологічної безпеки:

а) наявність узгоджених організаційно-правових структур з реалізації законодавства у сфері екологічної безпеки, тобто, таких, що взаємодіють та узгоджують свої дії, структур органів держави, наділених повноваженнями щодо забезпечення екологічної безпеки.

б) організаційно-функціональне забезпечення екологічної безпеки на стадії відвернення (профілактики) екологічного ризику та ліквідації наслідків

його прояву [4, с.137] У сучасних умовах це також пов'язано з розвитком “зеленої економіки” та екологічно чистих технологій.

Окремо розглядається концепція природи як суб'єкта права, яка передбачає визнання за природними об'єктами певної юридичної правосуб'єктності. Це означає перехід від антропоцентричної моделі, де природа є лише ресурсом, до екоцентричної, де вона розглядається як самостійна цінність, що має право на захист. Практичне закріплення цієї ідеї можна знайти у конституціях окремих держав, де природа визнається носієм прав. Наприклад: в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» в статті 3 зазначається:

«Основними принципами охорони навколишнього природного середовища є:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;...»[5]

Такий підхід уже частково реалізується в окремих країнах і може стати основою майбутнього екологічного права.

У підсумку хочемо зазначити, що екологія сьогодні є не лише природничою наукою, а й важливим напрямом міжнародного права, філософії та глобальної політики. Масштабні екологічні виклики, такі як зміна клімату, забруднення довкілля, деградація екосистем і виснаження природних ресурсів, мають загрозливий характер для всього людства і потребують спільних узгоджених дій на міжнародному рівні.

Сучасний підхід до екології формує нову систему цінностей, у якій відповідальність людини виходить за межі сьогодення і охоплює природу, суспільство та майбутні покоління. Це потребує не лише правових реформ, але й зміни світогляду, де природа розглядається як рівноправний елемент глобальної системи життя.

Тобто, сучасне розуміння екології базується на усвідомленні глобальної відповідальності людства за стан планети. Людина розглядається не як домінуючий суб'єкт над природою, а як її частина, що має обов'язок зберігати природну рівновагу. Це вимагає як удосконалення правових механізмів, так і зміни екологічної свідомості суспільства, що є необхідною умовою сталого розвитку цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічне право: курс лекцій / Укладачі: О. В. Надьон, О. М. Данілін, О. В. Савченко, Т. О. Луценко, Д. І. Кіреєнко Х.: НУЦЗУ, 2022. 172 с
2. Екологічне право України : підручник / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2019. 552 с.
3. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Орхуська конвенція) :

міжнародний документ від 25.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_015 (дата звернення: 14.04.2026).

4. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навчальний та науково-практичний посібник К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 №1268-XXI Дата оновлення 08.08.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 16.04.2026).

Мадяр Марія Вікторівна,
студентка 2 курсу спеціальності «Міжнародне право»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Ханас Уляна Ярославівна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сучасна система міжнародного права формувалася протягом століть як механізм запобігання війнам та врегулювання конфліктів між державами. Однак збройна агресія Росії проти України продемонструвала кризу цієї системи, виявивши її неспроможність ефективно реагувати на порушення фундаментальних норм *jus cogens*. Філософія справедливості у міжнародному праві стикається з проблемою розриву між нормативними приписами та реальною здатністю міжнародної спільноти притягнути агресора до відповідальності. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю філософського переосмислення категорій справедливості, відповідальності та правосуб'єктності в умовах, коли право виявляється безсилим перед обличчям грубої сили.

Теоретичне осмислення миру як філософської категорії набуває нового значення в контексті гібридних війн та міжнародного тероризму. Традиційна дихотомія «стан війни – стан миру» вже не відображає складності сучасних конфліктів, де бойові дії поєднуються з інформаційними, економічними та кібератаками. Поняття миру не може зводитися лише до відсутності збройного насильства, воно передбачає наявність справедливого правопорядку, повагу до прав людини та невідворотність покарання за їх порушення. У філософській літературі слушно зазначається, що права людини, мир та поняття права є взаємопов'язаними категоріями, а історія правової революції – це історія боротьби за визнання гідності кожної особистості [4, с. 92]. Відтак, у контексті сучасної війни філософія справедливості вимагає перегляду традиційних підходів до *jus ad bellum* та *jus in bello*.

Відповідальність держави за агресію є центральною проблемою міжнародного права, яка має не лише юридичний, а й глибокий філософський вимір. Концепція індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні

злочини та злочини проти людяності, закріплена в Римському статуті, стикається з проблемою імунітетів вищих посадових осіб держави-агресора. Як відзначають дослідники, законодавство України під час війни зазнало суттєвих змін, спрямованих на посилення обороноздатності та притягнення до відповідальності колаборантів і воєнних злочинців, що має глибоке філософське підґрунтя [2, с. 28]. Філософське питання полягає в тому, чи можна вважати справедливим правопорядок, який не забезпечує притягнення до відповідальності тих, хто віддав наказ про розв'язання агресивної війни. Крім того, постає проблема колективної відповідальності суспільства, яке підтримує агресивну політику влади.

Проблема легітимності міжнародного права в умовах глобальних конфліктів потребує окремого філософського аналізу. Коли постійний член Ради Безпеки ООН, який несе первинну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки, сам стає агресором, система колективної безпеки виявляється паралізованою. Це ставить під сумнів саму легітимність міжнародного права як інструменту справедливості. Сучасна філософія права наголошує, що поняття «мир» і «війна» в контексті транснаціонального тероризму потребують переосмислення, оскільки класичні критерії справедливої війни не враховують асиметричних загроз та участі недержавних акторів [1, с. 20]. Таким чином, діалектика суверенітету та міжнародного правопорядку залишається нерозв'язаною, а філософія справедливості вимагає створення нових механізмів відповідальності.

Права людини в умовах війни стають найбільш вразливими, а їхній захист – найскладнішим викликом для міжнародної спільноти. Філософська концепція прав людини як природних, невідчужуваних прав, що належать кожному від народження, вступає в суперечність із реальністю воєнних дій, де масові порушення цих прав часто залишаються без покарання. Історично права людини формувалися як відповідь на жахіття Другої світової війни, однак сучасні збройні конфлікти демонструють, що міжнародне право досі не виробило ефективних механізмів запобігання геноциду та воєнним злочинам. Учасники Всесвітнього конгресу Міжнародної асоціації філософії права наголошували, що мир, заснований на правах людини, є не лише правовою, а й філософською категорією, яка передбачає активну боротьбу за справедливість [3, с. 50]. Відтак, філософія прав людини має відповісти на питання: чи можливий справедливий мир без невідворотності покарання за воєнні злочини та злочини проти людяності.

Таким чином, міжнародне право в умовах війни демонструє глибоку суперечність між його нормативним змістом та практичною ефективністю. Філософія справедливості вимагає невідворотності покарання за порушення фундаментальних норм, однак реальність глобальних конфліктів показує, що агресор часто уникає відповідальності. Категорія миру не може бути зведена до відсутності війни, вона передбачає справедливий правопорядок, повагу до прав людини та дієві механізми притягнення до відповідальності. Український досвід боротьби за суб'єктність у глобальному правовому порядку демонструє, що справедливість у міжнародному праві можлива лише за умови активної позиції

держави та підтримки міжнародної спільноти. Отже, подальший розвиток філософії міжнародного права має бути спрямований на подолання розриву між нормативними ідеалами та реальними механізмами їх реалізації, що є необхідною умовою досягнення справедливого миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гізбертц Ф. Поняття «мир» і «війна» в контексті транснаціонального тероризму. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 15–28.
2. Кальмук І. П. Філософський аспект законодавства України під час війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 27–30.
3. Максимов С. Мир, заснований на правах людини: XXVIII Всесвітній конгрес Міжнародної асоціації філософії права та соціальної філософії. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 45–52.
4. Тружильо І. Права людини, мир та поняття права. Історія незавершеної правової революції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 80–95.

Оксенюк Андрій Андрійович,
студент 1 курсу спеціальності «Філософія»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Мараєва Уляна Миколаївна

ЛЮДИНА ЯК МІКРОКОСМ У ФІЛОСОФІЇ ПЛАТОНА

Проблема людини є однією з центральних у філософській традиції, оскільки саме через осмислення природи людини філософія прагне зрозуміти структуру світу, місце людини в ньому та сенс її існування. В античній філософії одним із найважливіших способів такого осмислення стала ідея людини як мікрокосму – «малого світу», який відображає будову та закономірності макрокосму, тобто Всесвіту. [1, с. 59] Особливого значення ця концепція набуває у філософії Платон, який надав їй системного метафізичного обґрунтування, поєднавши космологічні, антропологічні та гносеологічні аспекти вчення про душу. [3, с. 261]

Актуальність теми зумовлена тим, що платонівське розуміння людини як мікрокосму стало одним із фундаментів подальшої європейської філософської традиції. Його ідеї вплинули на неоплатонізм, середньовічну християнську думку, філософію Відродження та німецьку класичну філософію. [1, с. 1-2] Особливо важливими для дослідження є діалоги Федон та Федр, у яких мислитель розкриває проблему безсмертя душі, її внутрішньої структури, здатності до пізнання та зв'язку зі світом ідей. Саме у цих творах найбільш повно виявляється уявлення про людину як духовне відображення космічного порядку.

Проблема мікрокосму формувалася ще в досократичній філософії. Представники мілетської школи намагалися пояснити єдність людини та світу

через спільну стихію. Так, Анаксімен вважав першоосновою буття повітря, з якого складається і космос, і душа людини. Геракліт розглядав душу як вогонь і пов'язував людський розум із космічним логосом. Піфагорійці розвивали ідею гармонії космосу та душі, вважаючи, що світ і людина побудовані за єдиними математичними принципами. Таким чином, ще до Платона в античній думці сформувалося уявлення про спорідненість людини й космосу, однак саме Платон перевів це вчення з фізичного рівня на метафізичний.

Важливим методологічним принципом платонівської філософії є метод аналогії. За його допомогою мислитель проводить паралелі між душею людини, державою та космосом. Аналогія у Платона – це не просто художній образ, а спосіб пізнання, який дозволяє переносити знання про макрокосм на мікрокосм і навпаки. Людина постає як структура, що відображає основні принципи світового порядку. Саме завдяки цьому Платон долає розрив між внутрішнім світом людини та зовнішнім світом космосу. У діалозі «Федон» Платон обґрунтовує безсмертя душі та її спорідненість зі світом ідей. Душа, на відміну від тіла, є невидимою, простою та незмінною, а тому належить до того ж порядку буття, що й ідеї. [3, с. 183-185] Тіло ж, навпаки, пов'язане зі світом чуттєвих речей, який є мінливим і недосконалим. Звідси випливає, що справжньою сутністю людини є саме душа, яка виступає мікрокосмом ідеального світу. [3, с. 204-205]

Людина у Платона – це істота, в якій поєднуються два виміри: тілесний, що прив'язує її до матеріального світу, і духовний, який спрямовує її до вічного. Одним із найважливіших аргументів у «Федоні» є теорія анамнезису – пригадування. [3, с. 174-177] Платон стверджує, що душа ще до народження споглядала світ ідей, а тому пізнання є не набуттям нового знання, а пригадуванням того, що душа вже знала. Людина здатна пізнавати красу, добро чи справедливість саме тому, що її душа споріднена з цими ідеями. Саме розум (Нус) як божественний компонент в людині, що споріднений зі світом Ідей, «отримує внутрішнє світло для зору і починає свій діалог-анамнезис з Ідеями через імена. Але цей діалог є скоріше онтологічно необхідним, а не онтологічно-свободним джерелом поєднання ідей та речей, тобто він забезпечує гармонічно-референційну єдність душі з трансцендентною ідеєю» [2, с. 6]. Анамнезис показує, що мікрокосм уже містить у собі відображення макрокосму, а процес пізнання є водночас процесом самопізнання.

У діалозі «Федр» Платон доповнює своє вчення про душу структурним аналізом. Найвідомішим образом цього діалогу є міф про колісницю, у якому душа постає як єдність трьох начал: розумного, палкого та чуттєвого. Розум символізує візничий, який керує колісницею; білий кінь уособлює мужність і благородні прагнення; чорний кінь – тілесні бажання та пристрасті. [3, с. 260-261] Ця тричастинна структура душі відтворює аналогічну структуру космосу та держави, що підтверджує принципову єдність мікро- та макрокосму у філософії Платона.

Особливого значення у «Федрі» набуває поняття еросу. Любов у Платона – це не лише чуттєве почуття, а передусім прагнення душі до істини та краси. Побачивши земну красу, душа пригадує справжню Красу, яку вона споглядала у

світі ідей. Ерос стає силою, що пробуджує в душі крила та спрямовує її до божественного. Таким чином, саме любов і прагнення до прекрасного стають механізмом зв'язку між мікрокосмом людини та макрокосмом ідей. У платонівській філософії людина постає як внутрішньо суперечлива істота. Її душа тяжіє до божественного світу ідей, однак тіло постійно прив'язує її до чуттєвого світу. Тому філософія для Платона є не лише теоретичним знанням, а способом духовного очищення та звільнення душі від влади тілесного. [3, с. 301] Філософ – це той, хто вчиться спрямовувати душу до істини, гармонізуючи її внутрішню структуру.

Отже, концепція людини як мікрокосму у філософії Платона є цілісною системою, у якій поєднуються онтологічні, антропологічні та гносеологічні аспекти. Людина мислиться як духовне відображення космічного порядку, а її душа – як посередник між чуттєвим світом і світом ідей. Саме тому самопізнання у Платона одночасно є і пізнанням універсального порядку буття. У сучасних умовах ця проблематика не втрачає актуальності, оскільки звертає увагу на внутрішній духовний вимір людини, проблему гармонії, самопізнання та пошуку істини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адо П. Що таке антична філософія? / Переклад з франц. С. Л. Йосипенко. К.: Новий Акрополь, 2014. 428 с.
2. Гончарук К. О. Трансцендентно-діалектична оптика смислу в діалогічному мисленні (антично-християнська традиція). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. Вип. 102. 2011. С. 5-10.
3. Платон. Діалоги / Пер. з давньогрец. Й. Кобів та ін. К.: Основи, 1995. 394 с.

Староста Іван Іванович,
студент 1 курсу спеціальності «Філософія»
науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Мараєва Уляна Миколаївна

КОНЦЕПЦІЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ТА НЕСКІНЧЕННОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЗЕНОНА

Вчення Зенона Елейського посідає особливе місце в історії античної філософії, оскільки саме в ньому проблема руху, простору і часу набуває не емпіричного, а логіко-онтологічного характеру. Зенон не обмежується простим запереченням очевидного досвіду, а намагається показати, що наші звичні уявлення про множинність і рух приховують у собі внутрішні суперечності. Саме тому його апорії не є лише парадоксальними вправами мислення: вони виступають способом захисту елейської онтології, що виходить із тези про єдине, нерухоме і неподільне буття. [3, с. 341-343]

Зенон розвиває і радикалізує основні положення Парменіда. Якщо Парменід стверджує, що буття є, а небуття немає, то Зенон показує, що визнання руху і множинності призводить до таких наслідків, які суперечать самій логіці мислення. У цьому сенсі він виступає не творцем окремої самостійної доктрини, а послідовним захисником елейської традиції. Уже антична традиція розуміє його саме так. Діоген Лаєртський подає Зенона як найближчого учня Парменіда і наголошує на його ролі в розвитку діалектичного способу аргументації. [2, с. 790-793]

Найвідомішими є апорії руху: «Дихотомія», «Ахіллес і черепаха», «Стріла» та «Стадіон». У парадоксі «Дихотомія» філософ стверджує, що будь-який рух неможливо завершити, оскільки перед тим, як пройти всю відстань, необхідно пройти її половину, перед цим – половину половини, і так безкінечності. У такий спосіб скінчення дистанція мислиться як така, що містить нескінченну кількість етапів. Парадокс «Ахіллес і черепаха» поглиблює цю саму проблему: швидший бігун ніколи не наздожене повільнішого, якщо останній має бодай мінімальну перевагу на старті. Парадокс «Стріла» переносить акцент із простору на час і показує, що якщо час складається з окремих моментів, то в кожен із них стріла займає рівне собі місце, тобто перебуває у спокої. Отже, рух не можна скласти із суми станів спокою. У «Стадіоні» Зенон демонструє суперечності, які виникають при спробі осмислити швидкість і час у відносному русі. [1, с. 231-239]

Філософський зміст цих апорій полягає в тому, що вони змушують поставити під сумнів очевидність емпіричного досвіду. Рух є очевидним для чуттів, однак у межах понятійного аналізу він виявляється проблематичним. Саме тут відкривається центральна для Зенона проблема безперервності: як мислити простір і час – як дискретні чи як безперевні? Якщо простір складається з неподільних точок, постає питання, як із непрямого може виникнути протяжне? Якщо ж він є безперервним і нескінченно подільним, виникає питання: як можливо здійснити рух через нескінченну кількість поділів? [4]

У цьому сенсі апорії Зенона мають не лише історичне, а й загальнофілософське значення. Вони демонструють, що поняття безперервності та нескінченності не є простими й прозорими. Навпаки, саме вони відкривають межу між чуттєвою очевидністю і логічною несуперечністю. Зенон показує, що розум, намагаючись описати рух, неминуче натрапляє на труднощі: або слід визнати нескінченну подільність, що ускладнює саме поняття завершення руху, або припустити дискретність часу і простору, що робить рух сумою нерухомих станів. [4]

Особливо важливо, що вже Аристотель сприймає апорії Зенона не як словесний парадокс, а як серйозний виклик для філософії. Саме тому у шостій книзі «Фізики» він детально аналізує зенонівські аргументи і пропонує власне розв'язання через поняття потенційної нескінченності. Аристотель вважає, що нескінченність існує не як завершена даність, а як можливість нескінченного поділу. Завдяки цьому він намагається пояснити, як у скінченному часовому інтервалі може бути пройдена нескінченно подільна відстань. [1, с. 231-239] Однак сама поява такої відповіді свідчить про силу зенонівської постановки

проблеми: без його апорій антична філософія не була б змушена так точно осмислювати природу руху.

Історико-філософське значення апорій Зенона виявляється також у їхньому впливі на логіку та теорію пізнання. Метод доведення від супротивного, яким користується Зенон, став одним із найважливіших інструментів філософського й математичного мислення. Його аргументація показує, що істина не завжди збігається з тим, що безпосередньо дане у сприйнятті. Звідси випливає важлива епістемологічна теза: чуттєвий досвід сам по собі не може бути остаточним критерієм істини, якщо раціональний аналіз виявляє в ньому суперечності. [2, с. 792-793]

Подальша історія науки лише підтверджує фундаментальність проблеми, поставленої Зеноном. У новоєвропейській математиці апорії руху виявляються пов'язаними з проблемою нескінченного ряду, границі та континууму. Сучасні інтерпретації показують, що Зенон поставив питання не стільки про сам факт руху, скільки про спосіб його мислення. Саме тому парадокси Зенона продовжують залишатися предметом історико-філософського, логічного та наукового аналізу. [4]

Отже, вчення Зенона про безперервне та нескінченне є одним із найглибших досягнень античної думки. Його апорії виявляють внутрішню напруженість між множинністю і єдністю, між досвідом і логосом, між рухом як явищем і рухом як поняттям. Історико-філософське значення Зенона полягає в тому, що він перетворює проблему руху на проблему мислення як такого. Саме тому апорії Зенона залишаються не лише пам'яткою давньогрецької філософії, а й живим джерелом для подальшого осмислення структури реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aristotle. Physics / ed. W. D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1950. 706 p.
2. Diogenes Laertius. Lives of Eminent Philosophers / ed. T. Dorandi. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 946 p.
3. Huggett N. Space from Zeno to Einstein: Classic Readings with a Contemporary Commentary. Cambridge: MIT Press, 1999. 288 p.
4. Palmer J. Zeno of Elea // Stanford Encyclopedia of Philosophy. Winter 2016 Edition. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/zeno-elea/>

ПОЛІТОЛОГІЯ. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Вовканич Андрій Вадимович,
магістрант I курсу спеціальності «Політологія»
науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Лендєл Мирослава Олександрівна

СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Поняття національних інтересів є ключовою категорією політології та теорії міжнародних відносин, що визначає цілі, пріоритети та логіку поведінки держави в міжнародному середовищі. Політика національної безпеки відображає спосіб інституційної реалізації цих інтересів у відповідь на внутрішні та зовнішні виклики.

Національні інтереси означають сукупність цілей та пріоритетів, яких держава прагне досягти для забезпечення свого виживання, розвитку та впливу на міжнародній арені. Класичні мислителі - представники політичного реалізму, зокрема Ганс Моргентау, концептуалізували національні інтереси переважно з точки зору сили та виживання. Однак сучасні науковці розширюють це розуміння, включаючи економічні, політичні, суспільні та нормативні виміри, що відображає складність сучасної державності та глобалізації [2, с. 7-15].

Структура національних інтересів є ієрархічною та багатовимірною. Вчені зазвичай розрізняють життєво важливі, важливі та периферійні інтереси. До життєво важливих інтересів належать: суверенітет, територіальна цілісність та конституційний лад. Їх захист виправдовує вжиття надзвичайних політичних заходів. Важливі інтереси стосуються економічної стабільності, регіонального впливу та зобов'язань у рамках альянсів, тоді як периферійні інтереси охоплюють менш критичні, проте значущі цілі, такі як культурна дипломатія чи проєкція «м'якої сили» [4, с. 88].

Крім того, національні інтереси можна класифікувати за сферами:

1. Інтереси безпеки (оборона, стримування, забезпечення стійкості держави);
2. Економічні інтереси (зростання, технологічний суверенітет, доступ до ресурсів);
3. Політичні інтереси (легітимність режиму, стабільність управління);
4. Нормативні інтереси (цінності, ідеологія, міжнародні норми);
5. Суспільні інтереси (ідентичність, демографічна стійкість, згуртованість).

Формування цих інтересів визначається внутрішніми політичними процесами та уявленнями еліти, а також зовнішнім середовищем.

Політика національної безпеки є практичним втіленням національних інтересів. Стратегічні документи, зокрема стратегії національної безпеки, чітко визначають пріоритети, загрози та інструменти. Аналогічно, оборонні стратегії підкреслюють, яким чином військові можливості узгоджуються із захистом

життєво важливих інтересів національної безпеки в умовах трансформації безпекового середовища.

Взаємозв'язок між національними інтересами та політикою безпеки опосередковується сприйняттям загроз. Держави інтерпретують зовнішні події крізь призму своїх інтересів, конструюючи загрози на основі як матеріальних чинників, так і ідеологічних рамок. Конструктивістські підходи наголошують на тому, що ці уявлення є соціально сконструйованими та перебувають під впливом ідентичності та історичного досвіду. Відповідно, політика національної безпеки не є суто реакційною, а формується також під впливом наративів та стратегічної культури [5, с. 224].

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році демонструє динамічну трансформацію національних інтересів в умовах екзистенційної загрози. Війна змінила ієрархію національних інтересів України, вивівши суверенітет, територіальну цілісність та державне виживання на рівень абсолютних пріоритетів. Згідно з результатами української та міжнародної аналітики, стратегія національної безпеки України характеризується посиленням уваги до формування міжнародних партнерств та протидії агресії, які розглядаються як основні інструменти державної політики [3, с. 15].

Конфлікт також змінив національні інтереси інших держав, зокрема в Європі та США, де російська федерація визначається як пряма та системна загроза безпеці, що зумовлює збільшення оборонних видатків, зміцнення альянсів та перегляд безпекових пріоритетів [1, с. 43].

Окрім цього, війна продемонструвала взаємопов'язаний характер сучасних національних інтересів. Військова безпека, економічна стійкість, енергетична незалежність та інформаційна безпека набули високого рівня взаємозалежності. Дослідження реакції США та їхніх союзників на агресію російської федерації показують, що національні інтереси реалізуються через поєднання військової допомоги, економічних санкцій та дипломатичної координації, що відображає комплексний підхід до політики безпеки. У цьому сенсі війна актуалізувала необхідність комплексного підходу до національної безпеки.

Отже, структура національних інтересів є складною, ієрархічною та мінливою системою, яка фундаментально визначає політику національної безпеки. Ці інтереси визначають, як держави сприймають загрози, розставляють пріоритети серед цілей та обирають інструменти політики. Сучасні виклики, зокрема великомасштабні міждержавні конфлікти, такі як війна в Україні, демонструють динамічність національних інтересів в умовах трансформації геополітичного середовища. Аналіз взаємозв'язку між національними інтересами та політикою безпеки є необхідним для дослідження поведінки держав та прогнозування майбутніх змін у сфері міжнародної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каменський Д. В. Стратегія національної безпеки як потужний інструмент захисту державності: порівняльний аналіз українських та американських документів. *National Security Law and Economics*. 2025. № 2. С. 37–47. URL: <https://security-journal.nasbu.edu.ua> (дата звернення: 11.04.2026).

2. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York : McGraw-Hill, 2006. 752 p.
3. NATO. The Secretary General's Annual Report 2024. Brussels : NATO, 2025. 68 p. URL: https://www.nato.int/content/dam/nato/legacy-wcm/media_pdf/2025/4/pdf/sgar24-en.pdf (дата звернення: 11.04.2026).
4. Waltz K. N. Theory of International Politics. New York : McGraw-Hill, 1979. 251 p.
5. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 429 p.

Зінич Дмитро Віталійович,
магістрант I курсу спеціальності «Політологія
науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент
Кічера Надія Михайлівна

ПОНЯТТЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У сучасній політичній науці дослідження дезінформації, пропаганди та інформаційних наративів набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням ролі інформаційного впливу в політичних конфліктах, міжнародних кризах і гібридних війнах. Розвиток цифрових платформ, соціальних мереж і нових видів комунікації суттєво посилив можливості поширення маніпулятивного контенту, спрямованого на формування суспільних настроїв, зміну політичних оцінок і впливу на масову свідомість.

Дослідники розглядають дезінформацію як навмисне поширення викривлених або неправдивих відомостей з метою впливу на суспільну думку, тоді як пропаганда є ширшою формою політичної комунікації, спрямованою на систематичне нав'язування певних ідей, оцінок і моделей сприйняття реальності.

У структурі політичних комунікацій пропаганда посідає самостійне місце, адже використовується для поширення певних ідеологічних поглядів, підтримки наявної ідеологічної моделі та протистояння чужим ідейним концепціям [3].

Тому дезінформація може функціонувати як інструмент пропаганди, а наратив як форма організації її змісту, що дозволяє аналізувати ці поняття у взаємозв'язку, а не ізольовано.

У сучасній політичній науці дослідники дезінформації продовжують шукати цілісні й водночас гнучкі підходи до осмислення цього поняття. Така динаміка зумовлена тим, що дезінформація формується, поширюється і сприймається в умовах постійної невизначеності, інформаційних ризиків та швидкої зміни політичного контексту. Незважаючи на численні спроби окреслити політичні виміри дезінформації, у сучасній політичній науці досі не склалося єдиного й загальноприйнятого трактування цього явища [5].

Тобто навіть на сьогоднішній день дослідники не можуть створити єдиний підхід до пояснення явища дезінформації.

На відміну від нейтрального й об'єктивного інформування, пропаганда ґрунтується на вибіркового поданні фактів, інтерпретацій і оцінок з метою сформувані в аудиторії наперед задані уявлення та висновки. Вона часто спирається на емоційно насичені повідомлення, які орієнтовані не стільки на раціональне осмислення інформації, скільки на виклик потрібної психологічної реакції. Оскільки пропаганда завжди має чітко визначену мету, її суб'єкт свідомо добірає аргументи, символи та смислові акценти таким чином, щоб забезпечити максимально сильний вплив на адресата [2].

На нашу думку, у сучасному політичному просторі дезінформацію, пропаганду та інформаційні наративи слід розглядати як елементи єдиного механізму впливу на масову свідомість. Якщо пропаганда визначає загальну стратегічну спрямованість комунікації, то дезінформація забезпечує її тактичну реалізацію через викривлення фактів, маніпуляцію контекстом або акцентування емоційно чутливих тем.

Одне з найповніших тлумачень поняття дезінформації подано в Енциклопедії сучасної України, де це явище розглядається у кількох взаємопов'язаних значеннях.

По-перше, дезінформація трактується як спотворена, свідомо неправдива або провокаційна інформація, що подається як достовірна з метою введення адресата в оману.

По-друге, її визначають як сам процес поширення викривлених або завідомо неправдивих відомостей.

По-третє, дезінформація розуміється як спосіб оперативного чи стратегічного маскування, що передбачає розповсюдження неправдивих даних про збройні сили, їхній склад, озброєння, рівень боєздатності та воєнні наміри.

Хорватські дослідники М. Туджман та Н. Мікеліч у праці 2003 року визначають дезінформацію як хибну інформацію, що поширюється з наміром завдати шкоди її споживачеві. Водночас автори уточнюють, що в умовах дезінформаційного впливу особі навмисно передають неточні або неправдиві відомості замість коректної інформації. Отже, на відміну від підходів, у яких головною метою дезінформації вважається введення в оману, у цьому трактуванні акцент переноситься на заподіяння шкоди об'єкту інформаційного впливу [4].

У сучасних умовах пропаганда присутня фактично в різних сферах суспільного життя. Водночас сьогодні це поняття переважно сприймається крізь негативну призму, що значною мірою пов'язано з його історичними асоціаціями з тоталітарними режимами та практиками авторитарного утвердження влади. Однак етимологічно термін «пропаганда» походить із латинської мови й означає те, що підлягає поширенню. Отже, у своєму первісному значенні це поняття не має винятково негативного змісту й може розглядатися ширше, ніж лише як інструмент деструктивного політичного впливу.

Згідно з висновками дослідників, наведеними у праці З. Земана у науковій літературі поширеним є підхід до класифікації пропаганди за характером відкритості її джерела та комунікативної мети. Він виокремлює три основні різновиди пропаганди: білу, у межах якої не приховуються ані джерело

інформації, ані мета її поширення; сіру, для якої характерною є часткова невизначеність або приховування джерела й справжньої мети повідомлення; а також чорну, що ґрунтується на свідомому поширенні неправдивої або сфальсифікованої інформації [1].

У підсумку можна сказати, що пропаганда не обов'язково означає щось погане. Вона набуває поганого значення лише тоді, коли використовується для маніпулювання свідомістю, викривлення фактів і нав'язування вигідної комусь картини реальності. Саме в такому поєднанні з дезінформацією пропаганда стає особливо небезпечною в сучасному світі, де інформація поширюється швидко, масово і часто без належної перевірки. Тому сьогодні обов'язково потрібно розуміти саме поняття дезінформації, щоб вміти її виявляти і не піддаватися деструктивному впливу особливо у нинішньому становищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакланова Н.М., Михайліченко А.Р. Політична пропаганда як один із найефективніших засобів формування громадської думки. *Політикус*. 2023. №1. С. 7-11.
2. Варга Т.М. Дезінформація та пропаганда як інструменти ведення гібридної війни Росії проти України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №6. С. 526-531.
3. Віннічук О.В., Руда Л.А. Пропаганда як інструмент політичної комунікації в умовах російсько-української війни. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 82-87.
4. Самчинська, О. Дезінформація: поняття та сутність. *Адміністративне право і процес*. №3. С. 32-45.
5. Стьопкін А. Особливості концептуалізації поняття дезінформація в сучасній політичній науці. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. № 15. С. 320-336.

Зінченко Марія Олександрівна,
*магістрантка I курсу спеціальності «Політологія»
науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент
Вегеш Ігор Миколайович*

CANCEL CULTURE ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СВОБОДУ ПОЛІТИЧНОЇ ДИСКУСІЇ

Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується суттєвими трансформаціями механізмів комунікації, що безпосередньо впливають на політичні процеси та форми суспільної взаємодії. Соціальні медіа не лише розширили можливості участі громадян у публічному житті, але й сформували нові інструменти впливу на репутацію, легітимність і соціальний статус індивідів та інституцій. У цьому контексті особливої актуальності набуває

феномен cancel culture (культура відміни), який дедалі частіше розглядається як важливий чинник трансформації сучасного політичного дискурсу.

Cancel culture зазвичай визначається як практика публічного осуду, бойкоту або виключення особи з публічного простору через висловлювання чи дії, що сприймаються як неприйнятні. У науковій літературі це явище описується як інструмент соціального впливу, який функціонує переважно у цифровому середовищі та реалізується через колективні дії користувачів [2]. Важливо підкреслити, що cancel culture не має інституційного характеру: вона не закріплена формальними нормами, а виникає як результат спонтанної мобілізації аудиторії, що реагує на певний інформаційний привід.

Аналіз феномену cancel culture дозволяє виявити його подвійний характер. З одного боку, він може розглядатися як форма громадянської активності, що сприяє підвищенню рівня соціальної відповідальності та формуванню етичних стандартів у публічному просторі. У цьому сенсі cancel culture виконує функцію неформального механізму соціального контролю, який дозволяє суспільству оперативно реагувати на прояви дискримінації, мови ворожнечі чи інших соціально неприйнятних явищ. З іншого боку, відсутність чітких процедур і критеріїв оцінювання призводить до того, що такі практики часто набувають форм масового тиску, що супроводжується емоційністю, суб'єктивністю та схильністю до радикалізації [2].

Особливу увагу слід приділити механізмам функціонування cancel culture. У більшості випадків вони включають публічний шеймінг (англ. Shame – сором), інформаційний тиск, бойкот та виключення з професійного чи соціального середовища. Соціальні мережі відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки забезпечують швидке поширення інформації та формування колективних реакцій. Як зазначається у дослідженнях, цифрове середовище створює умови для формування специфічної культури відповідальності, в межах якої користувачі беруть участь у регулюванні публічної поведінки інших [3]. Водночас ця культура часто ґрунтується не на раціональному аналізі, а на емоційних реакціях, що підсилює конфліктність і поляризацію.

У цьому контексті важливо розглянути cancel culture як елемент ширшого процесу трансформації публічної сфери. Традиційно політична дискусія розглядалася як раціональний обмін аргументами, спрямований на досягнення консенсусу або принаймні взаєморозуміння. Однак у цифрову епоху ці принципи зазнають суттєвих змін. Комунікація стає більш фрагментованою, швидкою та емоційно насиченою, що створює передумови для домінування реактивних форм взаємодії, до яких належить і cancel culture. У результаті політичний дискурс дедалі більше набуває рис конфліктності, а не діалогічності.

Важливим аспектом аналізу є також соціально-психологічні механізми, що лежать в основі cancel culture. Одним із них є ефект «колективної відповідальності», коли індивіди, діючи в межах онлайн-спільнот, відчують меншу особисту відповідальність за свої дії. Це сприяє більш радикальним формам поведінки, зокрема участі у масовому осуді чи цькуванні. Крім того, значну роль відіграє прагнення до соціального схвалення, що стимулює

користувачів підтримувати домінуючі позиції, навіть якщо вони не повністю з ними погоджуються.

У свою чергу, це створює передумови для формування ефекту конформізму у публічному просторі. Користувачі соціальних мереж можуть утримуватися від висловлення альтернативних або непопулярних думок через страх негативної реакції, що виявляється у вигляді онлайн-шеймінгу або «скасування». Така ситуація призводить до звуження спектру представлених позицій і зниження якості публічної дискусії.

Не менш важливим є питання правових аспектів cancel culture. На відміну від формальних механізмів відповідальності, вона функціонує поза межами правової системи, що викликає серйозні застереження. Зокрема, у фахових публікаціях підкреслюється, що практика «скасування» може суперечити базовим принципам права, таким як презумпція невинуватості та право на захист [1]. У цьому сенсі cancel culture можна розглядати як форму неформального санкціонування, що не передбачає належних процедур перевірки інформації та оцінювання доказів.

Більше того, відсутність чітких меж і механізмів регулювання створює ризики зловживань. Інформація, яка стає підставою для «скасування», не завжди є достовірною або повною, однак швидкість її поширення у соціальних мережах унеможлиблює її належну перевірку. У результаті рішення про «покарання» часто приймається на основі фрагментарних або викривлених даних, що ставить під сумнів його справедливості.

Вплив cancel culture на політичну дискусію проявляється передусім у зміні характеру публічного обговорення. Якщо раніше політичний дискурс передбачав зіткнення різних позицій у межах аргументованої полеміки, то сьогодні все частіше спостерігається тенденція до його спрощення та радикалізації. Практика «скасування» сприяє формуванню чорно-білої логіки сприйняття, у якій складні соціально-політичні проблеми редукуються до моральних оцінок «правильно/неправильно», «прийнятно/неприйнятно». Це, своєю чергою, знижує рівень аналітичності політичної дискусії та обмежує можливості для компромісу.

Одним із основних наслідків поширення cancel culture є формування ефекту самоцензури серед учасників публічного дискурсу. Усвідомлення можливих репутаційних втрат або соціального осуду змушує індивідів обережніше формулювати свої думки або взагалі утримуватися від участі в обговореннях. У результаті публічний простір поступово втрачає різноманіття позицій, що є необхідною умовою для функціонування демократичної дискусії. Такий ефект є особливо небезпечним у політичній сфері, де відкритість до альтернативних точок зору є головним елементом легітимності прийнятих рішень.

Водночас cancel culture сприяє посиленню поляризації суспільства. Соціальні мережі, в яких вона найактивніше проявляється, мають тенденцію до формування так званих «інформаційних бульбашок», у межах яких користувачі взаємодіють переважно з однодумцями. У такому середовищі будь-яка альтернативна позиція сприймається не як привід для дискусії, а як загроза груповій ідентичності. Cancel culture у цьому випадку виступає інструментом

захисту цієї ідентичності через виключення «чужих» або тих, хто відхиляється від домінуючих норм.

Крім того, варто звернути увагу на трансформацію самого поняття відповідальності у межах cancel culture. Традиційно відповідальність передбачає наявність чітких критеріїв оцінювання дій, процедур розгляду та можливості захисту. Натомість у випадку «скасування» відповідальність набуває колективного та ситуативного характеру: рішення приймається неформальною спільнотою, а санкції реалізуються через репутаційний тиск. Така модель відповідальності є значно менш передбачуваною та більш залежною від контексту, що ускладнює її оцінку з точки зору справедливості.

З огляду на це cancel culture можна розглядати як своєрідний інструмент соціального контролю, який функціонує паралельно з формальними інституціями. Вона здатна швидко реагувати на порушення соціальних норм, однак водночас не гарантує дотримання базових принципів правової держави. Як зазначається у правничих джерелах, відсутність процедурності та можливості апеляції створює ситуацію, в якій особа може зазнати значних втрат без належного доведення її провини [1]. У цьому сенсі cancel culture вступає у суперечність із фундаментальними принципами справедливості.

Разом із тим, не варто ігнорувати потенційно позитивні аспекти цього явища. У певних випадках cancel culture виступає ефективним механізмом привернення уваги до соціально важливих проблем, які раніше могли залишатися поза публічним дискурсом. Вона також може стимулювати публічних осіб до більш відповідальної поведінки, враховуючи високий рівень суспільного контролю. Проте основним питанням залишається пропорційність таких реакцій і їх відповідність принципам демократичного суспільства.

У контексті політичної дискусії особливо важливо забезпечити баланс між необхідністю реагування на неприйнятні висловлювання та збереженням свободи вираження поглядів. Надмірне використання практик «скасування» може призвести до ситуації, в якій публічний простір стане менш відкритим і більш конформістським. Це, у свою чергу, негативно вплине на якість політичних процесів, оскільки обмежить можливості для критичного осмислення та альтернативного бачення суспільного розвитку.

Аналіз досліджень також дозволяє зробити висновок про те, що cancel culture є невід'ємною складовою сучасної цифрової культури, яка формується під впливом технологічних, соціальних і політичних чинників [3]. Тут важливо спостерігати, яким чином суспільство зможе інтегрувати нові форми комунікації у вже існуючі демократичні інститути. У цьому процесі важливу роль відіграватимуть як державні механізми регулювання, так і саморегуляція онлайн-спільнот.

Підсумовуючи, слід зазначити, що cancel culture є складним і багатовимірним явищем, яке не можна однозначно оцінити як позитивне чи негативне. Її вплив на свободу політичної дискусії проявляється у двох основних вимірах. З одного боку, вона сприяє підвищенню рівня соціальної відповідальності та актуалізації важливих суспільних проблем. З іншого – створює ризики обмеження свободи слова через механізми соціального тиску,

самоцензури та поляризації. Саме тому головним завданням сучасних досліджень є пошук оптимального балансу між цими двома аспектами, що дозволить забезпечити збереження відкритого та плюралістичного політичного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Без суду та слідства: наскільки законною є культура скасування. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/bez-sudu-ta-slidstva-naskilki-zakonnoyu-e-kultura-skasuvannya.html> (дата звернення: 23.04.2026)

2. Палій К. Cancel culture як інструмент соціального впливу. *Філософські обрії*. 2024. № 48. URL: <https://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/308068/300878> (дата звернення: 23.04.2026)

3. Турчина В. О., Логвіненко К. О. Феномен cancel culture у соціальних медіа: культурні наслідки цифрової відповідальності. URL: https://www.researchgate.net/publication/387451818_FENOMEN_CANCEL_CULTURE_U_SOCIALNIH_MEDIA_KULTURNI_NASLIDKI_CIFROVOI_VIDPOVIDALNOSTI (дата звернення: 23.04.2026)

Пахомов Володимир Сергійович,
магістрант I курсу спеціальності «Політологія»
науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Мирослава Олександрівна Лендьел

КОНЦЕПЦІЯ «AMERICA FIRST» ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ У ДРУГОМУ ПРЕЗИДЕНТСТВІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Концепція «America First» існувала в американській політиці й раніше, однак саме за президентства Дональда Трампа вона перетворилася на повноцінну основу зовнішньополітичного курсу США. Посилення інтересу до цієї моделі було пов'язане з внутрішніми проблемами американського суспільства. Частина населення дедалі гостріше реагувала на наслідки глобалізації, втрату робочих місць та економічну залежність від інших держав. На цьому тлі зростала недовіра до міжнародних організацій і союзницьких зобов'язань, які для багатьох американців уже не виглядали безумовною перевагою [3].

Перший президентський термін Дональда Трампа став періодом активного перегляду традиційних підходів американської зовнішньої політики. Адміністрація США критично оцінювала багатосторонні угоди та дедалі частіше вимагала перегляду умов співпраці із союзниками. Саме в цей період США вийшли з Паризької кліматичної угоди, почали перегляд умов участі в НАТО та вийшли з ядерної угоди з Іраном. Окрім цього, адміністрація Трампа запровадила торговельні мита щодо Китаю та низки інших держав, пояснюючи це

необхідністю захисту американської економіки та внутрішнього виробника. Водночас зовнішньополітичний курс виглядав нерівномірним. Частина рішень була доволі різкою, інша – навпаки ситуативною. Через це навіть партнери США не завжди могли прогнозувати подальші дії американської адміністрації.

У другому президентстві Дональда Трампа концепція «America First» починає проявлятися більш послідовно. Зовнішня політика США дедалі більше орієнтується на практичний результат та короткострокову вигоду. Дослідники характеризують такий підхід як транзакційний [2]. Фактично міжнародна співпраця починає оцінюватися за принципом користі для американської держави. Якщо певний союз або міжнародна угода не дають швидкого політичного чи економічного результату, їхня цінність для адміністрації зменшується.

Подібний підхід суттєво змінює саме розуміння ролі США у світі. Після завершення «холодної війни» американська держава намагалася підтримувати систему міжнародних інституцій та багатосторонньої дипломатії. У межах концепції «America First» ситуація змінюється. На перший план виходить внутрішня стабільність держави, захист економічних інтересів та посилення державного суверенітету. Через це міжнародні зобов'язання дедалі частіше оцінюються не як частина глобальної відповідальності США, а через їхню практичну вигоду.

Особливо помітно це проявляється у ставленні до міжнародних організацій. У риториці другого президентства Дональда Трампа наднаціональні структури нерідко подаються як механізми, здатні обмежувати свободу дій держави. Через це міжнародні інституції вже не сприймаються як безумовна основа світового порядку. Натомість оцінка їхньої діяльності дедалі більше залежить від того, наскільки вони відповідають американським інтересам. Подібна позиція свідчить про посилення державоцентричного підходу у міжнародних відносинах.

Також концепцію «America First» не варто розглядати як повну відмову США від участі у світовій політиці. Американська держава продовжує активно впливати на міжнародні процеси, однак змінюється сам підхід до цієї участі. Якщо раніше США часто пояснювали свої дії необхідністю підтримання демократії, міжнародної стабільності чи захисту союзників, то тепер головним критерієм стає користь для самої американської держави. Наприклад, міжнародні угоди або підтримка союзників оцінюються передусім через те, чи дають вони економічні, політичні або безпекові переваги для США. Саме через це американська зовнішня політика стає більш прагматичною та жорсткішою. Водночас для союзників така модель створює певну невизначеність, оскільки позиція США може швидко змінюватися залежно від внутрішніх інтересів американської адміністрації.

Помітні зміни відбуваються і в економічній політиці. У другому президентстві Дональда Трампа торговельні механізми активно використовуються як засіб політичного впливу. Пріоритет надається підтримці американського виробника, перегляду торговельних домовленостей та скороченню економічної залежності від інших держав. У праці Дж. М. Гуміра

економічний націоналізм визначається одним із головних елементів трампізму [3]. Подібний підхід мав на меті посилити внутрішню економіку США, однак одночасно створював додаткову напругу у відносинах із торговельними партнерами.

Окрему увагу варто приділити внутрішньополітичному аспекту концепції «America First». Питання імміграції, контролю над кордонами та національної безпеки починають безпосередньо впливати на зовнішньополітичні рішення США. Наприклад, жорсткіша міграційна політика або посилення контролю на кордоні пояснювалися не лише внутрішніми проблемами, а й необхідністю захисту держави від зовнішніх загроз. Через це внутрішня та зовнішня політика дедалі більше поєднуються між собою. Фактично міжнародні рішення адміністрації Трампа часто ухвалювалися з урахуванням того, як вони впливатимуть на внутрішню ситуацію в США, економіку країни та рівень підтримки влади серед американського населення.

Суперечки викликає і теоретичне трактування цієї концепції. Частина дослідників пов'язує політику Трампа з традиціями політичного реалізму [4]. Проте така оцінка виглядає дещо спрощеною. Концепція «America First» поєднує прагнення захистити державний суверенітет із критичним ставленням до міжнародних інституцій та ліберальної моделі міжнародних відносин. Саме тому вона не вписується повністю в межі класичного реалізму. У цьому випадку йдеться радше про спробу адаптувати американську політику до нових умов глобальної конкуренції.

Дослідження Ф. Бьоллера та Й. Відекінда звертає увагу ще на одну проблему – поступове зниження довіри союзників до американської зовнішньої політики [1]. Часті зміни політичних рішень та орієнтація на короткострокові інтереси створюють ситуацію, за якої міжнародні партнери починають сумніватися у стабільності американської політики. Подібна тенденція впливає не лише на окремі союзи, але й на загальний стан міжнародної системи.

Отже, трансформація концепції «America First» свідчить про суттєві зміни у підходах США до міжнародної політики. Посилення прагматизму, критичне ставлення до міжнародних інституцій та переорієнтація на внутрішні інтереси держави поступово змінюють роль США у світі. Через це міжнародні відносини стають менш передбачуваними, а конкуренція між державами – більш помітною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Böller, F., Wiedekind, J. The Declining Reliability of U.S. Foreign Policy and its Domestic Sources Under Trump II. *Z Außen Sicherheitspolit* 18, Pp. 577–587 (2025). <https://doi.org/10.1007/s12399-025-01075-0>. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12399-025-01075-0> (дата звернення: 07.04.2026).

2. Heinkelmann-Wild T. (De)coding ‘America First’. *International Affairs*. 2026. *International Affairs*, Volume 102, Issue 1, Pp. 43–62, <https://doi.org/10.1093/ia/iiaf231>. URL: <https://academic.oup.com/ia/article-abstract/102/1/43/8379278?redirectedFrom=fulltext&login=false> (дата звернення: 07.04.2026).

3. Humire J. M. The Foreign Policy Foundations of Trumpism. *Norteamérica* 2024. vol.19 no.1. <https://doi.org/10.22201/cisan.24487228e.2024.1.675>. URL:

https://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-35502024000100201 (дата звернення: 07.04.2026).

4.Snyder R. S. Realist or Just Anti-Liberal? Trump's Foreign Policy. *International Relations*. 2024. Volume 79, Issue 1. <https://doi.org/10.1177/00207020241234245>. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00207020241234245> (дата звернення: 07.04.2026).

Файбиш Стефанія Михалівна,
*магістрантка I курсу спеціальності «Політологія»
науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент
Кічера Надія Михайлівна*

ПРОЄКТИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЄВРОПЕЗАЦІЇ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Феномен європеїзації залишається однією з найбільш складних та багатовимірних категорій у сучасній науці публічного управління. У 2004 році, на тлі масштабного розширення ЄС, серед дослідників домінувало дещо спрощене бачення. Здавалося, що відмова від комуністичної системи автоматично запустить плавний перехід до західних стандартів. Але досвід держав Вишеградської четвірки: Угорщини, Чехії, Польщі та Словаччини – продемонстрував зовсім інше. Трансформація виявилася далеко не лінійною. Більш того, іноді фіксуються відверті кроки назад і спроби реставрації старих систем управління.

Коли ж мова заходить про безпосереднє впровадження цих європейських (чи будь-яких інших) реформ, ключовим інструментом тут виступають державні проєкти. Нині цей формат став своєрідним управлінським каркасом. Проєкт створюється практично під будь-яке завдання – від подолання епідемій та виплати цільової допомоги до зведення пам'ятників чи проведення спортивних заходів. Масштаби застосування цього інструменту настільки розширилися, що для чиновників та аналітиків робота в режимі постійної проєктної мобілізації перетворилася на повсякденну норму.

Тут криється фундаментальна відмінність від операційного менеджменту. Операційне управління покликане забезпечувати рутинну, циклічну роботу організації. Проєктна ж діяльність, навпаки, оперує унікальними та тимчасовими завданнями. Найкраща ілюстрація – масштабні інфраструктурні інвестиції. Закладання нових шахт, будівництво доріг або аеропортів, які мають стати драйверами економічного зростання, є класичними прикладами проєктів. Вони мають свій початок і кінець, хоча фінансове навантаження від них може відчуватися ще багато років.

Ще донедавна саме ці держави задавали тон процесам посткомуністичної демократизації. Зараз картина кардинально інша. Інституції ЄС дедалі частіше стикаються з їхнім відвертим політичним спротивом, і це створює реальні проблеми для ініціатив Брюсселя. Міграційна політика, спільна енергетична безпека,

нескінченні суперечки довкола верховенства права чи незалежності судів – ось де це протистояння відчувається найгостріше. Але є один важливий нюанс. Попри всі ідеологічні конфлікти на макрорівні (між національними урядами), сама європеїзація не зупинилася. Вона просто змінила форму. Тепер цей процес непомітно, але глибоко проникає в локальну економіку, соціальну сферу та адміністративні структури на місцях.

Власне це дослідження дає підстави стверджувати одну цікаву річ. Головним рушієм «повсякденної» європеїзації зараз виступають проєкти публічної політики, хоча їхній реальний вплив часто серйозно недооцінюють. Так, вони спираються на величезні бюджети. Це і структурні фонди ЄС, і Фонд гуртування (Cohesion Fund), і новітній Механізм відновлення та стійкості (RRF). Однак сприймати ці проєкти виключно як канали для переказу мільярдних траншів було б фундаментальною помилкою. Насправді це повноцінний інституційний механізм. Завдяки йому базові європейські норми, вимоги до прозорості та сам принцип багаторівневого врядування (multi-level governance) транслиуються напряму «вниз» – у місцеві громади та до неурядових організацій.

Номінально історичне коріння вишеградської співпраці сягає ще 1335 року, сучасний формат V4 мав абсолютно прагматичну місію. Цим державам було життєво необхідно об'єднати ресурси для швидкої інтеграції в західні структури. І ця стратегія спрацювала. Саме V4 відіграв ключову роль у підготовці до вступу в НАТО (це відбулося двома хвилями – у 1999 та 2004 роках) та, власне, до Європейського Союзу у 2004-му [5, с.2].

На початку 2000-х у цих держав була, по суті, одна життєво важлива мета – максимально швидко інтегруватися в західні структури. Саме цей консенсус і запустив зміни у публічній політиці, реформ масштабних і, треба визнати, часто дуже болючих для суспільства. Звісно, цей процес відбувався не у вакуумі. Європейський Союз забезпечив серйозну підтримку через свої передвступні фінансові інструменти (тут варто згадати насамперед програму PHARE). Фактично, саме ці програми дозволили вибудувати ті правові та адміністративні інституції, без яких повноцінне членство в ЄС було б просто неможливим [2].

Але щойно головні інтеграційні цілі були реалізовані (зокрема, коли всі чотири держави остаточно увійшли до Шенгену), ситуація змінилася. Та сама «екзистенційна» потреба жорстко координувати свою зовнішню та внутрішню політику просто почала згасати. Додатковим каталізатором розбіжностей став валютний вибір. З усієї групи лише Словаччина наважилася у 2009 році перейти на євро, що логічно спровокувало інституційний та монетарний розкол всередині V4 [5]. Як наслідок, якщо ми сьогодні проаналізуємо позиції Вишеградської четвірки, то побачимо дуже строкату і відверто суперечливу палітру поглядів на подальше поглиблення європейської інтеграції.

Якщо взяти для прикладу Чехію, ми побачимо дуже показову історію швидкої модернізації. Головним інструментом тут виступає Національний план відновлення (NRP) із загальним бюджетом у 9,2 млрд євро. Тут потрібно звернути увагу на пріоритети: цілих 23% цих коштів йде виключно на «цифру» – трансформацію як державного сектору, так і бізнесу [3]. На практиці це означає масштабні вливання у 5G-мережі (тут чехи вже вийшли майже на 100% покриття), тотальну цифровізацію

компаній та навчання людей. Це свідчить про те, що сучасна європеїзація через подібні проєкти – це абсолютно прагматична річ. Це процес глибокого технологічного оновлення без зайвої політичної поляризації, де Євросоюз просто працює як потужний каталізатор розвитку.

Зі Словаччиною склалася взагалі парадоксальна ситуація. Країна роками буксує з ефективним адмініструванням та абсорбцією європейських коштів. Один з ключових аспектів – екстремальна роздробленість місцевого самоврядування (близько 3000 крихітних муніципалітетів) [1, с. 115], відповідно існує брак кадрів для розробки якісних грантових заявок. Дійшло до того, що офіційні аудити фіксували майже нульові показники освоєння фондів у регіонах. Щоб врятувати мільярди, уряд пішов на безпрецедентний крок і відкотився до жорсткої централізації. Усі програми об'єднали в один гігантський пакет – «Programme Slovakia 2021-2027». Кейс Словаччини свідчить про те, що зовнішнє фінансування без сильних кадрів на місцях призводить не до посилення громад, а до їхньої ще більшої залежності від центру.

Щодо польського досвіду, то ситуація була відверто несприятливою з 2015 по 2023 рік, період, коли країною керували консерватори, які жорстко лобіювали інтереси вугільної промисловості. Це ставило під сумнів «зелені» реформи у країні. Проте місцеве громадянське суспільство знайшло слабе місце влади. Активісти просто змінили риторику. Вони перестали говорити про абстрактні «глобальні зміни клімату» і перевели дискусію в площину здоров'я та фізичного виживання нації. Відповідно, уряд мусив поступитися і запустити масштабну програму термомодернізації «Чисте повітря» (Czyste Powietrze), фінансування якої взяв на себе ЄС. По суті, ми маємо еталонний прояв висхідної (bottom-up) європеїзації.

Угорський кейс варто розглядати окремо, оскільки напруженість там досягла піку. Національний режим дрейфував у бік автократії, що логічно викликало жорстку реакцію Брюсселя. За ерозію верховенства права ЄС просто «перекрив кран» – понад 20 мільярдів євро з ключових фондів було заморожено [4, с. 483, 489]. Здавалося б, процес європейської інтеграції в країні мав повністю зупинитися. Втім, на субнаціональному рівні картина зовсім інакша. Поки нагорі політики обмінювалися ударами, такі міста, як Сексард та Веспрем, продовжували тягнути європейські гранти на свої зелені мережі та кліматичні ініціативи. Це блискучий доказ того, що низова європеїзація має колосальний запас міцності. Вона пускає коріння в місцеве самоврядування всупереч будь-якому антиєвропейському курсу центральної влади. І найкращим підтвердженням цієї тези стали результати історичних виборів 12 квітня 2026 року, коли цей потужний низовий запит зрештою призвів до поразки багаторічного уряду Віктора Орбана, створивши реальні передумови для перегляду жорсткого євроскептичного курсу країни.

Отже, результати проведеного аналізу дають підстави для цілком конкретного підсумку. Можна впевнено констатувати одну фундаментальну річ: класична, лінійна європеїзація «згори-вниз» у країнах Вишеградської групи остаточно завершилася. Щойно зник спільний зовнішній стимул, їхня політична єдність розсипалася, і кожна держава пішла власною, часто парадоксальною траєкторією.

Ми бачимо абсолютно різні сценарії на практиці. Чехія перетворила цей процес на сухий технологічний прагматизм. Словаччина, навпаки, стала заручницею власної інституційної слабкості, довівши, що європейські гроші без сильних місцевих кадрів

здатні лише шкодити децентралізації. Але найбільш показовими є польський та угорський досвід. Вони розкривають критично важливу тенденцію: навіть в умовах жорсткого урядового консерватизму чи відвертої автократії євроінтеграцію неможливо просто «вимкнути». Вона знаходить обхідні шляхи, перетікаючи на субнаціональний рівень, де її продовжують рухати активісти та місцеві громади. Одним із «запобіжників», який сьогодні втримує всю цю архітектуру європейських змін, є саме проектна діяльність. Це вже давно не просто канал для переказу мільярдних траншів. Публічні проекти перетворилися на автономний інституційний інструмент, завдяки якому зміцнюються базові європейські стандарти. Вони продовжують трансформувати суспільство абсолютно незалежно від того, яка політична погода і наскільки євроскептична риторика панують у столицях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Beblavý M., Sičáková-Beblavá E., Poláčková Z. Public Administration Reforms in Slovakia: Limited Outcomes (Why?). *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*. 2018. Vol. 11, No. 1. P. 115–134. DOI: 10.2478/nispa-2018-0005 (дата звернення: 15.04.2026).
2. Carafano J. J. The V4 and the future of regional action in Europe. *GIS Reports*. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/the-v4/> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Czechia's recovery and resilience plan. *European Commission*. URL: https://reforms-investments.ec.europa.eu/recovery-and-resilience-facility-1/country-pages/czechias-recovery-and-resilience-plan_en (дата звернення: 23.04.2026).
4. Scheppele K. L., Morijn J. Money for nothing? EU institutions' uneven record of freezing EU funds to enforce EU values. *Journal of European Public Policy*. 2024. Vol. 32, No. 2. P. 474–497. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2406275>. (дата звернення: 23.04.2026).
5. Swedish Institute for European Policy Studies. The Hungarian media law and the European Union: A critical overview. Stockholm: SIEPS, 2018. URL: https://sieps.se/media/zudfpikt/2018_7epa.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

Чернікова Валерія Сергіївна,
магістрантка 1 курсу спеціальності «Політологія»
науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент
Червеняк Кристина Тарасівна

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2023 РОКУ В ІСПАНІЇ: «ЗОЛОТА АКЦІЯ» РЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ

Весною 2023 року в Іспанії відбулися останні на сьогодні загальнонаціональні (позачергові) вибори до вищого органу законодавчої влади країни. 29 травня 2023 року голова уряду Іспанії та лідер Іспанської соціалістичної робочої партії (скор. – ІСПП; *Partido Socialista Obrero Español, PSOE*) Педро Санчес, який ішов у відставку, одночасно оголосив про розпуск двопалатного парламенту країни – Генеральних кортесів (*Cortes Generales*), який включає нижню палату – Конгрес депутатів і верхню палату – Сенат. Однією з політичних причин оголошення дострокових виборів стала перемога провідної опозиційної політичної партії країни – «Народної партії» (*Partido Popular*) на чолі з Альберто Нуньєсом Фейхоо на регіональних, провінційних та муніципальних виборах, що відбулися 28 травня 2023 року. Також іспанське суспільство було «розділене» через неоднозначне й суперечливе ставлення громадян до прийнятого 20 жовтня 2022 р. «Закону про демократичну пам'ять» [1, с. 78].

Згідно іспанського законодавства, прохідний бар'єр на виборах до Конгресу депутатів становить 4 %, а голосування проходить за системою закритих партійних списків. Боротьба за депутатські мандати відбувалася, насамперед, між чотирма провідними політичними партіями, а саме:

1. «Народна партія» (ліберальні консерватори, іспанські націоналісти, християнські демократи), очільник – Альберто Нуньєс Фейхоо. Отримала 137 мандатів.

2. «Іспанська соціалістична робоча партія» (соціал-демократи), очільник – діючий прем'єр-міністр Педро Санчес. Отримала 121 мандат.

3. «Голос» (*Vox*) (іспанські національні консерватори), очільник – Сантьяго Абаскаль. Отримала 33 мандати.

4. «Сумар» (*Sumar*) (соціал-демократи) – політичний блок 15 лівих політичних партій, очільниця – віцепрем'єрка Йоланда Діас. Отримала 31 мандат.

Виборча явка була досить високою – 69,9 % [3, с. 431].

За результатами виборів до Конгресу депутатів також увійшли і представники менших політичних партій, яких можемо виокремити за регіональною ознакою:

1. Каталонські політичні партії: «Ліві республіканці Каталонії» (*Esquerra Republicana de Catalunya*) – 7 мандатів; «Разом за Каталонію» (*Junts per Catalunya, Junts*) – 7 мандатів. Усього – 14 депутатських місць.

2. Політичні партії Країни Басків: «Єдність країни басків» (*Euskal Herriaren Bildu*) – 6 мандатів; «Баскська націоналістична партія» (*Euzko Alderdi Jeltzalea*) – 5 мандатів. Усього – 11 депутатських місць.

3. Політична сила з Галісії – «Галісійський національний блок» (*Bloque Nacionalista Galego*), 1 мандат.

4. Політична партія Канарських островів – «Канарська коаліція» (*Coalición Canaria*), 1 мандат.

5. Політична партія з Наварри – «Народний союз Наварри» (*Union del Pueblo Navarro*), 1 мандат.

Як бачимо, загалом представники регіональних партій Іспанії здобули 28 мандатів. Порівняно із загальною кількістю депутатів у нижній палаті парламенту (350 місць), дана кількість регіонального представництва може здатися незначною. Однак з огляду на те, що жодна провідна політична сила Іспанії не отримала достатньої кількості депутатських місць для формування коаліції та обрання голови уряду, одразу після виборів розпочалася цікава боротьба за створення парламентської більшості. Згідно закону, така коаліція має мати у своєму складі як мінімум 176 депутатів (половина зі складу Конгресу депутатів + 1 мандат).

«Народна партія» Альберто Нуньєса Фейхоо отримала найбільше голосів виборців та відповідно представників у Конгресі депутатів, тому і першою розпочала процедуру щодо формування парламентської коаліції – відповідно до іспанського законодавства король Філіп (Феліпе) VI доручив А.Н. Фейхоо спробувати сформувати коаліцію.

Однак, за результатами переговорів з іншими політичними силами, праві А.Н. Фейхоо «не дотягли» до формування більшості: разом із колегами із правого крила з партії «Голос» та двома регіональними партіями («Народний союз Наварри» та «Канарська коаліція») станом на вересень 2023 р. вони зуміли зібрати тільки 172 мандати. Ця ситуація поставила у глухий кут «Народну партію», адже для формування коаліції вона мала піти на домовленості із політичними партіями Країни Басків або Каталонії, чого вона не могла зробити з огляду на партійну ідеологію та принципи. До того ж, зі своєї сторони обидві баскські партії не хотіли вступати в коаліцію з ультраправими з «Голосу», а каталонські політики вимагали амністії своїх лідерів за результатами подій 2017 р. (спроби проголошення незалежності Каталонії).

Лівий фланг новообраного парламенту був представлений двома політичними партіями – «Іспанською соціалістичною робочою партією» та блоком «Сумар», які отримали на двох 152 мандати, потребуючи для формування коаліції ще мінімум 24 депутатів. Варіант широкої коаліції правих з «Народної партії» та лівих соціал-демократів не розглядався [4].

Вибори показали, що іспанське суспільство і надалі є розділеним, що поглиблювало кризові явища у політичній та соціально-економічній сферах: продовжилося політичне протистояння лівоцентристського табору П. Санчеса і правоцентристської сили А.Н. Фейхоо, посиленої ультраправим «Голосом». Як зазначала А. Марущак, «... ще до парламентських перегонів 2023-го склалося вибухонебезпечне протистояння. Санчес символізував проєвропейський курс на

реформи, соціальну справедливість і багатонаціональну модель держави, тоді як Фейхоо уособлював консервативну відповідь – єдність країни, жорстку лінію щодо сепаратизму і фінансову дисципліну» [2].

Діючий уряд Педро Санчеса, попри фактичну поразку, отримав шанс на пролонгацію своєї влади у вигляді переговорів з дрібними регіональними партіями щодо створення хоч мінімальної і хиткої, але все ж утвореної більшістю депутатів коаліції, яка мала перезатвердити його у кріслі прем'єр-міністра. На початку жовтня 2023 р. іспанський король надав новий мандат на формування уряду Педро Санчесу.

Залучити 12 мандатів з необхідних 24 вдалося, коли ліві з ІСРП та «Сумар» домовилися з двома регіональними партіями Країни Басків (11 мандатів) та галісійським депутатом (1 мандат). Баскські партії вдалося переманити обіцянкою інвестицій в регіон та подальшою децентралізацією.

У цій поствиборчій конфігурації остання «золота акція» несподівано опинилася в руках двох каталонських політичних сил – політичної партії найвідомішого іспанського сепаратиста Карлеса Пучдемона «Разом за Каталонію» (7 мандатів) та партії «Ліві республіканці Каталонії» Оріола Жункераса (7 мандатів). Обидва каталонські політичні діячі публічно виступали за незалежність Каталонії.

Тому Педро Санчес постав перед складною дилемою: або неможливість створення будь-якої коаліції, поглиблення політичної кризи і оголошення нових виборів, або іти на складні і непопулярні переговори з К. Пучдемоном та О. Жункерасом. Лідер ІСРП обрав другий шлях, результатом якого стало підписання у листопаді 2023 р. угоди між чотирма політичними силами (ІСРП, «Сумар», «Ліві республіканці Каталонії» та «Разом за Каталонію») про спільну діяльність у парламенті. Головною умовою даної угоди стало положення про розробку і прийняття «Закону про амністію» щодо каталонських сепаратистів. Після цього загальна кількість урядової коаліції вже складала 179 мандатів.

16 листопада 2023 р. Конгрес депутатів 179 голосами «за» затвердив кандидатуру Педро Санчеса на пост прем'єр-міністра. Зазначимо, що вперше в сучасній історії Іспанії уряд країни став залежним від двох політичних партій Каталонії, що викликало різку критику та протести з боку правих рухів. Дотримуючись умов коаліційної угоди, Закон про амністію впродовж березня-травня 2024 р. пройшов процедуру від першого голосування до остаточного прийняття, що викликало нову хвилю політичної кризи у суспільстві. Даний закон звільняв від відповідальності понад 300 осіб, пов'язаних із каталонським рухом, включно з К. Пучдемоном, хоча злочини тероризму та насильства були винесені за його межі.

Праві з «Народної партії» та ультраправі з «Голосу» звинувачували уряд П. Санчеса в тому, що він створив коаліцію у формі «продажу Конституції за голоси». Різку критику даний закон зустрів і з боку переважної більшості іспанців, однак у червні 2025 р. Конституційний суд Іспанії підтвердив конституційність Закону про амністію.

Таким чином, за результатами парламентських виборів в Іспанії 2023 р. вперше виникла нетипова урядова коаліція за участі двох сепаратистських

каталонських партій. Уряд Педро Санчеса робить спроби політично вирішити складний каталонський конфлікт у вигляді «демонстрації сили демократії», «акту примирення» та «політики прощення», тоді як опозиційні праві сили з «Народної партії» та «Голосу» наголошують на «капітуляції перед каталонськими заколотниками». Очевидно, що політична криза в Іспанії триває і надалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваницька О.П. Феномен історичної пам'яті в політичних процесах сучасної Іспанії. *Політичне життя*. 2023. № 3. С. 74–79.
2. Марущак А. Політична криза в Іспанії: що означає протистояння Санчеса та Фейхоо для Європи? *ADASTRA*. Дата оновлення: 23.09.2025. URL: <https://adastra.org.ua/blog/politichna-kriza-v-ispaniyi-sho-oznachaye-protistoyannya-sanchesa-ta-fejhoo-dlya-yevropi> (дата звернення 17.04.2026).
3. Остапець Ю., Петрінко В., Червеняк К. Вплив парламентських виборів 2023 року на конфігурацію партійних систем країн Західної Європи. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Випуск 52. С. 426–436.
4. Сливчук О. Золота акція сепаратистів: як парламентські вибори завели Іспанію у нову кризу. *Європейська правда*. Дата оновлення: 01.08.2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/08/1/7166798/> (дата звернення 15.04.2026).

Шкоба Дмитро Олександрович,
*магістрант I курсу спеціальності «Політологія»
науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент
Вегеш Ігор Миколайович*

ПРАВОРАДИКАЛЬНІ ПАРТІЇ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ІДЕЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРИЧИНИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО УСПІХУ

Актуальність дослідження зумовлена суттєвими трансформаціями політичного простору країн Центральної Європи, які супроводжуються зростанням ролі праворадикальних політичних сил. Упродовж останніх десятиліть ці партії не лише зміцнили свої електоральні позиції, але й стали важливими акторами політичного процесу, впливаючи на формування державної політики та зміну ідеологічних орієнтирів суспільства. Особливого значення набуває аналіз причин електорального успіху праворадикальних партій у контексті сучасних викликів, таких як глобалізація, російська воєнна агресія, міграційні процеси, криза довіри до традиційних політичних інститутів та зростання соціально-економічної нерівності.

Метою дослідження є комплексний аналіз ідейно-інституційних характеристик праворадикальних партій у країнах Центральної Європи та визначення ключових чинників їх електоральної підтримки.

Праворадикалізм як політико-ідеологічне явище є складною та багатовимірною категорією, яка охоплює сукупність ідей, спрямованих на захист етнонаціональної ідентичності, обмеження міграційних процесів та посилення ролі держави у забезпеченні порядку і безпеки. У сучасній політичній науці він розглядається як один із проявів трансформації демократичних систем у відповідь на виклики постіндустріального суспільства.

Теоретичні підходи до визначення праворадикалізму варіюються залежно від акценту на ідеологічних, інституційних або поведінкових аспектах. Праворадикалізм у сучасній політичній науці розглядається як ідеологічний феномен, що поєднує нативізм, авторитаризм та популізм. Як зазначає Кас Мудде, «праворадикальні партії базуються на переконанні, що держава повинна належати виключно корінному населенню» [5, с. 19].

Правий радикалізм має в своїй основі такі принципи: авторитаризм – допущення можливості отримання політичної влади шляхом її незаконного утримання або захоплення певними особами, угрупованнями або партією; націоналізм – розгляд своєї нації як найвищої цінності, а діяльності на її благо – в якості головної заслуги (за своїм характером націоналізм прямо протилежний класовому підходу соціалізму, оскільки закликає людей піднятися над класовими відмінностями заради блага нації); антиплюралізм – соціальні групи не мають можливості висловлювати власні позиції через своїх представників у політичних і громадських організаціях (антиплюралізм не передбачає різні позиції, погляди, що відображають розмаїтість інтересів у суспільстві); шовінізм – крайня форма націоналізму, проголошує перевагу своєї нації над іншими націями і право на їх підпорядкування; расизм – вчення про нерівність людських рас і визначальну роль расових відмінностей на розвиток людського суспільства і культури; ксенофобія – сприйняття кого-небудь чужого як зла (найчастіше цей термін застосовується для позначення ненависті до інших націй і держав); фашизм – політична ідеологія, що поєднує в собі ідеї вождизму, шовінізму і ксенофобії [4, с.118].

Важливим є розмежування понять «радикальні праві» та «екстремальні праві», де перші діють у межах демократичної системи, тоді як другі можуть заперечувати її базові принципи. Це дозволяє точніше визначити місце праворадикальних партій у сучасних політичних системах. Правоекстремістські партії в ЦСЄ схожі на свої західні аналоги ксенофобією, але з огляду на нижчий рівень імміграції в ЦСЄ «шовінізм соціального забезпечення» спрямований на корінні етнічні меншини [1].

Методологічно дослідження праворадикалізму базується на поєднанні порівняльного, інституційного та дискурсивного підходів, що забезпечує комплексність аналізу та можливість виявлення як спільних закономірностей, так і національних особливостей розвитку.

Формування праворадикальних партій у країнах Центральної Європи безпосередньо пов'язане з процесами постсоціалістичної трансформації, що

супроводжувалися глибокими економічними та соціальними змінами. Демократизація політичних систем створила умови для появи нових політичних акторів, які апелювали до національної ідентичності та критики ліберальних реформ. Ідеологічно ці партії поєднують націоналізм, євроскептицизм та антиміграційну риторику. Наприклад, діяльність угорської партії «Йоббік» характеризується акцентом на захисті національних інтересів та критиці глобалізаційних процесів [2, с. 84]. Водночас їхня ідеологія не є статичною – вона адаптується до змін політичного середовища, що забезпечує їм електоральну гнучкість.

Інституційно ці партії відзначаються високим рівнем централізації, домінуванням лідерського фактору та активним використанням сучасних комунікаційних технологій. Особливу роль відіграє персоналізація політики, яка дозволяє мобілізувати електорат через харизматичне лідерство. У партійних системах країн Центральної Європи праворадикальні сили виконують функцію «системної опозиції», впливаючи на політичний порядок денний та змушуючи традиційні партії адаптувати свою риторику.

Електоральний успіх праворадикальних партій зумовлений комплексною взаємодією соціально-економічних, політичних та культурних чинників. У соціально-економічному вимірі ключову роль відіграють процеси маргіналізації окремих соціальних груп, зростання нерівності та регіональні диспропорції розвитку.

Таблиця 1

**Електоральні результати праворадикальних партій країн
Центральної Європи на останніх парламентських виборах (2019–2024 рр.)
та виборах до Європейського парламенту 6-9 червня 2024**

Країна	Дата парла- ментських виборів	Назва партії (рік створення)	Парламентські вибори результат, % (к-ть місць)	Євро- парламент, результат, %
Румунія	2020	Альянс за єдність румунів (2019)	8,7 (33) (нова)	14,9 (6)
Чехія	2021	Свобода і пряма демократія (2015)	9,5 (20) (-2)	5,7 (1)
Латвія	2022	За стабільність! (2021)	6,8 (11) (нова)	—
Угорщина	2022	Наша Батьківщина (2018)	6,1 (6) (нова)	6,7 (1)
Словаччина	2023	Республіка (2021)	4,7 (не пододала в/б)	12,5 (2)
Естонія	2023	Консервативна народна партія Естонії (2012)	16,0 (17) (-2)*	14,9 (1)

Болгарія	2023	Відродження (2014)	14,1 (37) (+10)	14,4 (3)
Польща	2023	Конфедерація Свободи та Незалежності (2019)	7,1 (18) (+7)	12,0 (6)
Хорватія	2024	Вітчизняний рух (2020)	(14) (-2)	8,8 (1)

Джерело: на основі [3; 6; 7].

До кластера Центральної Європи для аналізу включено 11 країн: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія. За результатами останніх національних парламентських виборів праворадикальні партії у країнах Центральної Європи здобули депутатські мандати у восьми країнах. В Литві, Словаччині та Словенії праворадикальні партії за результатами виборів не мають своїх представників у парламентах. У Словаччині нова праворадикальна партія «Республіка» до прохідного бар'єра не добрала 0,3 % голосів виборців [7]. Результати виборів подано у таблиці 1.

Як зазначають Ю. Остапець та В. Петрінко, «на відміну від країн Західної Європи у Центральній Європі жодна праворадикальна партія не увійшла до урядової коаліції, та й електоральні результати таких партій суттєво нижчі, ніж у країнах Західної Європи, що обумовлено особливостями політичного розвитку цих країн» [3, с. 340].

Політичний вимір пов'язаний із кризою довіри до традиційних партій та інститутів представницької демократії. У цьому контексті праворадикальні партії виступають як альтернатива існуючому політичному істеблішменту, використовуючи антисистемну риторику.

Культурний фактор проявляється у зростанні значення питань ідентичності, традицій та національної безпеки. Особливого значення набули міграційні процеси, які сприймаються частиною населення як загроза культурній та соціальній стабільності. Таким чином, електоральна підтримка праворадикальних партій є результатом не одного чинника, а їх взаємодії, що формує сприятливе середовище для їх політичного зростання.

Аналіз праворадикальних партій у країнах Центральної Європи дозволяє виявити як спільні тенденції розвитку, так і специфічні національні особливості. До спільних рис належать ідеологічна орієнтація на націоналізм, використання популістської риторики та критика європейської інтеграції. Водночас відмінності проявляються у ступені інституціоналізації, рівні політичного впливу та участі у владних структурах. Наприклад, у деяких країнах праворадикальні партії залишаються маргінальними, тоді як в інших вони інтегруються у політичний мейнстрим. Наприклад: повна інтеграція (мейнстримізація) – Фідес (Fidesz, Угорщина); часткова інтеграція (парламентська присутність) – Свобода та пряма демократія (Freedom and Direct Democracy, Чехія) та Конфедерація Свободи та Незалежності (Confederation

Liberty and Independence, Польща); маргіналізація – Народна партія Наша Словаччина (People's Party Our Slovakia, Словаччина).

Особливу увагу слід приділити їх впливу на державну політику, зокрема у сфері міграції, безпеки та європейської інтеграції. Навіть за відсутності прямої участі у владі, вони здатні змінювати політичний дискурс, що свідчить про їх значний непрямий вплив.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що праворадикальні партії стали важливим елементом політичних систем країн Центральної Європи. Їх розвиток зумовлений комплексом взаємопов'язаних чинників, серед яких ключову роль відіграють соціально-економічні трансформації, політична нестабільність та культурні зміни.

Праворадикальні партії не лише відображають суспільні настрої, але й активно формують політичний порядок денний, впливаючи на стратегічні напрями розвитку держав. Це свідчить про необхідність подальшого наукового аналізу їх діяльності у контексті трансформації сучасних демократій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полякова А. Праворадикальні партії в Центрально-Східній Європі: це економіка? // Спільне. 2013. Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/pravoradikalni-partiyi-v-tsentralno/>
2. Остапець Ю. О., Радько А. І. Вплив парламентських виборів в Угорщині 2022 року... // Регіональні студії. 2023. №32. С. 81–86.
3. Остапець Ю., Петрінко В. Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть : колективна монографія / за заг. ред. : Юрія Остапця і Маріана Токаря ; Каф. політ. і держупр. ; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 329–355.
4. Требін М. П. Радикалізм у сучасному світі: соціально-політичний аналіз // Вісник НІОУ ім. Ярослава Мудрого, 2019. № 4(43). С. 118–132.
5. Mudde C. Populist Radical Right Parties in Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
6. National results This section of the website is dedicated to the election results in all Member States (2024). URL: <https://results.elections.europa.eu/en/national-results-overview/> (дата звернення 10.04.2026).
7. The European Elections Monitor. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en> (дата звернення 10.04.2026).
8. European elections. URL: <https://elections.europa.eu/en> (дата звернення 10.04.2026).

ПСИХОЛОГІЯ

Галалінг Єлизавета Степанівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Борщ Костянтин Костянтинович

ВЕРБАЛЬНА АГРЕСІЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА ВИРАЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Передумови та мета дослідження: У сучасному науковому дискурсі вивчення підліткової конфліктності потребує глибокого аналізу засобів її зовнішнього прояву в процесі міжособистісної взаємодії. Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що в підлітковому середовищі конфліктність дедалі частіше трансформується у вербальні форми агресії, які виступають основним інструментом вираження ворожості та соціального протиставлення. Об'єктом дослідження є феномен міжособистісної конфліктності в підлітковому середовищі, а предметом – вербальна агресія як домінуюча форма її вираження. Мета роботи полягає у визначенні чинників, що трансформують внутрішню емоційну напругу підлітка у конкретні вербальні патерни ворожості, а також у простеженні вікової динаміки цих проявів.

У межах системно-структурного аналізу підліткової конфліктності вербальна агресія постає результатом складної детермінації, в якій провідну роль відіграють когнітивні та емоційні чинники. Когнітивна детермінація проявляється через специфічні спотворення соціального сприйняття, зокрема механізм «ворожої атрибуції», за якого підліток інтерпретує нейтральні або неоднозначні дії оточуючих як загрозливі чи образливі. Це зумовлює мовленнєву реакцію, яка виконує функцію превентивного самозахисту. Водночас механізм трансформації внутрішньої емоційної напруги у вербальні патерни агресії ґрунтується на процесах ідентифікації та наслідування, характерних для підліткового віку. За цих умов вербальна агресія поступово набуває інструментальної цінності, оскільки дозволяє реалізувати потребу в афіліації через протиставлення себе іншим соціальним групам. При цьому відбувається зміщення від експресивної агресії до інструментальної, яка проявляється у свідомому використанні сарказму, іронії чи стигматизації з метою соціального впливу.

Важливу роль у формуванні вербально-агресивної поведінки відіграє рівень розвитку рефлексивного контролю особистості. Недостатність навичок емоційної саморегуляції зумовлює те, що вербальна агресія стає для підлітка єдиним доступним способом подолання фрустрації. У цьому контексті перехід конфлікту в мовленнєву площину виступає показником дефіциту конструктивних копінг-стратегій. Вербальна агресія розглядається як деструктивна форма комунікативної поведінки, спрямована на заподіяння психологічного дискомфорту об'єкту взаємодії за допомогою мовленнєвих засобів. Негативна міжособистісна взаємодія в середовищі однолітків

супроводжується інтенсивними емоційними переживаннями, що можуть бути зумовлені страхом, невпевненістю, почуттям самотності або провини та сприяти зростанню агресивних реакцій [1].

У процесі онтогенетичного розвитку, який супроводжується активною соціалізацією та формуванням самосвідомості, вербальна агресія поступово стає домінуючим методом вираження підліткової конфліктності. Це зумовлено її мобільністю, варіативністю форм і нижчим рівнем соціального контролю порівняно з фізичними актами агресії. Ефективність вербальної агресії як інструменту соціальної маніпуляції базується на прагненні до домінування та захисті особистісних меж, а розвиток інформаційних технологій і віртуального спілкування лише підсилює ці тенденції через зниження самоконтролю у комунікативних процесах.

Вікову динаміку трансформації агресивних проявів підтверджують результати дослідження Т. Червонної. Зокрема, – підліток 10–11 років дуже критично ставиться до себе, 34% хлопчиків та 26% дівчаток дають собі негативні характеристики, у них переважає фізична агресія;

Відсоток критичного ставлення до себе
у період 10–11 років

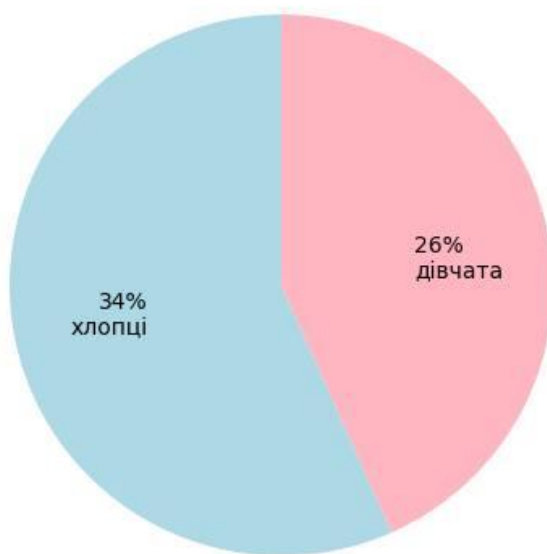

Рис.1. Відсоток критичного ставлення до себе у період 10-11 років за результатами дослідження Т. Червонної.

– підліток 12–13 років має ситуативно негативне ставлення до себе; головне вираження агресії – негативізм, спостерігається інтенсивний вияв фізичної та вербальної агресії, тоді як непряма агресія послаблюється; – підліток 14–15 років зіставляє свої форми поведінки з тими нормами, які прийняті у референтних групах, провідне місце посідає вербальна агресія [2, с. 88]. Ця тенденція свідчить про перехід до більш соціалізованих форм агресивного впливу.

Рис.2. Переважаючі форми агресії у підлітковому віці за результатами дослідження Т. Червонної.

Висновки: Вербально-агресивна поведінка підлітків є результатом взаємодії внутрішніх психологічних дефіцитів та зовнішніх соціальних чинників. Трансформація конфліктності у мовленнєві форми відображає вікову специфіку розвитку та виступає індикатором браку конструктивних стратегій подолання конфліктів. Подолання підліткової конфліктності можливе за умови розвитку рефлексії, емоційної саморегуляції та альтернативних, неагресивних мовленнєвих стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуліч Т. М., Дубашидзе Н. М. Особистісні психологічні чинники агресивності у підлітковому віці. Психологія. URL: <http://medpsychology.pp.ua/osobistisni-psikhologichni-chinniki>
2. Діагностика та корекція агресивності у дітей / упоряд. Т. Червонна. К. : Ред. загальнопедагогічних газет, 2014. 128 с.
3. Кременчуцька М. К., Жиліч Н. Р. Агресивність у системі особистісних чинників вибору механізмів психологічного захисту під час воєнних подій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. 2023. № 3. С.13-19.
4. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків: методичні рекомендації. Шкільний Світ. 2007. № 17. С. 2-11.

Дюндева Таїсія Володимирівна,
*студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Борищ Костянтин Костянтинович*

ФАКТОР ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП ПІД ЧАС ВІЙНИ

В період повномасштабної війни в Україні інтернет-залежність стає все більш актуальною темою. Інтернет-простір трансформується з інструменту для комунікації у «цифрове сховище», де люди шукають безпеку, емоційну розрядку та ілюзію контролю над подіями. Проте таке безконтрольне вимушене занурення часто переростає у залежність, яка має різні прояви залежно від віку особи [1].

Особливо важливо аналізувати фактори, тобто чинники, які спонукають людину до формування залежної поведінки. Для дітей та підлітків такими факторами є ігровий ескапізм та соціальне заміщення. Дорослі зловживають інформаційною гіперпильністю та «думскролінгом». Для людей похилого віку характерними є подолання самотності та компенсація соціальної ізоляції через цифрову комунікацію [3].

Розуміння цих факторів дозволяє розглядати інтернет-залежність не лише як звичку, а як деструктивну стратегію подолання хронічного стресу [2].

Станом на 2026 рік інтернет-залежність не включена до DSM-IV, однак розглядається фахівцями як серйозна форма поведінкової адикції. В Україні використовується МКХ-10 (розділ F63), де подібні розлади трактуються як порушення звичок і потягів, що негативно впливають на соціальне функціонування особистості [2].

Перші дослідники цього явища визначали основними факторами формування залежності: анонімність соціальних взаємовідносин, можливість зміни ідентифікації, реалізацію фантазій, компенсацію психологічних комплексів, перебування в середовищі «подібних до себе» та явище «інформаційного вампіризму» [1].

Кімберлі Янг виокремлює п'ять основних типів інтернет-залежності: кіберсексуальну, залежність від віртуальних знайомств, азартних ігор, нав'язливий інформаційний серфінг та ігрову комп'ютерну адикцію [4].

Формування комп'ютерної адикції зумовлене комплексом чинників – від дефіциту реального спілкування до надмірної залученості у віртуальну соціальну активність. Вплив глобальної комп'ютеризації на особистість має амбівалентний характер: вона стимулює когнітивний розвиток, але водночас може призводити до деформації особистісної структури та формування деструктивних поведінкових патернів [3].

Наслідком інтенсивної взаємодії з цифровим середовищем стає занурення суб'єкта у кіберкультуру, де віртуальні технології формують специфічний «віртуальний стан» із властивостями автономності та гіперактивності, що підвищує адиктивний потенціал цифрового простору [3].

Підлітковий вік є критичною зоною ризику для розвитку інтернет-залежності, оскільки саме в цей період формується самосвідомість і потреба у соціальному визнанні. Зростання екранного часу часто заміщує живе спілкування, що призводить до емоційної нестабільності, порушень сну та зниження самооцінки [5]. Крос-культурні дослідження молоді України та Китаю демонструють кореляцію між рівнем депресії та інтенсивністю використання інтернету [6].

Доросла аудиторія демонструє інший патерн залежності, де надмірне використання соціальних мереж корелює з підвищеним рівнем тривожності щодо воєнних подій. Дослідження в Німеччині показало, що особи з патологічною онлайн-активністю мають значно вищий рівень страху війни [8]. Щодо осіб похилого віку, інтернет виконує компенсаторну функцію, допомагаючи долати ізоляцію та підтримувати соціальні зв'язки [1].

Війна виступає потужним каталізатором ризику, активуючи механізм «стрес – посилене використання смартфона – самозаспокоєння». Постійний моніторинг новин формує негативну циклічність уваги та сприяє закріпленню залежних патернів поведінки [7].

Таким чином, в умовах війни інтернет-залежність трансформується з поведінкового розладу на специфічну деструктивну стратегію адаптації до хронічного стресу. Провідним фактором для всіх вікових груп залишається пошук психологічної безпеки, однак способи її досягнення суттєво різняться – від ігрового ескапізму у дітей до інформаційної гіперпильності у дорослих [5]. Розуміння вікової специфіки цих факторів є необхідною умовою розробки програм психологічної допомоги та профілактики [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірна Ж. П. Психологія залежної поведінки [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Ж. П. Вірна. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. Режим доступу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21201/3/Psykhol_zalezhn_pov.pdf.
2. Гіжевський В. К. Інтернет-адикція: соціально-психологічний та правовий аспекти [Електронний ресурс] / В. К. Гіжевський, С. Г. Сівкович // Електронний репозитарій НАВС. Режим доступу: <https://elar.navs.edu.ua/items/64d04f9f-c79d-47b8-bb71-2996bdd415be>.
3. Інтернет-залежність як соціально-психологічна проблема [Електронний ресурс] : аналіт. зап. / [уклад. Т. П. Березовець] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К., 2011. Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/Internet_zal-bcba2.pdf.
4. Кердяк І. Типологія інтернет-залежності у сучасній психології [Електронний ресурс] / І. Кердяк // Вісник Університету «Україна». 2021. Режим доступу: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1225>.
5. Психологічне здоров'я підлітків та молоді у воєнний період: ризики інтернет-адикції [Електронний ресурс] / [авт. кол. : О. П. Савченко та ін.] // Психологічне здоров'я. 2023. Вип. 1. Режим доступу: <https://journal.sops.gov.ua/index.php/2227-6246/article/view/158033>.
6. Чжоу С. Психологічні особливості юнаків з проявами інтернет-залежності: крос-культурне дослідження (Україна та Китай) [Електронний

ресурс] / С. Чжоу, Л. Пантілейчук // Психологія і особистість. 2023. № 3 (25). С. 227–242. Режим доступу: <https://pp-msu.com.ua/en/journals/tom-9-3-2023/psikhologichni-osoblivosti-yunakiv-z-proyavami-internet-zalezhnosti-kros-kulturne-doslidzhennya>.

7. Problematic social media use [Electronic resource] // Wikipedia : the free encyclopedia. Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Problematic_social_media_use.

8. Social Media Use and Fear of War among Young Adults [Electronic resource] / B. Schivinski [et al.] // Psych. 2022. Vol. 3, № 4. P. 721-732. Access mode: <https://www.mdpi.com/2673-5318/3/4/25>.

Зейкан Даніелла Олегівна,
студентка 4 курсу, спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Соломка Едуард Тіберійович

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Формування і розвиток мислення молодших школярів є ключовим аспектом їхнього розвитку, оскільки саме в цьому віці закладаються основи логічного аналізу, критичного мислення та здатності до абстрактного міркування. Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення навчальних програм і методик, спрямованих на розвиток когнітивних навичок у дітей.

Сучасні дослідження підтверджують ефективність інтерактивних методів навчання у формуванні логічного мислення молодших школярів. Використання проблемного підходу, діалогічного навчання та ігрових технологій сприяє розвитку когнітивної активності учнів та допомагає їм ефективно засвоювати нову інформацію.

Вік молодшого школяра (6–10 років) є критично важливим періодом у психологічному становленні дитини. У цей час відбувається активне формування когнітивних, емоційних та соціальних навичок, що визначають подальший розвиток особистості.

Психологічний розвиток молодших школярів охоплює кілька ключових аспектів, що впливають на їхню навчальну діяльність та соціальну адаптацію. Когнітивний розвиток – на цьому етапі діти починають активно засвоювати знання та формувати навички логічного мислення. Як зазначає Ж. Піаже, у цей період вони переходять від стадії підготовчих операцій до конкретних, що дозволяє їм виконувати логічні завдання, розуміти причинно-наслідкові зв'язки та класифікувати об'єкти. Емоційний розвиток – молодші школярі переживають широкий спектр емоцій, що безпосередньо впливають на їхнє навчання та взаємодію з однолітками. Вони поступово починають усвідомлювати власні

емоції та почуття інших, що сприяє розвитку емпатії. Однак емоційна нестабільність може призвести до конфліктів, тому важливо, щоб дорослі надавали дітям підтримку та навчали емоційної регуляції. Соціальний розвиток – у цьому віці діти активно будують соціальні зв'язки, що впливає на їхню самооцінку та самовизначення. Навчання є соціальним процесом, у якому знання здобуваються через взаємодію з іншими. Моральний розвиток – молодші школярі поступово формують моральну свідомість, навчаючись розрізняти добро і зло, справедливість і несправедливість. Для цього їм потрібні відповідні приклади моральної поведінки, які можуть демонструвати як дорослі, так і однолітки. Розвиток самостійності – у цей період діти прагнуть до більшої незалежності, освоюючи навички прийняття рішень, планування своїх дій та відповідальності за вчинки. Підтримка з боку батьків і педагогів відіграє важливу роль у створенні умов для розвитку автономії, що в майбутньому позитивно вплине на їхню здатність до самостійного навчання та соціальної адаптації.

Формування логічного мислення у молодших школярів—це багаторівневий процес, який має вирішальне значення для їхнього когнітивного розвитку.

На етапі когнітивного становлення діти поступово освоюють логічні операції та навчаються аналізувати інформацію. Як зазначає Ж. Піаже, у період конкретних операцій (приблизно з 7 до 11 років) вони набувають здатності виконувати логічні операції з конкретними об'єктами. Це означає, що діти починають глибше розуміти причинно-наслідкові зв'язки, класифікувати інформацію та будувати логічні взаємозв'язки між ідеями.

Успішне формування логічного мислення у цьому віці багато в чому залежить від навчального середовища, методів викладання та рівня пізнавальної активності дітей. Підхід до навчання повинен сприяти розвитку аналітичних здібностей і заохочувати дітей до самостійного мислення.

На цьому етапі розвитку ключову роль відіграють такі когнітивні операції:

а) Конкретизація. Діти вчаться маніпулювати фізичними об'єктами, що допомагає їм краще розуміти логіку дій та їхні наслідки. Наприклад, виконуючи математичні задачі з використанням предметів, вони можуть візуалізувати проблему, що значно спрощує процес її розв'язання.

б) Групування та класифікація. На цьому етапі когнітивного розвитку школярі починають класифікувати об'єкти за різними ознаками, такими як колір, форма та розмір. Це сприяє розвитку систематизації інформації та формуванню категорійного мислення.

в) Розуміння зворотного процесу. Діти освоюють логічні відносини, зокрема зворотність дій, наприклад, операції додавання і віднімання. Це відіграє важливу роль у формуванні математичних навичок, допомагаючи учням усвідомлювати змінність та зворотність процесів у навколишньому світі.

Соціальна взаємодія відіграє ключову роль у розвитку логічного мислення молодших школярів. У процесі комунікації діти мають змогу обговорювати ідеї, ділитися думками та отримувати зворотний зв'язок. Ця взаємодія стимулює їх до критичного аналізу інформації, формує здатність до аргументації та допомагає розвивати навички переконання.

Крім того, колективна діяльність дає змогу дітям працювати над спільними завданнями, що сприяє розвитку співпраці та взаєморозуміння. Спільне вирішення проблем допомагає молодшим школярам не лише освоювати логічні конструкції, а й вчитися ефективно взаємодіяти, висловлювати власну позицію та знаходити компромісні рішення.

Таким чином, соціальна взаємодія не лише слугує середовищем для навчання, а й є важливим механізмом, через який діти формують своє логічне мислення. Досвід спілкування та спільної роботи закладає основу для подальшого розвитку навичок критичного мислення, які залишаються актуальними протягом усього життя.

Гра – потужний інструмент у розвитку логічного мислення молодших школярів. Інтелектуальні, настільні ігри та логічні завдання стимулюють дітей до активної участі в навчальному процесі, сприяючи розвитку їхньої здатності до аналізу та синтезу інформації.

Ігрові елементи роблять навчання захопливим і доступним. У процесі гри діти не лише розвивають свої логічні навички, а й отримують емоційне задоволення, що позитивно впливає на їхню мотивацію до навчання. Крім того, гра створює умови для експериментування з ідеями, перевірки гіпотез та навчання на власних помилках у безпечному та підтримувальному середовищі.

Гра не лише розважає, а й виконує важливу навчальну функцію, сприяючи розвитку соціальних навичок, таких як співпраця, комунікація та робота в команді. У процесі гри діти вчаться взаємодіяти, ділитися ідеями та спільно вирішувати завдання, що є необхідним для формування логічного мислення.

Завдяки ігровому середовищу діти освоюють взаємодію та адаптивність, що допомагає їм ефективно застосовувати логічні операції у різних ситуаціях. Таким чином, гра є потужним педагогічним засобом, який не лише сприяє когнітивному розвитку, а й закладає фундамент для успішного соціального функціонування у майбутньому.

Сучасні навчальні технології відіграють важливу роль у розвитку логічного мислення молодших школярів. Використання інтерактивних методів, мультимедійних ресурсів та онлайн-платформ сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу, активізуючи пізнавальну діяльність дітей.

Завдяки інтерактивним технологіям учні стають активними учасниками навчального процесу. Це дає їм можливість самостійно досліджувати, аналізувати інформацію та розв'язувати задачі у зручному форматі. Наприклад, інтерактивні ігри та завдання, що містять елементи змагання, стимулюють дітей до логічного мислення та творчого підходу у розв'язанні проблем.

Таким чином, використання сучасних технологій не тільки оптимізує навчальний процес, а й сприяє формуванню самостійності та критичного мислення, що є важливим для подальшого інтелектуального розвитку школярів.

Онлайн-платформи відіграють важливу роль у сучасному освітньому процесі, надаючи учням доступ до різноманітних навчальних матеріалів у будь-який час і в різних місцях. Це сприяє розвитку самостійності та відповідальності за власне навчання, що є ключовим аспектом формування логічного мислення.

Розвиток мислення у дітей молодшого шкільного віку – важливий чинник у формуванні когнітивних здібностей і забезпеченні їхньої успішності в навчанні. Це процес, що вимагає активної участі як батьків, так і педагогів. Сучасні методи, що поєднують гру, інтерактивні технології та стимулюють пізнавальну діяльність, сприяють формуванню навичок, необхідних для успішного навчання та адаптації у суспільстві.

Формування логічного мислення у молодших школярів є фундаментальним аспектом когнітивного розвитку, що досліджується у межах різних психологічних теорій та підходів. У процесі розвитку логічного мислення діти освоюють основні когнітивні операції, такі як аналіз, синтез, класифікація, абстрагування, порівняння та узагальнення, які стають основою для формування більш складних мисленнєвих процесів.

Розвиток логічного мислення молодших школярів є результатом взаємодії біологічних, когнітивних та соціальних факторів. Важливими умовами для ефективного формування мислення є педагогічна підтримка, що спрямована на стимулювання пізнавальної активності, адаптовані корекційно-розвивальні програми, які враховують індивідуальні особливості дітей, сприятливе соціальне середовище, що включає комунікацію та групову діяльність, індивідуалізований підхід, який допомагає реалізувати потенціал кожного учня.

Комплексний розвиток мислення у дітей молодшого шкільного віку формує основу для подальшого інтелектуального зростання та навчальних досягнень, забезпечуючи здатність до аналітичного мислення та самостійного вирішення проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брунер Дж. «Процеси навчання» / Дж. Брунер; пер. з англ. М. О. Левченка. Київ: Вища школа, 1995.
2. Коломієць І.О. Основи розвитку логічного мислення у молодших школярів: навч. посіб. / І.О. Коломієць. К.: Педагогічна преса, 2015. 220 с.
3. Піаже Ж. Мислення і мова: розвиток дитячої свідомості / Ж. Піаже; пер. з англ. С.О. Кравець. Харків: Фоліо, 2000. 376 с.
4. Піаже Ж. Психологія інтелекту / Ж. Піаже; пер. з фр. В.М. Глушкова. К.: Основи, 1994. 312 с.

Ісаєвич Вікторія Василівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Борщ Костянтин Костянтинович

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ УВАГИ

Увага є базовим пізнавальним процесом, що забезпечує вибірковість, спрямованість і регуляцію психічної діяльності людини. Від рівня уваги залежить наша ефективність навчання, здатність до саморегуляції та адаптації в умовах постійних змін інформаційного середовища.

Історично з 1950-х років спостерігалось значне збільшення дослідницького інтересу в області уваги. Сформувалась значна кількість різних підходів розуміння природи уваги. Від класичних і структурних концепцій до когнітивних та нейропсихологічних теорій. Кожен із зазначених підходів відображає певний етап еволюції психологічної науки, водночас висвітлюючи різноманітні аспекти функціонування уваги: як психічного процесу, механізму регуляції діяльності або як нейропсихологічної системи.

Поняття увага – одне з тих в психології, щодо якого психологи досі не дійшли до єдиної думки.

Існують різні наукові погляди: одні стверджують, що увага не є самостійним психологічним процесом, інші ж дослідження, навпаки, розглядають увагу як окремий психічний стан. Враховуючи складну організацію психічної реальності людини, стає очевидним, що будь-яке психічне явище не може обійтись без уваги.

Для об'єктивного вивчення цього феномену необхідний системний підхід, аналіз його ієрархії та структури. Дослідження природи уваги розпочалися ще на етапі становлення наукової психології. [6;26]

Авторство першої наукової системи психології та водночас засновника психології уваги належить німецькому фізіологу, філософу та психологу Вільгельму Вундту. Центральною проблематикою його досліджень – зокрема, у працях «Внески в теорію чуттєвого сприйняття» (1862) та «Основи фізіологічної психології» (1874) – стало розмежування явищ уваги та свідомості. Для опису змісту свідомості й уваги вчений використовував запропоновані Готфрідом Лейбніцем терміни: «перцепція» (входження змісту до свідомості) та «аперцепція» (зосередження уваги на певному об'єкті, тобто його входження у фокус свідомості). Для вирішення завдання опису уваги він користувався методом інтроспекції та експерименту.

На думку В. Вундта, наша здатність до усвідомлення не є постійною і залежить від того матеріалу, який нами сприймається. Якщо ми сприймаємо набір випадкових елементів, об'єм свідомості й уваги співпадають. Межею свідомості стає межа уваги. (Увага – свідомість)

Однак, коли ми маємо справу зі стимулом, що складається з багатьох взаємопов'язаних елементів, відбувається злиття того, що знаходиться у фокусі (аперцептивне), і того, що виходить за межі уваги (перцептивне), в єдину

цілісність. При цьому свідомість розширюється (Свідомість – увага), а аперцепція виконує функцію зв'язування елементів свідомості.

Отже, у дослідженнях В. Вундта увага трактується як феномен свідомості, що асоціюється з її фокусом, його ясністю та чіткістю. Погляди Вундта підтримував один із засновників структурної психології, американський дослідник Едвард Тітченер. Він є автором понад двохсот статей і книг, серед яких чотиритомна праця «Експериментальна психологія» (1901-1905), «Лекції з експериментальної психології мисленнєвих процесів» (1909), «Система психології» (1929) та інші.

Один із класиків психології свідомості запропонував концепцію, згідно з якою увага є не простим елементарним процесом, а сукупністю пізнавальних (сенсорних) та афективних процесів (пов'язаних із вольовим зусиллям.) Ключовою функцією уваги є зміна інтенсивності, чіткості та тривалості інших психічних процесів, що забезпечує сенсорну ясність змістів свідомості. Автор підкреслював фундаментальність цієї проблеми: «Доктрина уваги є нервом будь-якої цілісної психологічної системи, і перед загальним судом психології ця система буде оцінюватися по тому, як вирішується дана проблема» [10,с.19]. Проте, він констатував, що початок експериментального вивчення уваги «не привело до якого-небудь негайного тріумфу експериментального методу: ніби знайшли осине гніздо і перший же дотик до нього випустив цілий рій нагальних проблем»[10,с.20]

Е. Тітченер був першим в історії психології, хто звернувся до проблеми генезису уваги. Він виділив три стадії її розвитку та відповідні їм генетичні форми:

- Первинна увага: рання стадія розвитку, коли подразник оволодіває свідомістю мимоволі, незалежно від волі людини, оскільки має біологічне значення.
- Вторинна увага: активна, довільна увага, що супроводжується вольовим зусиллям.
- Похідна первинна увага: увага, за якої певний подразник (сприйняття чи уявлення) домінує над конкурентами. Це період зрілої та самостійної діяльності.

Е. Тітченер підкреслював, що хоча ці три стадії розвитку відрізняються складністю, характер самого переживання залишається незмінним і представляє собою один тип душевного процесу.

Отже, Тітченер як і В. Вундт, використовує критерії ясності свідомості як феноменологічний критерій уваги. Він зводить сутність уваги до ясності відчуття, яка залежить від особливостей нервової системи суб'єкта, але не пояснює цієї залежності. Вчений радше описує, ніж пояснює увагу, і цей опис, крім того, він сам зазначає, «має у значній мірі описовий характер» [10, с.21]

Р. Декарт, Е. Мюллер та Г. Фехнер розглядали увагу як процес, пов'язаний зі зростанням нейронної активності. Кожен з них пропонував власне пояснення причин цього збудження. Е. Мюллер вважав, що воно виникає завдяки свідомому утриманню уявлень, тоді як К. Леман пояснював його рефлексним припливом крові до ділянки мозку, що відповідає за стимул. Перцептивна теорія, яку розвивали німецькі вчені В. Вундт, К. Вольф, Й. Герbart, І. Кант та Г.

Лейбніц, та внесли певні уточнення в загальну теорію уваги. Й. Гербарт підкреслював, що перцептивна увага залежить від виникнення відповідних спогадів. Згідно з його теорією, увага залежить від сили нового уявлення та його зв'язку з попередніми уявленнями. А. Гамільтон, у свою чергу, стверджував, що сильніше уявлення витісняє слабші. [5]

У навчальному процесі, згідно з Й. Гербартом, важливо цілеспрямовано пробуджувати інтерес та утримувати увагу учнів, адже без цього неможливе засвоєння нових знань на основі вже наявного досвіду, тобто процес аперцепції. На основі цих міркувань педагог розробив низку рекомендацій для стимулювання інтересу та уваги в освітній діяльності. Зокрема, на ранніх етапах навчання слід формувати такі уявлення, які стануть фундаментом для подальшого освоєння нового матеріалу. При переході до опанування нового змісту вчителю рекомендується актуалізувати ті знання і уявлення учнів, що мають ключове значення для сприйняття нової інформації. Важливим аспектом цього процесу є широке використання наочних засобів. Окрім того, матеріал має викладатися логічно послідовно й структуровано, щоб кожен наступний елемент гармонійно доповнював попередній. [7, с. 200]

Однак дослідники, які виступають проти цієї теорії, наголошують на тому, що поняття «сильне уявлення» є неоднозначним і може трактуватись по-різному. Інші дослідники (Г. Вейц, Дж. Мілль) пов'язували увагу як наслідок емоцій. Вони стверджували, що відчувати приємні чи неприємні емоції, мати яскраві ідеї та бути дуже уважним – це прояви одного й того самого механізму. З їхньої точки зору, інтенсивність або зацікавленість ідеєю виражається увагою, а не те, що ідея сама по собі фокусує увагу. Ця теорія отримала подальший розвиток у британській асоціативній психології. [5]

Теорія уваги, розроблена Д. Узнадзе, пов'язана з концепцією установки. Згідно з цією теорією, увага розглядається як особливий стан психіки, що виникає під впливом попереднього досвіду і впливає на подальшу поведінку суб'єкта. Наприклад, автор пояснює, що коли суб'єкт тримає в руках кульки однакового об'єму, але різної ваги, він суб'єктивно оцінює вагу по-різному. Ставлення, що виникає в наслідок ілюзій, впливає на сприйняття ваги об'єкта у зв'язку з увагою. Ця установка внутрішньо визначає стан уваги людини і впливає на її орієнтацію в конкретній ситуації. [8]

Вчені зазначають, що психологія свідомості окреслила проблему уваги, однак так і не сформували єдиного загальноприйнятого тлумачення. Протягом тривалого часу вивчення уваги розвивалося переважно в межах емпіричних досліджень і мало яскраво виражену прикладну орієнтацію. Повернули увагу у фокус психологічної науки, експериментальні дослідження К. Черрі й Д. Бродбента.

Англійський експериментальний психолог Дональд Бродбент – один із засновників інформаційного та когнітивного підходів – сформулював теорію, у якій наголошувалася теза про те, що світ містить у собі можливість отримання набагато більшої кількості відчуттів, ніж дозволяють охопити перцептивні та когнітивні здібності людини. Тому, щоб впоратися з великим потоком інформації, людина спрямовує увагу лише на деякі, окремі ознаки і якби

відсторонюються від інших. У праці «Сприйняття та спілкування» (1958р.), Бродбент порівнює увагу з фільтром, що відбирає найважливішу інформацію та захищає канал з обмеженими ресурсами від перенавантаження.

На його думку, обробка стимулу відбувається лише тоді, коли увага вже була на нього спрямована й інформація пройшла крізь сортувальний фільтр, потрапивши у канал з обмеженою пропускнуою здатністю. Щоб уникнути перевантаження, сортувальний фільтр можна переключити на інший сенсорний фільтр, а сигнали, що надходять до органів чуттів, підлягають вибіркового відбору та обмежуються пропускнуою здатністю каналу. [4]

В. Сухомлинський у своїх педагогічних підходах до розвитку уваги дитини підкреслював важливість використання принципу відкриття, що сприяє стимулюванню допитливості та активізації мислення. Він вважав за необхідне навчати дітей встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і об'єктами навколишньої реальності, а також формувати навички спостереження та здатність знаходити нове у вже знайомому. Такий підхід, на його думку, робить значний внесок у поглиблення пізнавальної активності дітей та вдосконалення їхньої уваги [3, с. 3].

На думку більшості когнітивних психологів, увага – це зосередження мисленнєвих зусиль на певних сенсорних або уявних подіях. Сучасні теорії уваги засновані на положенні про те, що можливості системи обробляти інформацію та справлятися з потоком вхідної інформації визначається обмеженнями самої системи.

Отже, увага – це здатність свідомості зосереджуватися на певному об'єкті і вона є необхідною складовою навчальної діяльності. Саме увага забезпечує чіткість сприймання та аналізу об'єктів, допомагає виділяти їхні властивості, відстежувати зміни та швидко оперувати матеріалом, який потрібно запам'ятати. Завдяки увазі активізується мисленнєва діяльність, що дає можливість зосередитися на найважливіших елементах навчального матеріалу.

Розвиток уваги є базою формування інших компонентів психіки дитини. У педагогічних процесах увага відіграє особливо значущу роль, адже від неї значною мірою залежить опанування учнями знань, умінь і навичок.

Найуспішнішим періодом у становленні психологічних досліджень уваги вважається кінець XIX – початок XX століття. У цей час увагу активно вивчали представники різних наукових напрямів. Популярності набув інтроспективний феноменологічний підхід, поширений у гештальтпсихології. Дослідники підкреслювали такі принципи: увага є феноменом свідомості, доступним для дослідження шляхом інтроспекції, інтроспекція є головним методом її вивчення, а головне завдання – описати увагу як психічний феномен.[2]

Тривалий час увагу розглядали в контексті ширших проблем свідомості та психіки, спираючись на теорії відображення, функціональних систем, інтеграції інформації та енергії. Так, Т. Савченко стверджувала, що увага – це особливий вид психічної діяльності, який забезпечує підтримку та виділення певних психічних процесів. [9]

Т. Гетман визначав увагу як вибірккову спрямованість і зосередженість на конкретному об'єкті, що забезпечує поглиблення пізнавальної діяльності.[4]

Одні науковці розглядаються увагу як когнітивний процес, інші ж підкреслюють її зв'язок із вольовими зусиллями й активністю людини. На їхню думку, жодна діяльність не може здійснюватися без уваги, адже вона потребує певної концентрації та вольового контролю. Саме увага забезпечує чіткість і точність свідомості та допомагає усвідомлювати зміст розумових дій.[1]

Аналіз теоретичних підходів до вивчення уваги засвідчує, що це складне та багатовимірне психічне явище, яке водночас розглядається як фундаментальний аспект свідомості, когнітивний процес, стан психіки і механізм регуляції діяльності. Різноманітність наукових підходів спрямована на висвітлення окремих аспектів функціонування цього феномену, проте у психологічній науці поки що не досягнуто загальновизнаного визначення поняття уваги. Сучасні дослідники наголошують на важливій функції уваги як механізму селекції та обмеження обсягів інформаційного потоку, що сприяє оптимізації когнітивної діяльності. У контексті педагогіки увага набуває центрального значення, виступаючи ключовою передумовою успішного навчання й гармонійного розвитку особистості. Таким чином, подальше узагальнення і систематизація теоретичних підходів до інтерпретації уваги залишаються одним із пріоритетних завдань сучасної психологічної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмаші С. І., Матіко М. І. Психологічні особливості розвитку уваги дітей молодшого шкільного віку. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі* : зб. Тез доповідей за матеріалами Всеукраїнських науково-практичної конференції, м. Мукачево : 2017р. С. 196-198.
2. Белякова С. М., Левенець Т. І. Психологічні особливості розвитку уваги у молодших школярів. *Журнал «Перспективи та інновації науки» Сер. Педагогіка. Сер. Психологія. Сер. Медицина.* 2022. Вип. 10(15). С. 412-424.
3. Бех, Іван. Плекаємо особистість: у діалозі з В. Сухомлинським. Дошкільне виховання. 2020. № 1. С. 3-5
4. Гетьман Т. О. Врахування індивідуальних особливостей уваги молодших школярів у навчальному процесі. *Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка менеджмент* : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 8. С. 204-2012.
5. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків, 2020. 320 с.
6. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія : Центр навч. літератури. Київ, 2017. 128 с.
7. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище як чинник зняття кризи уваги в початковій школі. *Наука. Релігія. Суспільство* : зб. праць Ін-ту проблем штучного інтелекту. 2010. № 2. С. 206–211.
8. Скрипченко О. В. Молодший шкільний вік. Вікова психологія. Київ : Радянська школа, 1986. С. 139–178.
9. Савченко Т. Л. Сутність уваги, уважливості і спостережливості як індивідуальних рис особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць

Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2010. Т. V. Вип. 10. С. 205–210.

10. Федієнко В. В. Логіка, пам'ять та увага : сучасні зарубіжні та вітчизняні методики. Харків : Школа, 2021. 80 с.

11. Щічко І. Дослідження властивостей уваги в молодшому шкільному віці. Актуальні проблеми психології в закладах освіти : зб. наук. праць. 2015. Вип. V. С. 103–107.

Кандієва Антоніна Олегівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Борищ Костянтин Костянтинович

ВПЛИВ СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА РИЗИК ПОВЕРНЕННЯ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

У сучасному науковому дискурсі проблема зловживання психоактивними речовинами розглядається як одна з ключових загроз суспільному здоров'ю, оскільки навіть після проходження лікування зберігається високий ризик повторного повернення до адиктивної поведінки. Актуальність дослідження зумовлена тим, що, незважаючи на розвиток програм лікування та реабілітації, рецидив після періоду ремісії залишається поширеним явищем, що вимагає аналізу умов повсякденного життя особи після завершення терапії, передусім – особливостей сімейного середовища. Об'єктом дослідження є адиктивна поведінка в період ремісії, а предметом – психологічні механізми впливу сімейної взаємодії на ризик повернення до неї. Мета роботи полягає у визначенні ролі сімейного середовища як чинника, що може як підтримувати процес відновлення, так і опосередковано сприяти повторному виникненню адиктивних форм поведінки.

Під адиктивною поведінкою розуміється форма девіантної поведінки, що характеризується формуванням стійкої залежності від психоактивних речовин або певних видів діяльності з метою зміни психоемоційного стану. Повернення до адиктивної поведінки розглядається як відновлення вживання після періоду утримання. Сімейна взаємодія визначається як система емоційних, комунікативних та рольових зв'язків між членами родини, що впливають на психологічний стан особистості.

Спочатку вивчали залежності, зосереджуючись на біологічних причинах та особливостях властивостей людини, яка страждає на залежність. З часом стало зрозуміло, що цей підхід не зможе пояснити, чому люди часто повертаються до неправильних дій, навіть коли вони бажають змінити свою поведінку та показують позитивні зміни під час лікування. З цього виникло вчення про те, що

залежність – це процес, який підтримується взаємодією з іншими людьми, особливо сім'єю. [3; 4].

У цьому контексті певного значення набувають емпіричні дослідження, що дозволяють конкретизувати механізми впливу сімейної взаємодії на ризик рецидиву адиктивної поведінки. Показовим у цьому плані є дослідження Zeng, Lu та співавторів, опубліковане в International Journal of Mental Health Systems, у якому аналізується взаємозв'язок між сімейною інтимністю, психологічними ресурсами особистості та ймовірністю рецидиву у осіб із досвідом вживання психоактивних речовин [5].

Дослідження ґрунтується на даних 817 респондентів. За результатами опитування, близько 36% учасників мали досвід повторного повернення до вживання після періоду ремісії. Статистичний аналіз показав, що низький рівень сімейної інтимності достовірно пов'язаний із підвищеним ризиком рецидиву ($p < 0,01$): у групі з низькими показниками емоційної близькості частота повернення до вживання була приблизно на 18-22% вищою порівняно з учасниками, які оцінювали сімейну підтримку як високу. Таким чином, сімейне середовище постає не як нейтральний фон, а як чинник, що має кількісно підтверджений вплив на стійкість ремісії.

Водночас автори встановили, що психологічний капітал частково медіює цей зв'язок. За результатами структурного моделювання, опосередкований ефект становив близько 27% від загального впливу сімейної інтимності на ризик рецидиву ($p < 0,01$). Особи з вищими показниками надії, самоефективності та суб'єктивного контролю демонстрували на 15-19% нижчу ймовірність повернення до адиктивної поведінки навіть за наявності помірних сімейних труднощів. Натомість низький рівень психологічного капіталу в поєднанні з дефіцитом емоційної підтримки підвищував імовірність зриву майже в півтора раза [5].

Автори також приділяють увагу ролі самоефективності як змінної, що модерує цей процес. Згідно з отриманими даними, у групі з високою самоефективністю ризик рецидиву був приблизно на 21% нижчим порівняно з групою з низькими показниками цього параметра. Це означає, що навіть за несприятливих сімейних умов особи з більш розвиненим відчуттям здатності контролювати власну поведінку демонструють вищу стійкість до зриву. Водночас поєднання низької самоефективності та недостатньої сімейної підтримки формує найбільш уразливу групу, у якій частота повторного повернення до вживання є максимальною [5].

Разом із тим сімейна взаємодія впливає на ризик рецидиву через характер комунікації та способи регуляції напруження у родині. Узагальнення результатів сімейно-орієнтованих досліджень показує, що в сім'ях із хронічними конфліктами або емоційним дистанціюванням ризик повторного вживання зростає в середньому на 20-25 % порівняно з функціональними родинами [3].

У родинях з історією залежності нерідко формується ситуація, коли поведінка однієї людини стає центральною для всієї системи, а інші члени поступово перебирають на себе функції контролю та нагляду. За даними систематичного аналізу [1], у близько 40% випадків зберігається дисфункційна

рольова структура навіть після завершення лікування, що корелює з підвищеною частотою рецидивів упродовж першого року ремісії.

За умов хронічної критики або недовіри ризик повернення до вживання також зростає. Дослідження впливу сімейної підтримки на результати лікування показують, що учасники, які оцінювали сімейне середовище як підтримувальне, демонстрували на 17-23% вищі показники збереження ремісії протягом року спостереження [2; 4]. Натомість постійне нагадування про минулі зриви та акцентування на невдачах асоціюється зі зниженням внутрішньої мотивації та меншою стабільністю досягнутих змін.

Результати дослідження Zeng та співавторів узгоджуються з іншими емпіричними даними, які підкреслюють роль сімейного функціонування у формуванні тенденції до рецидиву. Зокрема, у роботах Xia, Gong, Wang та ін. встановлено, що високий рівень сімейної функції асоціюється зі зниженням ризику повторного повернення до вживання приблизно на 20%, а вплив цього чинника частково реалізується через самооцінку та резильєнтність [1; 3]. Особи з вищими показниками резильєнтності мали на 16-18% нижчу ймовірність зриву, що свідчить про захисну роль психологічних ресурсів у структурі сімейної взаємодії.

Сімейні стосунки у випадку адиктивної поведінки часто стають дуже складними бо родина може бути як підтримкою, так і зберігати сталі патерни поведінки, які мимоволі сприяють поверненню до залежності. У сім'ях людей з адиктивними проблемами часто спостерігаються залежні стосунки, порушення емоційного простору, постійна напруженість або уникання відкритих розмов про проблеми [1; 2]. Такі особливості взаємодії не зникають автоматично після завершення лікування і можуть залишатися чинником, що ускладнює підтримання ремісії.

Ще один аспект, на який вказують данні дослідження, полягає у тому, що неякісна сімейна функція сприяє формуванню циклічних негативних взаємодій. Зокрема, у родинах, де панує недостатня підтримка, конфліктні стосунки або емоційна холодність, члени сім'ї нерідко відчують дефіцит соціальної підтримки, що посилює почуття безпорадності й уразливості до стресу. Це відображається у підвищеній схильності до рецидиву, оскільки поведінкові патерни, пов'язані із залежністю, починають виступати як засоби саморегуляції, що знімають напруження у короткостроковій перспективі.

Повернення до адиктивної поведінки, є результатом взаємодії індивідуальних психологічних ресурсів і сімейних чинників. Якість емоційної близькості, підтримки та комунікації в родині визначає стійкість ремісії та впливає на ймовірність зриву. Дисфункційні рольові моделі, хронічні конфлікти й емоційна дистанція підвищують ризик повторного вживання, тоді як підтримувальне середовище сприяє розвитку самоефективності та резильєнтності. Профілактика рецидиву потребує поєднання індивідуальної та сімейно-орієнтованої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Family functioning and substance use relapse : systematic analysis / T. S. [et al.] // *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*. – 2017. Vol. 12. Article

number: 34. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5578465/> (дата звернення: 26.01.2026).

2. Family involvement in addiction treatment outcomes : systematic review / R. J. [et al.] // *International Journal of Mental Health Systems*. 2021. Vol. 15. Article number: 47. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s13011-021-00347-0> (дата звернення: 29.01.2026).

3. Family-based interventions and relapse prevention in addictive behaviors / A. M. [et al.] // *Frontiers in Psychiatry*. 2022. Vol. 13. Article 816073. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8882822/> (дата звернення: 26.01.2026).

4. The role of family dynamics in relapse prevention among individuals with substance use disorders / L. K. [et al.] // *International Journal of Mental Health Systems*. 2021. Vol. 15. Article number: 63. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s13011-021-00386-7> (дата звернення: 30.01.2026).

5. Максимова Н. Ю. Сімейні чинники формування та подолання адиктивної поведінки / Н. Ю. Максимова. Київ, 2010. 312 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708592/1/Максимова.pdf> (дата звернення: 30.01.2026).

Петраш Анастасія Михайлівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Бориц Костянтин Костянтинович

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ІНТЕЛЕКТУ: ВІД ОДИНИЧНОГО ПОКАЗНИКА ДО МНОЖИННОЇ СТРУКТУРИ

У сучасній психологічній науці спостерігається чітка тенденція до переосмислення природи людського розуму та відходу від трактування інтелекту як сталого показника IQ . Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу до концепції когнітивного плюралізму, де розум розглядається як складна система незалежних можливостей. Об'єктом дослідження є феноменологія людського інтелекту, а предметом – трансформація поглядів на його структуру від одиничного фактора до множинної моделі. Мета роботи полягає в аналізі еволюції наукових підходів до розуміння інтелекту та визначенні ролі множинних здібностей у життєдіяльності особистості.

Спираючись на фундаментальні теорії Говарда Гарднера та Роберта Стернберга, сучасні дослідники виділяють цілу низку форм інтелекту, від класичних логічних операцій до емоційної грамотності та навичок реальної адаптації в соціумі. У сукупності ці елементи формують унікальний інтелектуальний профіль особистості , що дозволяє глибше інтерпретувати успішність людини, фокусуючись не лише на її академічних балах , а й на

здатності ефективно розв'язувати повсякденні проблеми та реалізовувати свій потенціал на користь суспільства.[1]

Протягом тривалого часу, починаючи з початку ХХ століття, у науці домінувала ідея фактора *g*, запропонована Чарльзом Спірменом. Він виявив статистичну закономірність: люди, які демонстрували високі результати в одному когнітивному тесті, зазвичай були успішними і в інших. На основі цього було зроблено припущення про існування «загальної ментальної енергії» – універсального внутрішнього ресурсу, який визначає межі інтелектуальних можливостей людини на все життя.[2]

Проаналізувавши зазначені поняття, можна дійти висновку, що тривалий час інтелект помилково сприймався як свого роду «біологічна потужність», яку неможливо змінити. Проте, наслідки такого обмеженого підходу призвели до ігнорування багатьох талановитих людей, чії здібності просто не вписувалися у вузькі рамки стандартних тестів.

Сучасна ж наука переосмислює інтелект як динамічну систему. Ми більше не шукаємо єдине число, яке б описувало розум, а досліджуємо, як людина використовує різні шляхи сприйняття, для взаємодії зі світом. Розуміння інтелекту змістилося з теоретичних вимірювань у площину реальної адаптивності.[1]

Найбільш валідною та впливовою моделлю в сучасному освітньому та науковому просторі залишається теорія множинних інтелектів Говарда Гарднера. Він запропонував розглядати розум як набір автономних систем обробки інформації:

- Вербально-лінгвістичний інтелект – це вміння майстерно володіти мовою, тонко відчувати смисли та використовувати слово як інструмент для переконання та передачі складних ідей.

- Логіко-математичний інтелект – здатність швидко розпізнавати закономірності, працювати з абстрактними схемами та будувати бездоганні логічні ланцюжки.

- Візуально-просторовий інтелект – талант створювати та трансформувати складні образи в уяві, що є критично важливим для архітектурного чи художнього моделювання.[3]

- Музично-ритмічний інтелект – окрема когнітивна сфера, що відповідає за сприйняття звукових патернів, ритмів та емоційну глибину аудіальних образів.

- Тілесно-кінестетичний інтелект – майстерність володіння власним тілом, прецизійна координація рухів та здатність маніпулювати предметами з ювелірною точністю.

- Натуралістичний інтелект – здатність розуміти живі системи, класифікувати природні об'єкти та помічати системні зв'язки у навколишньому середовищі. [4]

Окрему увагу вчені приділяють соціально-емоційній вертикалі, яка включає міжособистісний інтелект (вміння розуміти інших) та внутрішньо-особистісний інтелект (архітектура самосвідомості та саморегуляції).

Пояснюючи сутність цих моделей, стає очевидним, що людина може мати труднощі з абстрактною логікою, але водночас демонструвати надзвичайний інтелект у побудові складних соціальних зв'язків. Враховуючи це, можна стверджувати, що соціальний та емоційний вектори є не просто «додатком» до розуму, а його повноцінними й часто вирішальними компонентами.

Аналізуючи розвиток наукової думки, ми бачимо фундаментальну розбіжність між традиційною психометрією та сучасним системним поглядом. Класичний підхід намагався виміряти внутрішній ресурс особистості в ізольованих, лабораторних умовах. Натомість сучасні концепції, репрезентовані працями Гарднера та Роберта Стернберга, зосереджені на тому, як людина використовує свої сильні сторони для вирішення реальних проблем.

Важливо зауважити, що сучасний підхід проголошує рівноцінність різних видів інтелекту. Якщо раніше логіко-математичне мислення домінувало, то тепер емоційний чи практичний інтелект розглядаються як рівнозначні аспекти.

Враховуючи, що умови сучасного світу постійно змінюються, стає зрозумілим, що «життєва мудрість» (або практичний інтелект за Стернбергом) часто стає більш вагомим фактором успіху, ніж високий бал за тест IQ [3]. Проаналізувавши розвиток цих поглядів, ми бачимо перехід від розуму як «інструменту для вирішення задач» до розуму як «екосистеми здібностей».

Важливим доказом множинної природи інтелекту є сучасні дослідження колективного розуму (фактор *c*). Робота Аніти Вуллі довела, що успішність групи у вирішенні складних завдань майже не залежить від середнього IQ її учасників. Виявилося, що головним показником високого фактора *c*, є соціальна чутливість учасників, яку вимірювали за допомогою тесту «Читання думок по очах». Здатність членів групи точно розпізнавати невербальні сигнали та емоційні стани один одного виявилася фундаментом для когнітивної синхронізації колективу. Ключовими факторами виявилися соціальна чутливість (здатність розуміти емоції інших за невербальними знаками) та рівномірність комунікації в команді.[2]

Наслідком цих відкриттів є усвідомлення того, що інтелект – це не лише індивідуальна характеристика, а й здатність до когнітивної синхронізації з іншими. Судячи з результатів експериментів, емпатія та вміння вести діалог перетворюють окремих людей на цілісний, надпотужний «колективний мозок».

Розвиток феноменології інтелекту продемонстрував шлях від віри в єдину «ментальну енергію» до визнання глибокої множинності людського розуму. Сьогодні ми розуміємо, що інтелект не є статичним даром, а радше гнучкою системою, яка розвивається протягом життя. Визнання когнітивного плюралізму та фактора колективного інтелекту відкриває нові перспективи для розвитку особистості, де унікальний інтелектуальний профіль кожної людини стає основою для створення реальних соціокультурних цінностей та ефективної взаємодії в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Castejón, J. L., Perez, A. M., & Gilar, R. Confirmatory factor analysis of Project Spectrum activities. A second-order g factor or multiple intelligences? *Intelligence*, (2010). 38(5), 481–496.

2. Davis, K., Christodoulou, J., Seider, S., & Gardner, H. The theory of multiple intelligences. In R. J. Sternberg & S. B. Kaufman (Eds.), Cambridge handbook of intelligence. Cambridge, UK: Cambridge University Press. (2011).

3. Sternberg R. J. Cambridge Handbook of Intelligence. Cambridge University Press, 2019. 1200 p.

4. Фабрічева М. В. Теорія множинного інтелекту Гарднера. *fabricheva.com.ua*. URL: https://www.fabricheva.com.ua/shop_online/teoriya-mnozhestvennogo-intellekta-gardnera (дата звернення: 03.02.2026).

Семенова Аліна Олегівна

*студентка 4 курсу спеціальності «Психологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Борщ Костянтин Костянтинович*

ВПЛИВ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА СОЦМЕРЕЖ НА ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ПІДЛІТКІВ

У сучасному світі цифрові технології та соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя підлітків, значною мірою визначаючи способи їхньої комунікації, самовираження та соціалізації. Онлайн-середовище відкриває широкі можливості для доступу до інформації, розвитку навичок і підтримки соціальних зв'язків, однак водночас створює нові ризики для психоемоційного стану та поведінки молоді. Ця проблема набуває особливої актуальності в контексті формування девіантної поведінки підлітків, що проявляється у зростанні агресивних, асоціальних та сексуально девіантних моделей поведінки.

Девіантна поведінка підлітків формується в результаті складної взаємодії біологічних, психологічних і соціальних чинників. У цифрову епоху інтернету соціальні мережі виступають самостійним соціальним середовищем, у межах якого підлітки засвоюють норми, ролі та поведінкові сценарії [1].

Згідно з теорією соціального навчання, поведінка формується через спостереження та наслідування моделей, які отримують підкріплення. У цифровому просторі підлітки регулярно стикаються з агресивними, сексуалізованими або ризиковими формами поведінки. Можна сказати що, тривале перебування в інтернеті збільшує ймовірність контакту з девіантним контентом і зменшує ефективність соціального контролю з боку сім'ї та освітніх інституцій [2].

Крім того, особливості функціонування цифрового середовища, зокрема анонімність, швидкість поширення інформації та відсутність чітких соціальних санкцій, можуть послаблювати внутрішні обмеження підлітків. Внаслідок цього знижується здатність критично оцінювати побачене, що підвищує ризик нормалізації девіантних форм поведінки та їх подальшого відтворення у

реальному житті. В умовах незавершеного психоемоційного розвитку підлітки стають особливо вразливими до впливу цифрового середовища, що може сприяти закріпленню агресивних, імпульсивних або асоціальних поведінкових моделей.

Таким чином, цифрове середовище не лише відображає соціальні процеси, а й активно трансформує механізми соціалізації підлітків.

За результатами загальноукраїнського дослідження, 75,1 % підлітків проводять в інтернеті понад три години щодня, а 33,5 % – більше семи годин на добу. При цьому онлайн-навчання займає відносно невелику частину цього часу, що свідчить про переважання розважального та соціального контенту в цифровій активності підлітків [4].

Рисунок 1. Час проведений підлітками в інтернеті за день

Слід зазначити, що категорія підлітків, які перебувають в інтернеті понад 7 годин на день, є частиною групи тих, хто проводить онлайн понад 3 години.

Емпіричні дослідження свідчать, що соціальні мережі можуть виступати фактором нормалізації девіантної поведінки. У дослідженні Yu Cheng «The Impact of Social Media on Deviance and Crime» зазначається, що регулярний контакт із контентом, який демонструє агресію або порушення соціальних норм, знижує чутливість користувачів до таких дій та підвищує їхню соціальну прийнятність [5].

Українські дані підтверджують масштаб цього впливу. За результатами дослідження, найпопулярнішими платформами серед підлітків є YouTube (87,7 %), Telegram (85 %), TikTok (83 %), Viber (81,7 %) та Instagram (63,3 %). Ці платформи забезпечують безперервний потік візуально та емоційно насиченого контенту, значна частина якого не має чітких вікових обмежень [4].

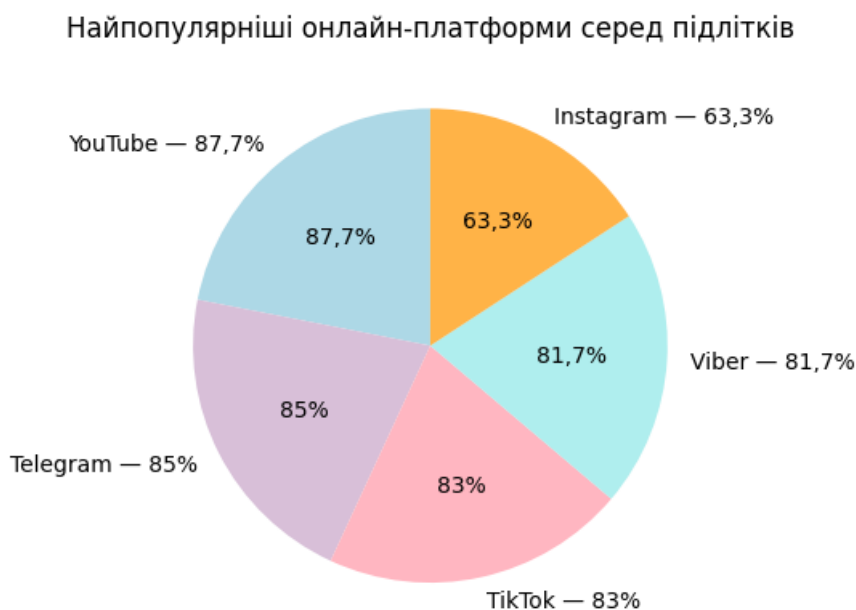

Рисунок 2. Найпопулярніші онлайн-платформи серед підлітків

Тривале перебування у соціальних мережах сприяє формуванню імпульсивного стилю поведінки, зниженню здатності до самоконтролю та поступовій десенсибілізації до агресії та насильства.

Telegram посідає особливе місце серед соціальних платформ, поєднуючи функції месенджера та соціальної мережі з мінімальним рівнем модерації. Високий рівень анонімності та наявність приватних каналів створюють умови для поширення сексуалізованого, насильницького або травматичного контенту.

За даними українського дослідження, близько третини підлітків щодня стикаються в інтернеті з контентом, пов'язаним із насильством, руйнуваннями або самоушкодженням, і значна частина такого контенту поширюється саме через соціальні мережі та месенджери.

Для підлітків, у яких ще не сформовані механізми емоційної регуляції та критичного оцінювання, Telegram може виконувати роль простору легітимації девіантних норм і поведінкових практик.

Також, як відомо, підлітковий вік є періодом активного формування сексуальної ідентичності, що супроводжується підвищеною допитливістю та потребою в інформації [1]. За даними міжнародних досліджень, вплив сексуально відвертого чи порнографічного контенту на підлітків є предметом наукового вивчення, і його пов'язують зі змінами у ставленні до сексуальних норм і ролей.

Регулярне споживання сексуалізованого контенту може формувати спотворені уявлення про інтимність, згоду та межі у стосунках. Дослідження, присвячені інтернет-моралі підлітків, зазначають, що такий контент знижує рівень емпатії та підвищує ризик імпульсивної та асоціальної поведінки.

У поєднанні з тривалим перебуванням у цифровому просторі сексуалізований контент може сприяти формуванню сексуально-девіантних установок і проблем у побудові здорових міжособистісних відносин [3].

Якщо говорити про аспект відеоігр, то з впевненістю можемо стверджувати що, це є поширеною формою дозвілля серед підлітків. Багато досліджень зазначають, що велика кількість сучасних ігор має насильницький характер, а часте та тривале взаємодія з ними може бути пов'язана зі зростанням агресивних реакцій – зокрема у формі підвищеної дратівливості або нетерпимості.

Ці дані узгоджуються з дослідженнями, які показують, що постійний контакт із жорстоким або агресивним контентом, зокрема у відеоіграх, знижує рівень емпатії та підвищує ризик імпульсивних моделей поведінки, хоча точні механізми залежать від соціального контексту та індивідуальних особливостей підлітка.

Підводячи підсумки, можемо сказати що, довготривала взаємодія підлітків із цифровим контентом, включно з насильницькими та сексуалізованими матеріалами, а також відеоіграми з агресивним змістом, може сприяти розвитку імпульсивності, агресії та асоціальних моделей поведінки. Важливо формувати критичне мислення, медіаграмотність і безпечний цифровий простір, щоб підлітки могли усвідомлено взаємодіяти з онлайн-середовищем і зменшити ризики девіантних проявів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романенкова О. Ю. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж на формування самооцінки підлітків. Ментальне здоров'я. 2025. Т. 2, № 3. С. 82–85.
2. Христюк О. Психологія девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. 2-ге вид. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
3. Maes C., van Oosten J. M. F., Vandenbosch L. Adolescents' Digital Media Interactions within the Context of Sexuality Development. Cambridge Core: веб-сайт. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/handbook-of-adolescent-digital-media-use-and-mental-health/adolescents-digital-media-interactions-within-the-context-of-sexuality-development/F48EB9689BFB90B2E6A6B03FFE30A0D8> (дата звернення: 04.02.2026).
4. Скільки часу підлітки проводять в інтернеті та як часто бачать там насильство: опитування. Українська правда. Життя : веб-сайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-chasu-pidlitki-provodyat-v-interneti-doslidzhennya-307938/> (дата звернення: 05.02.2026).
5. The Impact of Social Media on Deviance and Crime. Journal of Education, Humanities and Social Sciences. Darcy & Roy Press. URL: <https://drpress.org/ojs/index.php/EHSS/article/view/14555> (дата звернення: 02.02.2026).

СОЦІОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА РОБОТА.

Гнатюк Анна Богданівна, Костишина Софія Володимирівна,
студентки 3 курсу, спеціальності «Соціологія»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Рюль Вікторія Олександрівна

ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ СЕРЕД МОЛОДІ: ПСИХОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ

З розвитком сучасних технологій та розширенням інформаційного простору використання мобільних гаджетів та Інтернету загалом серед дітей шкільного віку значно збільшилося за останні декілька років. Надмірне споживання цифрового контенту та збільшення кількості часу, проведеного онлайн, часто приводить до наслідків, які негативно впливають на психологічний та фізичний стан здоров'я підлітків. Досить часто такий тип проведення вільного часу переростає в інтернет-залежність, яку іноді можна і не помітити.

Інтернет-залежність (Internet Addiction Disorder) – психічний стан, для якого характерно нав'язливе бажання користуватися Інтернетом і неможливість припинити це робити [2].

У сучасному суспільстві спостерігається зростання рівня інтернет-залежності, що супроводжує процеси науково-технічного розвитку та широкого впровадження цифрових технологій. Особливо вразливою групою є молодь, оскільки вікові особливості розвитку та переживання кризи дорослішання створюють сприятливі умови для формування адиктивної поведінки. Віртуальне середовище, у свою чергу, виступає альтернативним простором для задоволення потреб, реалізація яких у реальному житті може бути ускладнена [3].

Одним із проявів інтернет-залежності є надмірне перебування в онлайн-просторі. За результатами нашого дослідження, на твердження щодо зауважень про надмірне використання Інтернету 40% респондентів зазначили, що воно частково їм підходить, 37% – що слабо підходить, 16% – що зовсім не підходить, і лише 7% повністю погодилися з цим твердженням. Це свідчить про наявність тенденції до неконтрольованого використання мережі серед значної частини опитаних.

Дофамін, як нейромедіатор, що відповідає за відчуття задоволення, мотивацію та очікування винагороди, в умовах надмірного інформаційного впливу може сприяти формуванню залежної поведінки. Особливу роль у цьому відіграє так званий «швидкий дофамін», який виникає внаслідок короткотривалих стимулів, зокрема під час користування соціальними мережами. Це створює ефект «дофамінової пастки»: людина звикає до швидкого задоволення (лайки, відео, повідомлення) і поступово втрачає інтерес до більш тривалих і складних видів діяльності. Як зазначається у дослідженнях, постійне споживання контенту спричиняє зниження чутливості до дофаміну, що, у свою чергу, змушує збільшувати час перебування в мережі для досягнення того ж рівня задоволення [1].

Подібні прояви простежуються і в результатах нашого дослідження: лише 20% респондентів зазначили, що не залишаються в мережі довше запланованого часу, тоді як 34% вказали, що це твердження слабко їм підходить, 32% – частково підходить, а 14% – повністю підтверджують схильність проводити в Інтернеті більше часу, ніж планували. Отримані дані свідчать про наявність тенденції до втрати контролю над тривалістю онлайн-активності, що може розглядатися як один із проявів «дофамінової пастки».

Важливим аспектом інтернет-залежності є її емоційний компонент. Як зазначається у дослідженні, залежність від Інтернету супроводжується емоційною прив'язаністю до онлайн-середовища, що проявляється у прагненні отримати підтримку, схвалення та уникнути негативних переживань у реальному житті. Крім того, Інтернет може виступати засобом компенсації незадоволених потреб, зокрема потреби у спілкуванні, самореалізації та відчутті безпеки, а також способом втечі від реальності та покращення емоційного стану [4].

Результати нашого дослідження щодо твердження «Моє життя було б безрадісним, якби не було Інтернету» свідчать, що більшість респондентів не розглядають Інтернет як основне джерело емоційного задоволення: 39% зазначили, що твердження слабко їм підходить, а 32% – що зовсім не підходить. Водночас 19% опитаних частково погоджуються з цим твердженням, а 11% повністю його підтримують. Таким чином, попри домінування критичного ставлення до ролі Інтернету в емоційному житті, наявність частки респондентів, які пов'язують власне емоційне благополуччя з онлайн-середовищем, може свідчити про формування емоційної залежності та ризик розвитку інтернет-адикції.

Інтернет-залежність є складним психологічним явищем, що поєднує поведінкові та емоційні компоненти та формується під впливом постійного доступу до інформації й можливості швидкого отримання задоволення. Вона пов'язана з емоційною залученістю до онлайн-середовища та частковою заміною реальних потреб віртуальними.

Результати дослідження свідчать, що більшість респондентів не вважають Інтернет основним джерелом емоційного наповнення життя, однак наявність частини опитаних із протилежною позицією вказує на формування ризиків емоційної залежності та проявів інтернет-адикції серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анциферова Л. В. «Дофамінові пастки» підлітків у соціальних мережах. *Матеріали до 80-ї звітної студентської наукової конференції Секція «Факультету психології та соціальної роботи». Підсекція «Психологія», Підсекція «Соціальна робота», Підсекція «Освітні, педагогічні науки», м. Одеса. Одеса, 2024. С. 359–364.*

2. Асеева Ю. О. Комп'ютерна залежність, інтернет-залежність та кібер-адикції (історичний огляд дефініції). *Psychological Journal*. 2020. Т. 6. С. 57–65.

3. Камінська О. В. Чинники розвитку інтернет-залежності молоді. *Психологічні перспективи*. 2015. № 25. С. 65–75.

4. Скоробагатська О. Проблема Інтернет-залежності підлітків у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 10. С. 186-200.

Попович Емілія Олександрівна,
магістрантка 1 курсу спеціальності «Соціальна робота»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Попович Анна Михайлівна

ТРАВМА-ІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

В умовах війни населення України продовжує отримувати травматичний досвід, що зумовлює підвищений запит на фахівців, які готові надати психологічну підтримку. Результати одного з національних досліджень, проведених у 2025 році, вказують, що «потреби у сфері психічного здоров'я залишаються пріоритетними, понад 70% респондентів повідомляють про симптоми тривоги, депресії або сильного стресу протягом минулого року, проте лише кожен п'ятий звернувся за професійною допомогою» [1].

Психологічна травма розглядається як глибока емоційна та фізична реакція, «що виникла в результаті дії на психіку людини особисто значущої інформації й здатна через недостатність механізмів психологічного захисту та за наявності певних рис особистості призвести до розвитку психічного захворювання» [2, с. 311]. З травматичним досвідом традиційно працюють психологи, психотерапевти (травматерапевти, травма-консультанти), а останнім часом активно поширюються й види медико-психологічної та психосоціальної допомоги. Тому перед фахівцями соціальної роботи постає питання трансформації підходів до професійної діяльності у контексті базової концепції травма-інформованого підходу, запропонованого у 2001 році дослідниками у сфері травматичних переживань Максін Гарріс та Роджером Фаллотом [6, 7].

Базуючись на ній, фахівець або організація визнає значний вплив травматичного досвіду на поведінку, емоційний стан, спосіб мислення та взаємодію людини із соціальним середовищем. Це означає, що працівники, процедури, політики та середовище надання послуг мають створюватися та імплементуватися з урахуванням ризику ретравматизації та бути спрямованими на її запобігання. Такий підхід дуже подібний до загальних запобіжних заходів у медицині, де використовують рукавички, щоб захистити себе та пацієнта від ще більшої шкоди. У межах травма-інформованого підходу можна сказати, що теж використовуються умовні «метафоричні рукавички», що являють собою чутливу комунікацію, коректну взаємодію, безпечні умови та підтримуючі травма-інформований підхід практики в організаціях [5, 9].

У сфері соціальної роботи травма-інформований підхід реалізується через емпатію, повагу та усвідомлення того, що наслідки травми можуть стосуватися

як окремих осіб, так і сімей, груп чи навіть цілих громад. Його метою є формування або відновлення відчуття безпеки, довіри, впевненості в собі, соціального зв'язку та спроможності людини самостійно впливати на власне життя. Практично це означає створення фізично й емоційно безпечного простору для отримувачів соціальних послуг, визнання їхніх переживань, підтримку в налагодженні взаємин з іншими, а також надання доступної інформації про можливості допомоги, захисту та соціальної підтримки. Травма-інформований підхід у свою чергою має п'ять принципів, які дають практичне розуміння, як його можна втілювати, а саме: безпека, довіра та прозорість, вибір і контроль, співробітництво та участь, розширення прав і можливостей; а також іноді виділяють: підтримка за моделлю «рівний-рівному» та розуміння культурних, історичних та гендерних аспектів [4, 8, 11].

1. Безпека

Безпеку в контексті травма-інформованого підходу можна вважати базовим принципом. Адже вона передбачає створення таких умов, в яких людина відчуватиме себе комфортно та в безпеці як фізично, так і психологічно. Коли ми говоримо про безпеку – це не тільки відсутність прямої загрози, але й формування передбачуваності, стабільності, поваги та доброзичливості. Важливо розуміти, що ніби-то не критична невизначеність чи різкий тон спілкування, хаотичне середовище чи емоційна нестабільність спеціаліста вже можуть викликати підвищену тривожність, страх чи навіть репереживання у клієнта. Саме тому безпека в межах травма-інформованого підходу розглядається як базовий першочерговий принцип. А також цей підхід більше наголошує на тому, як людина себе почуває завдяки зовнішнім умовам взаємодії.

Реалізувати цей принцип у сфері надання соціальних послуг можна через планування установою/організацією доступного, комфортного простору, де впроваджені правила ненасильницької комунікації. Це має бути середовище, де забезпечується конфіденційність, повага до особистих меж та гідності людини. Соціальний працівник має використовувати спокійну, чітку й приймаючу комунікацію, в якій повинна бути відсутня будь-яка дискримінація. Також варто пояснювати послідовність дій, уникати осуду чи тиску та своєчасно реагувати на ознаки емоційного перевантаження клієнта. Варто не забувати, що в час диджиталізації безпека теж передбачає створення комфортного та захищеного цифрового середовища під час взаємодії онлайн та захист персональних даних.

2. Довіра та прозорість

Нерідко люди, що пережили травматичний досвід стикаються з порушенням базової довіри до інших людей, інституцій або цілої системи, тому для побудови ефективної взаємодії варто бути чесними, послідовними та будувати зрозумілі межі у відносинах між клієнтом та фахівцем. Клієнт повинен розуміти, що відбувається, які процедури використовуються, чи може бути конфіденційність цілком забезпечена і що його чекає далі. Прозорість знижує рівень напруги, повертає відчуття контролю та допомагає вибудувати довірливе середовище для співпраці.

У роботі цей принцип застосовується, коли соціальний працівник надає клієнту всю інформацію в повному і доступному вигляді та інформує отримувача

послуг про його права та обов'язки, пояснює порядок надання допомоги, строки розгляду звернень, можливі результати та обмеження, що існують. Також в разі настання певних змін, клієнта потрібно завчасно повідомляти та пояснювати причини прийнятих рішень, дотримуватися даних обіцянок та уникати суперечливих дій. Тут теж важливо не забувати про інформовану згоду, коли людина усвідомлено погоджується на певні втручання, дії та передачу інформації. Власне для формування довіри до системи соціального захисту послідовність, відкритість і чесність у професійній поведінці є ключовими чинниками.

3. Вибір і контроль

Цей принцип втілює основоположні твердження щодо прав людини, тож ґрунтується на визнанні того, що людина має право самостійно впливати на рішення, що стосуються її життя, добробуту та процесу отримання допомоги, окрім випадків, що передбачені законодавством. Дуже часто одним з наслідків травми є відчуття безсилля, втрати автономії та відчуття безповоротності події, тобто відсутності будь-якого впливу на них. Саме тому травма-інформований підхід спрямований на відновлення суб'єктності людини через надання їй можливості робити вибір, висловлювати свою позицію та приймати рішення.

Під час взаємодії з надавачами соціальних послуг цей принцип може втілюватися через залучення клієнта до планування індивідуальної роботи, обговорення можливих варіантів дій, пояснення альтернатив, але також і повагу до права клієнта відмовитися від певних послуг. Клієнт має повне право ставити запитання, уточнювати умови співпраці, змінювати власне рішення або просити змінити формат взаємодії без страху осуду чи покарання. У такому підході соціальний працівник є не контролером, а партнером, який підтримує в прийнятті рішень і сприяє відновленню впевненості людини у власних силах.

4. Співпраця та взаємна участь

Травма-інформований підхід визнає той факт, що людина є експертом в тому, який вона має життєвий досвід й ефективна допомога можлива лише за умови поваги до цього досвіду. Тож принцип співпраці передбачає відмову від суворої ієрархічної моделі, в якій фахівець є єдиним носієм знань і влади, натомість звертає увагу на партнерстві та взаємній участі. Тобто клієнт та фахівець знаходяться по один бік проблеми та прагнуть спільної мети: покращити стан/добробут клієнта. Співпраця та взаємна участь охоплюють спільне прийняття рішень, залучення до процесу планування та визнання голосу клієнта. Цей підхід сприяє відновленню гідності та соціальної включеності клієнта.

При комунікації з клієнтом це транслюється через побудову діалогу й відсутність директивних вказівок. Реалізовувати цей підхід можна, до прикладу, через спільне формулювання цілей соціального супроводу, обговорення реалістичних кроків підтримки, залучення сім'ї чи інших значущих осіб за згодою та потребою клієнта. Найважливіше, щоб людина відчувала себе учасником процесу, а не об'єктом на який впливають. Цей принцип у травма-інформованому підході відповідає за мотивацію до змін та сприяє більш стійким результатам допомоги.

5. Розширення можливостей

Розширення можливостей або англійською empowerment – це принцип, що зосереджує свою увагу не тільки на проблемах, травмах чи втратах, яких людина зазнала, а й на вже наявних ресурсах, здібностях, досвіді подолання труднощів та потенціалі розвитку. Нерідко особи, що пережили травму, сприймають себе через призму безпорадності та вразливості. Травма-інформований підхід має на меті змінити цю перспективу, допомагаючи людині побачити свої сильні сторони й здатність впливати на власне майбутнє.

Для спеціалістів у сфері надання соціальних послуг це означає, що робота з клієнтом повинна бути спрямована на підтримку його самостійності, навчання механізмів самодопомоги, на посилення резильєнтності та заохочення до участі в житті суспільства. Згідно з травма-інформованим підходом соціальний працівник має підкреслювати досягнення клієнта, визнавати докладені ним зусилля, допомагати ставити досяжні цілі та формувати реалістичний план розвитку. Дуже важливим в цьому контексті є перехід від моделі питання «що з вами сталося?» до моделі «що вам допоможе рухатися далі?». Саме цей перехід сприяє не тільки подоланню наслідків травми, але й особистісному зростанню людини.

Цей підхід не є складним в імплементації, проте суттєво знижує ризик заподіяння шкоди клієнтам з боку надавачів соціальних послуг. Саме тому в Україні з 2022 року регулярно проводяться тренінги, спрямовані на підвищення обізнаності фахівців та вдосконалення їхньої професійної діяльності. Це особливо важливо з огляду на те, що відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» право надавати соціальні послуги мають юридичні особи (державні, комунальні, приватні заклади) та фізичні особи-підприємці, а також фізичні особи, які надають догляд на непрофесійній основі [10]. Така практика може впливати на якість надання послуг, тому навчання травма-інформованому підходу є важливим інструментом мінімізації відповідних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оцінка потреб у сфері охорони здоров'я дорослого населення України: звіт про опитування: квітень 2025 року / Всесвітня організація охорони здоров'я. Регіональне бюро для Європи. (2025). URL: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2025-6904-46670-80597>
2. Синявський В.В., Сергєєнкова О.П. Психологічний словник. / за ред. Н.А. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.
3. Колк ван дер Б. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому / за пер. А. Цвіри. Харків: Віват, 2025. 624 с.
4. Community Care. A trauma-informed approach to social work: practice tips. URL: <https://www.communitycare.co.uk/content/news/a-trauma-informed-approach-to-social-work-practice-tips>
5. University of Buffalo. Buffalo Center for Social Research. What is Trauma-Informed Care? URL: <https://socialwork.buffalo.edu/social-research/institutes-centers/institute-on-trauma-and-trauma-informed-care/what-is-trauma-informed-care.html>

6. Harris M., Fallot R. D. Creating Cultures of Trauma-Informed Care (CCTIC): A Self-Assessment and Planning Protocol. July, 2009. URL: <https://children.wi.gov/Documents/CCTICSelf-AssessmentandPlanningProtocol0709.pdf>
7. Harris M., Fallot R. D. Envisioning a Trauma-Informed Service System: A Vital Paradigm Shift. 2001 Spring. URL: <https://nhchc.org/wp-content/uploads/2020/01/Chapter-1-Harris-Fallot.pdf>
8. GOV.UK. Guidance. Working definition of trauma-informed practice. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/working-definition-of-trauma-informed-practice/working-definition-of-trauma-informed-practice>
9. Virginia Commonwealth University. School of Social Work. What Is Trauma-Informed Practice in Social Work? URL: <https://onlinesocialwork.vcu.edu/blog/what-is-trauma-informed-care/>
10. Верховна Рада України. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
11. Making cents. Застосування травмаінформованого підходу у заходах моніторингу, оцінки, досліджень та навчання. URL: <https://makingcents.com/wp-content/uploads/2023/12/UKR-UNITY-Trauma-Informed-MERL-Learning-Brief.pdf>

Старцун Катерина Андріївна,
студентка 3 курсу спеціальності «Соціальна робота»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Рюль Вікторія Олександрівна

ПРОЯВИ ТА ПОШИРЕНІСТЬ ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД СТУДЕНТІВ

Гендерно-зумовлене насильство залишається гострою проблемою України, особливо в умовах війни. За даними Національної поліції, у 2024 році зареєстровано понад 130 тис. адміністративних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством; на обліку – 112 тис. кривдників. Станом на початок 2025 року зафіксовано 432 випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Кризові умови посилюють латентність: обмежений доступ до допомоги, стрес, економічна залежність сприяють зростанню психологічного, фізичного та сексуального насильства. Освітнє середовище одночасно є зоною ризику й потенційним майданчиком профілактики. Низька обізнаність студентів, недовіра до правоохоронців та віктимблеймінг вимагають наукового осмислення й практичних заходів. [2]

Питання активно висвітлюється в офіційних документах: Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 року (Постанова КМУ № 752-р від 12.08.2022), звіт «Україна не мовчить.

Хроніка протидії СНПК (2022–2024 рр.)», звіти ООН Жінки та UNFPA (2023–2024), де зазначено, що 3,6 млн осіб потребують послуг із запобігання насильству, 90 % – жінки та дівчата. Наукові праці акцентують роль ЗВО у формуванні культури нульової толерантності. Водночас бракує свіжих емпіричних досліджень серед студентів України, що зумовлює необхідність авторського опитування. [3] Дослідження базується на поєднанні теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція) та емпіричних методів. Використано системний і порівняльний підходи, аналіз статистичних даних міжнародних і національних інституцій (ООН Жінки, UNFPA, Національна поліція України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини), а також нормативно-правових актів. Емпіричну базу становить авторське анкетування 34 студентів Ужгородського національного університету (2025 р.), проведене через Google Forms. Опитування охопило демографічні показники та 20 питань щодо досвіду, обізнаності та ставлення до гендерно-зумовленого насильства. Результати оброблено методами описової статистики.

На сьогоднішній день поширеною проблемою не тільки українського, а й інших суспільств є гендерно-зумовлене насильство. На жаль, пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, яку веде Росія проти України, не лише не сприяли вирішенню цієї проблеми, а навпаки – тільки загострили її. Коли суспільство переживає кризу, нестабільність і стрес, зростає ризик проявів агресії та насильства. Саме в такі періоди відбувається збільшення кількості випадків домашнього, сексуального та психологічного насильства. Крім того, в умовах війни доступ до захисних структур, правової підтримки та психологічної допомоги часто є обмеженим. [1, с. 2] Проблема насильства за ознакою статі полягає у глибоко вкоріненій гендерній нерівності, стереотипах та дискримінації, що існують у суспільстві протягом тривалого часу. Це насильство може відбуватися у найрізноманітніших середовищах – у сім'ях, на роботі, у навчальних закладах, у громадському просторі, та, зазвичай, має системний характер. Воно може проявлятися у формі психологічного тиску, фізичного або сексуального насильства, економічної залежності, контролю, залякування або соціального виключення. Наслідки такого насильства – руйнівні. Вони торкаються не лише постраждалих, але й ширшого суспільного середовища. Люди, які пережили насильство, часто мають тривалі психологічні травми, які проявляються у вигляді тривожності, депресії, ПТСР (посттравматичного стресового розладу), труднощів у побудові стосунків або навіть втрати працездатності. [1, с. 4] Хоча українське законодавство поступово удосконалюється у сфері захисту постраждалих, забезпечення кримінальної відповідальності кривдників та ратифікації важливих міжнародних документів (наприклад, Стамбульської конвенції), питання залишається недостатньо висвітленим у суспільному дискурсі. Багато людей досі соромляться або бояться говорити про свій досвід, а суспільні установки часто звинувачують жертву замість кривдника. [6] Під гендерно-зумовленим насильством визначають «загальний термін для будь-якого акту завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи і пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між

чоловіками і жінками, викликає серйозну і зростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій». [6, с. 5]

За даними ООН Жінки, у 2023 році 3,6 мільйона людей в Україні потребували доступу до послуг із запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство, 90% з них – жінки та дівчата. [3] Український омбудсмен Дмитро Лубінець повідомив, що з початку повномасштабного вторгнення зафіксовано 296 фактів сексуального насильства з боку окупаційних сил. З них 107 фактів – стосовно чоловіків, 179 – щодо жінок, 15 – стосовно неповнолітніх дітей (14 дівчаток та 1 хлопчика). Ці цифри не лише вражають, але й свідчать про те, що сексуальне насильство використовується ворогом як зброя війни, засіб приниження, психологічного тиску та знищення гідності українців. [4] Окрема увага має бути приділена молоді та підліткам. Саме в юному віці формуються світогляд, уявлення про ролі чоловіків і жінок, допустимі межі у стосунках. Освітні заклади, такі як школи, коледжі та університети, відіграють ключову роль у формуванні здорового розуміння рівноправ'я, взаємоповаги та недопустимості будь-яких форм насильства. Нерідко молоді люди не усвідомлюють, що їхні дії є проявами психологічного або сексуального тиску. Саме тому необхідно впроваджувати систематичну роботу з просвіти, тренінги, лекції, а також інтегрувати тематику гендерної рівності у навчальні програми.

Результати проведеного дослідження підтверджують актуальність проблеми у студентському середовищі. Зокрема, встановлено, що: На запитання **«Чи стикалися ви з проявами насильства за ознакою статі?»** відповіді розподілилися так: найбільша частка респондентів – 38% – зазначила, що з такими ситуаціями не стикалася. Водночас 35% опитаних відповіли ствердно, вказавши на власний досвід проявів гендерно зумовленого насильства. Ще 27% учасників опитування обрали варіант «важко відповісти», що свідчить або про невпевненість, або про недостатню поінформованість щодо того, які саме дії можна вважати такими проявами.

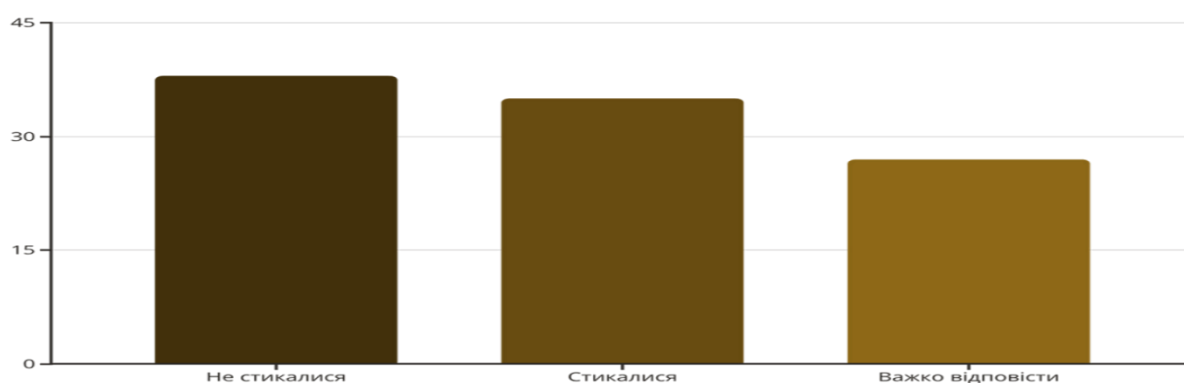

Рис.1. «Чи стикалися ви з проявами насильства за ознакою статі?»

Ці дані свідчать про значну поширеність проблеми та її частково латентний характер. Також встановлено, що: На запитання «У яких сферах, на вашу думку, найчастіше трапляється гендерно-зумовлене насильство?» відповіді респондентів розподілилися таким чином: 30% вважають, що воно найчастіше трапляється в родині, 15% зазначили навчальне середовище, а 5% опитаних

вказали на роботу. Найбільшу частку – 50% – склали респонденти, які вважають, що гендерно-зумовлене насильство найчастіше проявляється на вулиці або в публічних місцях.

Сфери, де найчастіше трапляється гендерно-зумовлене насильство

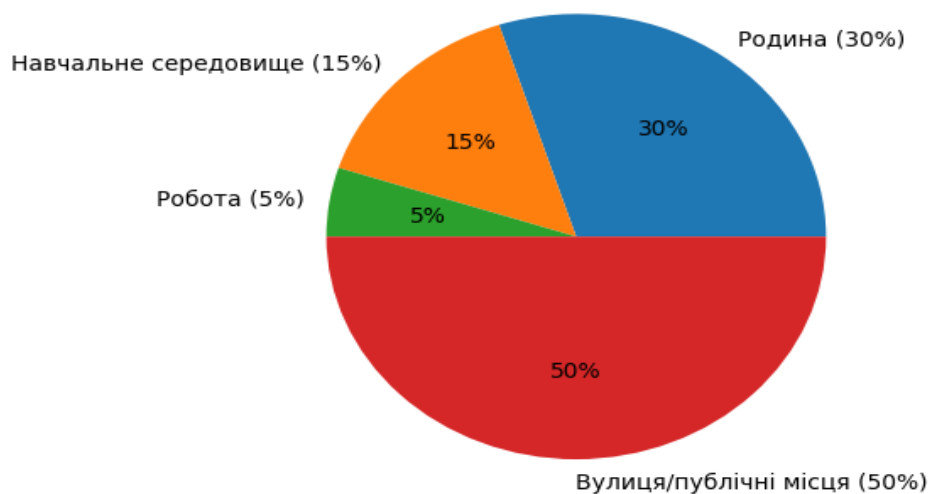

Рис.2. У яких сферах, на вашу думку, найчастіше трапляється гендерно-зумовлене насильство

Особливу увагу привертає рівень обізнаності: На запитання «**Чи знаєте ви, куди звертатися у разі вчинення насильства за ознакою статі?**» відповіді респондентів розподілилися наступним чином: 36,4% опитаних зазначили, що знають, куди можна звернутися. Трохи менше – 33,3% – відповіли «ні», а 30,3% респондентів виявили невпевненість у цьому питанні. Це свідчить про серйозну проблему у сфері інформування та доступу до допомоги. Найпоширенішими формами насильства у студентському середовищі є психологічне насильство (припинення, тиск, маніпуляції), кібернасильство (образи, переслідування в соцмережах) та сексуальні домагання. Основними чинниками поширення гендерно-зумовленого насильства виступають гендерні стереотипи, низький рівень правової обізнаності, толерантність до насильницької поведінки і недовіра до системи правосуддя. Освітнє середовище має потенціал стати ефективним інструментом профілактики. Для цього необхідно впроваджувати освітні програми з гендерної рівності, проводити тренінги та інформаційні кампанії, створювати механізми реагування у ЗВО, а також забезпечувати психологічну підтримку.

Молодь – це майбутнє нашої держави. І саме завдяки її обізнаності, відкритості та чутливості до соціальних проблем можливе поступове викорінення гендерно-зумовленого насильства. Майбутнє без насильства можливе лише тоді, коли молоде покоління не повторює помилки минулого, а формує нові, здорові моделі поведінки. Адже, набагато легше попередити насильство, ніж боротися з його наслідками. Профілактика – найефективніша зброя у боротьбі з будь-якими формами дискримінації та насильства. Гендерно-зумовлене насильство серед студентів є поширеною, але значною мірою

латентною проблемою, коріння якої лежить у гендерних стереотипах, кризових умовах війни та недосконалості механізмів захисту. Авторське дослідження засвідчило, що понад третина студентів стикалися з насильством особисто, більшість вважає проблему актуальною, але водночас відзначає слабку інформованість і довіру до існуючих інституцій. Освітнє середовище має стати ключовим простором профілактики через впровадження обов'язкових курсів з гендерної рівності, внутрішніх політик реагування, тренінгів та психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зейналов Алі Огли. Гендерно зумовлене сексуальне насильство під час міжнародного збройного конфлікту на території України: постановка проблеми. *Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/10-2.pdf>.

2. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%: МВС та Парламент працюють над посиленням відповідальності. *kmu.gov.ua*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-zrosla-na-20-mvs-ta-parlament-pratsiuiut-nad-posylenniam-vidpovidalnosti>.

3. Комунікаційна кампанія ООН жінки в Україні з протидії гендерно зумовленому насильству щодо жінок та дівчат – #нестерпиться. *ООН Жінки – Україна*. URL : <https://ukraine.unwomen.org/uk/stories/pres-reliz/2023/11/komunikatsiyna-kampaniya-onn-zhinky-v-ukrayini-z-protydyi-henderno-zumovlenomu-nasylstvu-shchodo-zhinok-ta-divchat-nesterpytsya>.

4. Приазов'я Н., Янковський О., Бадюк О. «Гвалтували по черзі на вогневих позиціях»: сексуальні злочини в російській окупації. Кого і як карають. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-seksualni-zlochyny-viyskovykh-rosiyi-novi-fakty/32972567.html>.

5. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>.

6. Unicef. Підтримка людей, які пережили гендерно зумовлене насильство : довід.-порадник із взаємодії. UNICEF. 37 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/27931/file/Mobile_booklet_Final.pdf.

Чобаня Софія Віталіївна
студентка 3 курсу спеціальності «Соціальна робота»
науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Рюль Вікторія Олександрівна

ПРОБЛЕМА ПОШИРЕННЯ ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Проблема гендерно-зумовленого насильства залишається однією з найактуальніших у сучасному суспільстві. Вона охоплює різні сфери життя – від сімейних відносин до освітнього середовища та публічного простору. Особливо важливо дослідити рівень обізнаності та досвіду молоді, адже саме студентство є активною частиною суспільства, яка формує майбутні соціальні норми та цінності.

Метою даного дослідження є аналіз поширеності гендерно-зумовленого насильства серед студентів, їхнього ставлення до цієї проблеми, рівня обізнаності щодо шляхів захисту та оцінки ефективності існуючих механізмів протидії.

У дослідженні взяли участь студенти різного віку, проте найбільшу частку становлять молоді люди віком від 18 до 21 року – 68%. Респонденти молодше 18 років складають 23,5%, тоді як група віком 22–25 років є найменшою – 9%. За гендерною ознакою спостерігається значна диспропорція: 82,4% опитаних – дівчата, і лише 11,8% – юнаки. Це може впливати на результати дослідження, адже жінки частіше стикаються з проблемою гендерного насильства або є більш чутливими до неї. Більшість респондентів (71%) проживає у містах, тоді як 29% – у сільській місцевості. Географічно переважають студенти, які перебувають на Закарпатті.

Результати дослідження показали, що 35% опитаних мали особистий досвід зіткнення з проявами гендерно-зумовленого насильства. Водночас 38% зазначили, що не стикалися з такими ситуаціями, а ще 27% не змогли дати однозначної відповіді. Це свідчить про певну невизначеність у розумінні того, що саме вважається насильством. Важливим є те, що 80% респондентів не обмежують проблему лише жінками, визнаючи, що вона може стосуватися будь-якої статі. Це підтверджується і тим, що 88% опитаних вважають: жертвою насильства може бути як чоловік, так і жінка. Більшість студентів (90%) визнає актуальність проблеми в сучасному суспільстві, що свідчить про її значну поширеність та суспільний резонанс.

Переважає більшість респондентів (94,1%) підтримує необхідність кримінальної відповідальності за вчинення гендерно-зумовленого насильства. Це демонструє високий рівень запиту на справедливість та покарання кривдників.

Водночас оцінка ефективності системи захисту постраждалих є критичною: лише 5% вважають її ефективною, тоді як 62% переконані у протилежному. Ще третина респондентів не змогла визначитися, що може свідчити про недостатню

поінформованість.

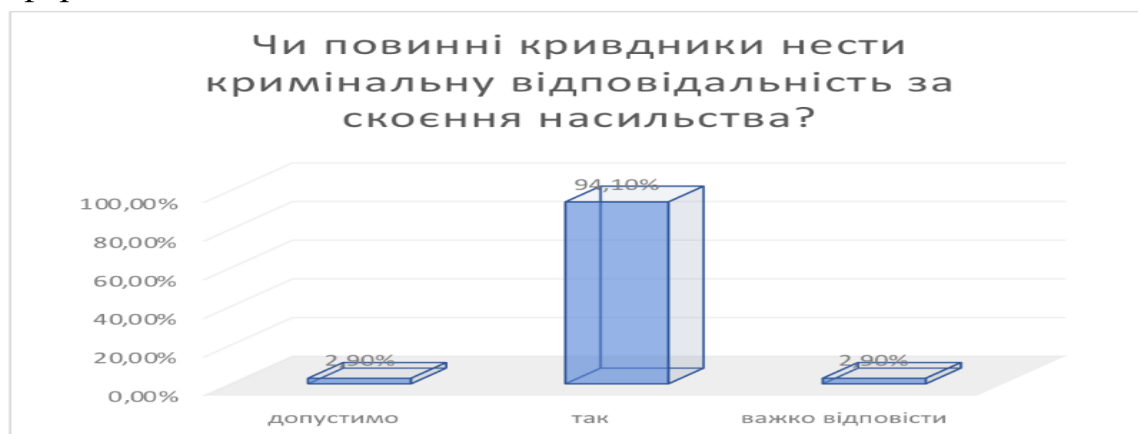

Рис.1 Кримінальна відповідальність за скоєне насильство

Крім того, рівень довіри до системи правосуддя залишається низьким: 48% опитаних не довіряють їй взагалі, а 50% – лише частково.

Опитування показало, що випадки гендерно-зумовленого насильства є досить поширеними в оточенні студентів: 33% респондентів зазначили, що їхні знайомі або друзі стикалися з такими ситуаціями.

Щодо сфер прояву, то найбільше респондентів (50%) вважають, що насильство найчастіше трапляється у публічних місцях. Значна частина також вказує на сім'ю (30%), що підтверджує наявність проблеми в приватній сфері. Менше випадків пов'язують із навчальним середовищем (15%) та роботою (5%). Більшість студентів вважає, що жертвами насильства вони стають іноді (61,8%), що свідчить про періодичний, але не поодинокий характер цього явища.

Дослідження показало недостатній рівень обізнаності студентів щодо шляхів захисту: лише 35% знають, куди звертатися у разі насильства. Значна частина або не знає цього (33%), або не впевнена у своїх знаннях (29%).

Рис.2 Обговорення теми гендерної рівності у навчальному закладі

Також 47% респондентів вважають, що в їхніх навчальних закладах недостатньо інформації щодо протидії гендерному насильству, а половина опитаних взагалі не змогла оцінити рівень інформування.

Щодо обговорення теми гендерної рівності, лише 11,8% зазначили, що вона піднімається часто, тоді як майже половина – лише іноді, а понад чверть – взагалі не стикається з її обговоренням.

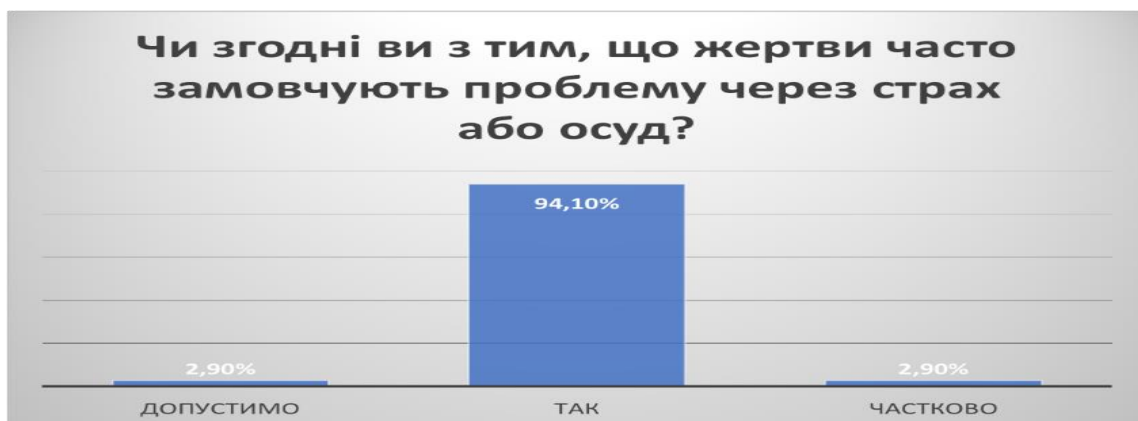

Рис.3 Замовчування проблеми через страх або осуд.

Переважає більшість студентів (94,1%) погоджується з тим, що жертви часто замовчують проблему через страх осуду або наслідків. Це вказує на наявність соціальних бар'єрів у боротьбі з насильством. Водночас позитивним є той факт, що всі респонденти (100%) готові підтримати друзів або знайомих, які стали жертвами насильства.

Більшість опитаних вважає, що засоби масової інформації недостатньо висвітлюють цю проблему (67%). Також 58% респондентів визнають вплив освіти на формування ставлення до гендерного насильства, а 67% – вплив релігії та традицій.

Отож, результати дослідження свідчать про те, що проблема гендерно-зумовленого насильства є актуальною серед студентської молоді та має різноманітні прояви. Значна частина респондентів має особистий або опосередкований досвід зіткнення з цим явищем. Водночас спостерігається недостатній рівень обізнаності щодо механізмів захисту, низька довіра до системи правосуддя та критична оцінка ефективності існуючих інституцій. Це підкреслює необхідність посилення інформаційної роботи, удосконалення системи захисту та впровадження освітніх програм. Підтримка ідеї введення курсів з гендерної рівності у вищих навчальних закладах (73,5%) свідчить про готовність студентів до змін і підвищення рівня обізнаності. Таким чином, подальша робота у цьому напрямку є необхідною умовою для зменшення рівня гендерно-зумовленого насильства в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017
2. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству в закладах освіти.

Смілевський Антон Леонідович,
*аспірант кафедри політології філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
науковий керівник: Романюк Анатолій Семенович*

ІНДЕКС FREEDOM HOUSE У ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Поширення міжнародних індексів демократії стало однією з найважливіших тенденцій розвитку сучасного глобального врядування. Якщо наприкінці ХХ ст. вони переважно виконували функцію порівняльного вимірювання політичних режимів, то сьогодні дедалі більше трансформуються у механізми міжнародного нормативного впливу на державну політику. У цьому контексті особливе місце посідає індекс Freedom House, результати якого використовуються урядами, міжнародними організаціями, донорами, інвесторами та експертними середовищами як один із ключових індикаторів якості демократії. Це дає підстави розглядати його не лише як інструмент вимірювання, а й як чинник стимулювання демократичних реформ. Методологія Freedom House базується на універсальних принципах ліберальної демократії, орієнтується не лише на формально закріплені права, а передусім на їхню практичну реалізацію, що дозволяє використовувати результати оцінювання як комплексний індикатор стану демократичного розвитку держав.

Особливого значення результати вимірювань Freedom House набувають в умовах сучасної хвилі глобального демократичного регресу. За результатами дослідження 2026 р. організація зафіксувала двадцятий рік поспіль скорочення рівня свободи у світі. Зниження показників демократичного розвитку було зафіксоване у більшій кількості держав, ніж позитивні зміни, що свідчить про стійку тенденцію до посилення авторитарних практик, послаблення системи стримувань і противаг, обмеження свободи слова, незалежності судової влади та діяльності громадянського суспільства. Одночасно відбувається трансформація міжнародного середовища, у межах якого демократичні держави дедалі більше концентрують ресурси на власних безпекових потребах, що супроводжується скороченням фінансової підтримки міжнародних програм розвитку демократії.

За таких умов особливої ваги набуває аналіз України, яка після початку російської агресії у 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., змушена забезпечувати функціонування демократичних інститутів в умовах постійної екзистенційної загрози. Україна демонструє специфічний тип демократичної трансформації, який можна визначити як **демократичну стійкість в умовах війни**. На відміну від класичних моделей демократичного регресу, де обмеження прав і свобод є наслідком концентрації влади, український випадок характеризується тимчасовими інституційними обмеженнями, детермінованими необхідністю забезпечення оборони держави. Водночас ключові демократичні інститути, громадянське суспільство, конкурентне політичне середовище та стратегічна орієнтація на європейську

інтеграцію залишаються функціональними, що відображається і в оцінках Freedom House.

Динаміка показників Freedom House у 2014–2026 рр. відображає складну еволюцію української політичної системи. Після Революції Гідності спостерігалось поступове покращення демократичних показників, однак російська агресія істотно обмежила можливості повноцінного розвитку політичних інститутів. Повномасштабна війна стала новим етапом випробування демократичної системи, що знайшло своє відображення у зниженні окремих компонентів індексу, насамперед політичних прав. Водночас навіть в умовах воєнного стану Україна зберегла статус «частково вільної держави», а у 2026 р. продемонструвала незначне покращення загального показника порівняно з попереднім роком, що свідчить про здатність демократичної системи адаптуватися до надзвичайних умов.

Основними причинами погіршення окремих показників стали відтермінування виборчого процесу внаслідок дії воєнного стану, звуження політичної конкуренції, посилення централізації ухвалення політичних рішень, розширення державного контролю над інформаційним простором, а також окремі зміни у трудовому законодавстві, які були критично оцінені експертами Freedom House. Разом із тим переважна більшість цих процесів мала безпосередній зв'язок із забезпеченням обороноздатності держави та необхідністю реагування на повномасштабну військову агресію Російської Федерації, а не із цілеспрямованим демонтажем демократичних інститутів. Саме ця обставина принципово відрізняє сучасну українську ситуацію від класичних випадків авторитарного регресу, коли обмеження політичних прав використовуються для довгострокової монополізації влади.

Водночас результати вимірювання засвідчили, що навіть у надзвичайно складних безпекових умовах українське суспільство зберігає високий рівень громадянської активності. Волонтерський рух, діяльність громадських організацій, антикорупційних інституцій та незалежних медіа залишаються важливими складовими демократичної стійкості держави. Саме активність громадянського суспільства дедалі частіше виконує функцію додаткового механізму контролю за діяльністю органів державної влади та сприяє збереженню демократичного характеру політичної системи навіть за умов вимушеної централізації управління.

Науковий інтерес становить не лише аналіз самих показників Freedom House, а й дослідження їхнього впливу на політичні процеси. На нашу думку, сучасні міжнародні індекси виконують значно ширшу функцію, ніж статистичне вимірювання рівня демократії. Вони формують механізм рейтингового стимулювання демократизації, який ґрунтується на репутаційному впливі міжнародних оцінок на політичні еліти. Публічне ранжування держав стимулює уряди реагувати на виявлені проблеми, коригувати державну політику, активізувати демократичні реформи та демонструвати міжнародним партнерам готовність до дотримання універсальних стандартів прав людини.

У цьому контексті індекси Freedom House фактично виконують функцію міжнародного демократичного аудиту. Їхні результати використовуються

міжнародними організаціями, фінансовими інституціями, донорами, інвесторами та дослідницькими центрами як джерело інформації про якість демократичного врядування. Відповідно, позиції держав у рейтингах дедалі більше впливають на їхню міжнародну репутацію, інвестиційну привабливість, масштаби міжнародної підтримки та політичну легітимність. Саме тому індексне оцінювання трансформується з інструменту моніторингу у важливий елемент глобального механізму демократизації.

Український досвід підтверджує наявність такого механізму. Упродовж останнього десятиліття оцінки Freedom House неодноразово актуалізували питання реформування судової системи, розвитку антикорупційної політики, забезпечення свободи засобів масової інформації, зміцнення місцевого самоврядування, удосконалення виборчого законодавства та посилення інституційної спроможності держави. Таким чином, індекс виступає не лише засобом констатації стану демократії, але й додатковим фактором формування порядку денного демократичних реформ.

Отже, сучасні міжнародні індекси демократії, зокрема Freedom House, доцільно розглядати як інструменти подвійної дії. З одного боку, вони забезпечують комплексне оцінювання рівня політичних прав і громадянських свобод, а з іншого - створюють систему рейтингових стимулів, що впливає на поведінку політичних еліт, міжнародну репутацію держав та визначення стратегічних напрямів реформ. Глобальний демократичний регрес суттєво підвищує значення таких інструментів для міжнародної системи демократичного врядування. Україна, попри масштабні виклики повномасштабної війни, демонструє приклад демократичної стійкості, коли навіть за умов об'єктивного обмеження окремих демократичних процедур зберігаються фундаментальні засади відкритого суспільства, а міжнародне індексне оцінювання продовжує виконувати важливу функцію стимулювання подальших демократичних перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демократія під час війни: в Києві представили результати опитування про готовність до виборів, головні свободи і активізм. URL: https://lb.ua/society/2026/04/07/731332_demokratiya_pid_chas_viyini.html (дата звернення 12.04.2026).
2. Кондратенко О. Україна у світових рейтингах демократії. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 352–406.
3. Рейтинг демократії в Україні під час війни (2024). URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024> (дата звернення 12.04.2026).
4. Freedom House: Nations in Transit. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit> (дата звернення 12.04.2026).